

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Ana Vojnović

INTEGRACIJA MUSLIMANSKE VERSKE MANJŠINE V SLOVENIJI

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Ana Vojnović
Mentor: doc. dr. Karmen Šterk
Somentor: dr. Miran Komac**

INTEGRACIJA MUSLIMANSKE VERSKE MANJŠINE V SLOVENIJI

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

Zahvala

podpori tistih, ki so mi najbližje, mentorici in somentorju za koristne nasvete in ideje ter vsem muslimanom v Sloveniji, ki so omogočili nastanek tega dela.

INTEGRACIJA MUSLIMANSKE VERSKE MANJŠINE V SLOVENIJI

V diplomski nalogi poskušam ugotoviti kako se počutijo muslimani v Sloveniji, kakšna je njihova vera in kakšen je njihov odnos do problematike povezane z integracijo muslimanov v Sloveniji, z izgrajevanjem njihove identitete, z (ne)izgradnjo džamije ter s kakšnimi težavami se soočajo zaradi svoje veroizpovedi. Bošnjaki v Sloveniji so v prvi vrsti videni kot migranti iz BiH. O Bošnjakih večina Slovencev ne razmišlja kot o muslimanih, čeprav pozna njihovo versko provenienco. Orientalistično dojemanje islama je indoktrinirano že v osnovni šoli. Zgodovinski učbeniki, berila, slovensko nacionalno leposlovje učijo o turških upadih, kjer se islam enači z ekspanzivnimi teritorialnimi osvajanji in demonizira kot zaostala, ekspanzivna in šovinistična religija. Drugi vir informacij o islamu so mediji, ki o njem poročajo le v povezavi s terorizmom. Nič čudnega, da je Slovenija prežeta z islamofobijo in da smo še danes edina država v EU, ki nima Islamskega kulturnega centra. Integracija muslimanov v Sloveniji se je začela v 60-ih letih prejšnjega stoletja, danes je med nami že tretja generacija, kljub temu pa se zdi, da integracija poteka le v eni smeri.

Ključne besede: integracija, etnična skupina, verska manjšina, islam, islamofobija.

INTEGRATION OF MUSLIM RELIGIOUS MINORITY IN SLOVENIA

The aim of the thesis is to find out how Muslims who live in Slovenia feel, how they practice their religion and reveal their attitude towards issues connected to the integration of Muslims in Slovenia, forming their identity, (not)building mosque, as well as other difficulties they face because of their religious belief. Bosniaks in Slovenia are primarily seen as immigrants from Bosnia and Herzegovina. Most Slovenians do not think of them as Muslims, even though they are aware of their religious provenience. The orientalist understanding of Islam in Slovenia is presented already in primary school. History textbooks, books, Slovenian national literature teach about Turkish incursions where Islam is equalized with expansive territorial occupation and demonized as backward, expansive and chauvinist religion. Another source of information about Islam comes from media, which report about it only in the context of terrorism. No wonder, that Slovenia is infused with islamophobia and that we are still the only country in the EU without an Islamic Cultural Centre. The integration of Muslims in Slovenia has started in 1960's, today the third generation is already living among us, however, it seems like only one side of two nations is being active in it.

Key words: integration, ethnical group, religious minority, Islam, islamophobia.

KAZALO

Uvod	6
1. ISLAMSKA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI	10
1.1. Muslimani in islam v Sloveniji	10
1.2. Organiziranost muslimanov v Sloveniji	13
1.3. Organizacija na uradni ravni	16
1.4. Gradnja džamije v Sloveniji	18
2. INTEGRACIJA MUSLIMANOV V RS	24
2.1. VERA KOT KULTURNA DIMENZIJA ETNIČNOSTI	25
2.2. VERA, KOT DEL ETNIČNE IDENTITETE	28
2.3. ETNIČNA SKUPINA/SKUPNOST	33
2.3.1. VERSKA SKUPINA/SKUPNOST	34
2.4. OD NESTRPNOSTI PREKO KSENOFOBIJE DO ISLAMOFODIJE	43
2.5. VERSKE MANJŠINE	49
2.6. INTEGRACIJSKE POLITIKE IN MODELI	53
3. PERCEPCIJE INTEGRACIJE MUSLIMANOV MED MUSLIMANI IN NJIHOVIMI POTOMCI	56
Namesto sklepa – NAFKA	61
VIRI IN LITERATURA	65
PRILOGA	71
Priloga A: Intervju z Edito	71
Priloga B: Intervju z Nerminom	78
Priloga C: Intervju s Tarikom	83
Priloga Č: Intervju z Elo	90
Priloga D: Intervju z Nevzetom	97

Uvod

»Kako mi gre to na živce! Bom šla jest v Iran z 'miničem', pa bo vidla kaj se to pravi zakrita pridet na pilates!« S temi besedam se je na stopnišču fitnes centra končala ura pilatesa, ki ga obiskujem skupaj z nosilko sovražnega stavka, kot tudi z dekletom, ki je očitno muslimanske veroizpovedi in je prišla na vadbo pokrita z tradicionalno muslimansko ruto, *hidžabom*.¹ Je to sovražni govor? Je sovražni govor ena od oblik diskriminacije? Bi lahko rekli da je to islamofobija?² Nestrpnost, ki se odvija pred našimi očmi in jo mirno opazujemo?

Omenjeni dogodek sem kasneje istega dne obnovila svojemu prijatelju, ki se je odzval precej drugače kot jaz, ki sem bila zgrožena nad nestrpnostjo do drugačnosti. Strinjal se je, da bi ženske, ki niso muslimanke, v muslimanskih državah morale imeti pravico do oblačenja, ki je značilno za njihove kulture. Dodal je še obrazložitev, da če mi toleriramo njihovo kulturo, potem bi morali tudi oni spoštovati našo, s katero se nisem mogla popolnoma strinjati. Zdi se mi namreč, da s tem ko se ženske pokrivajo, dejansko izražajo spoštovanje do svoje kulture, vere in tradicije, z razkrivanjem različnih delov telesa pa se ne kaže spoštovanja ali tradicije, je pač nekaj popolnoma običajnega za 'nemuslimanski' svet. In končno, živimo v državi, kjer je zagotovljena svoboda veroizpovedi,³ ki naj bi zagotavljala svobodo izpovedovanja vere in drugih opredelitev v javnem življenju, ki zajemajo različne oblike izražanja individualnih in kolektivnih stališč.⁴

Slovenija je poleg Luksemburga edina država v Evropski Uniji, ki nima džamije (arabsko: *masgid*, muslimansko svetišče),⁵ čeprav so muslimani v njej druga največja verska manjšina. Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva v Sloveniji aprila 2002 se je za muslimane opredelilo 47.488 ljudi, ki predstavljajo 2,4% celotne populacije. 13.268 jih živi v mestni

---

¹ *Hidžab* izhaja iz istega korena (h-j-b) kot glagol *hajaba*, kar pomeni zastreti, prikriti, zakriti, ločiti, osamiti, oblikovati ločnico. Beseda med drugim označuje tudi način sodobnega pokrivanja muslimank, ogrinjalo zaveso, zastor, zagrinjalo in pregrado (El Guindi v Kalčič, 2006, 62).

² Islamofobija je lahko definirana kot strah ali predsodek do islama, muslimanov in vseh stvari povezanih z njimi (Ramberg 2004, 6).

³ Država in verske skupnosti so ločene. Verske skupnosti so enakopravne; njihovo delovanje je svobodno (Ustava Republike Slovenije, 7. čl.)

⁴ Po interpretaciji zakona o verskih skupnostih (Prepeluh, Šturm in Movrin v Kalčič 2006, 56) so kolektivne oblike izvajanja svobode vesti razumljene kot bogoslužje, verske pobožnosti, molitve, darovanja, žrtvovanja, rituali, zakramenti, praznovanje verskih praznikov, zvonjenje, verska znamenja, verska vzgoja in drugi sakralni obredi, pa tudi karitativno delovanje.

⁵ Etimološka različica besede, *masgveda*, v natabejščini in sirščini pomeni kraj prosternacije, kjer človek v znak pozdrava poklekne in se s čelom dotakne tal (Delcambre v Kalčič 2006, 16). V Bosni se beseda *mesdžid* uporablja za vsako manjšo islamsko molilnico. V srbohrvaščini se je preko turščine uveljavil etimološki derivat te arabske besede v jezikovni podobi *džamija* (Smailagić v Kalčič 2006, 16), medtem ko je v slovenščini bolj uveljavljen izraz *mošeja*.

občini Ljubljana in predstavljajo 5,1 % celotnega prebivalstva v občini (Komac, Medvešek in Roter 2007, 65). Zakaj tako številčna muslimanska skupnost še danes nima svojega verskega hrama, zakaj po dobrih štirih desetletjih skupnega življenja v skupni državi, s slovenskim državljanstvom še vedno obstaja toliko nestrpnosti ter kako se ob vsem tem počuti, predvsem mlajša, v večini primerov že tretja generacija muslimanov in muslimank v Sloveniji, so vprašanja, na katera bom poskusila odgovoriti v svojem diplomskem delu.

V času socialističnega režima je Slovenija predstavljala priseljevalno območje za ljudi iz preostalih republik Jugoslavije in ravno s tem priseljevanjem se pojavi v Sloveniji tudi muslimanska verska manjšina. Prvi muslimanski verski obredi naj bi bili po Ahmedu Pašiču organizirani že leta 1969 (Kalčič 2005, 201) in že takrat so se muslimani v Sloveniji obrnili na slovensko oblast ter jo prosili za izgradnjo mošeje v Ljubljani, ki bi sledila modelu drugih evropskih prestolnic. »Dovoljenje so sicer pridobili takoj, vendar je iskanje primerne lokacije postalo ovira, ki je bila presežena šele pred kratkim« (*ibid.*). V Sloveniji izgradnja džamije še vedno ni v teku, po terorističnih napadih 11. septembra 2001 se zdi, da so vsi muslimani teroristi, nestrpnost do muslimanov v Sloveniji narašča, pripadniki muslimanske vere v Sloveniji pa se še vedno počutijo odtujene. Slovenska javnost je svoje bolj kot ne islamofobične argumente že dala, mene pa bo zanimalo, kakšno je stališče mladih muslimanov⁶ v Sloveniji o problematiki, ki jo bom preučevala. V skladu s slovenskim pregovorom: 'Na mladih svet stoji', se mi zdi, da je prihodnost muslimanske verske manjšine v Sloveniji odvisna prav od mladih pripadnikov te skupine in njihove integracije v slovensko družbo. Kako člani Islamske mladine Slovenije gledajo na odnos drugih Slovencev do njih, kako percipirajo sami sebe v odnosu do drugih in v okolju v katerem živijo ter kakšen je institucionalni okvir, v katerem se vse skupaj dogaja, bodo tri ključna vprašanja, na katera bom poskušala najti odgovore.

V nalogi bom raziskovala odnos mladih muslimanov v Sloveniji do problematike povezane z integracijo mladih muslimanov v Sloveniji, z izgrajevanjem njihove identitete, z (ne)izgradnjo džamije, z odnosom do drugih Slovencev in ostalih etničnih skupin, ki živijo v Sloveniji, s problemi, s katerimi se soočajo zaradi svoje veroizpovedi, še posebno po 11. septembru 2001. Veliko je bilo povedanega o tem, kako Slovenci percipirajo omenjeno problematiko, kaj vse

---

⁶ V raziskavi bom opravljala intervjuje in ankete med mladimi muslimani, ki živijo v Sloveniji, so člani Islamske mladine Slovenije in so stari med 15 in 30 let. Od tu naprej bo beseda mladi muslimani pomenila člane Islamske mladine Slovenije, stare od 15 do 30 let.

za njih pomeni džamija, kako percipirajo muslimansko versko manjšino, kako jo povezujejo s terorizmom in zakaj, kakšni strahovi so s tem povezani oz. zakaj nekateri menijo, da bi bila izgradnja džamije potrebna in da je povezovanje muslimanov živečih v Sloveniji in tistih, ki so ali pa še vedno izvajajo teroristične napade, plod neznanja in isalmofobije. Manj pozornosti pa se namenja stališču muslimanov do tega problema. V svoji nalogi se bom osredotočila na mlajšo generacijo, ki predstavlja prihodnost slovenske muslimanske skupnosti. Celovita analiza stališč tega segmenta islamske populacije v Sloveniji lahko obenem tudi predstavlja nujni predpogoj za kakršnokoli iskanje celovite, za vse strani sprejemljive rešitve povezane z vprašanji odnosa z islamsko skupnostjo v Sloveniji in ostalimi Slovenci. Cilj naloge sicer ni iskanje rešitve za obstoječ družbeni problem, vsekakor pa je cilj naloge pokazati odnos mladih muslimanov do tega vprašanja.

Pri pisanju mi bo pomagala analiza primarnih in (predvsem) sekundarnih virov, intervjuji, opazovanje z udeležbo. V ožjem smislu razumevanja metodologije pa bom uporabila sledeče metode:

- zgodovinsko-razvojna – zgodovinska analiza prisotnosti islamske kulture v slovenskem prostoru in njen razvoj;
- vsebinska – analiza primarnih in sekundarnih virov, povezanih z raziskovano problematiko s ciljem analizirati odnos mladih muslimanov v Sloveniji do problematike povezane z integracijo mladih muslimanov v Sloveniji v slovensko družbo; z izgrajevanjem njihove identitete, z (ne)izgradnjo džamije etc.;
- študija primera – z opazovanjem z udeležbo bom preučevala odnos članov Islamske mladine Slovenije do integracije mladih muslimanov v slovensko družbo;
- intervjuji s predstavniki Islamske mladine Slovenije (IMS) – bodo služili kot pokazatelj odnosa mladih muslimanov v Sloveniji do obravnavane tematike.

V prvem poglavju bom s pomočjo analize predvsem sekundarnih virov predstavila zgodovinski razvoj islama v slovenskem prostoru. Dotaknila se bom izvora muslimanov v Sloveniji, njihove organiziranosti in problematike izgradnje kulturnega in verskega centra, na katerega čakajo skoraj štirideset let.

Osrednji del naloge bo posvečen analizi problematike integracije muslimanov v Sloveniji. Z obrazložitvijo pojmov kot so etničnost, etnična identiteta, etnična skupina in predvsem verska

manjšina, kamor bom uvrstila tudi muslimane v Sloveniji, bom analizirala načine in poti integracije muslimanov v Republiki Sloveniji.

V sklepnem poglavju bom predstavila ugotovitve pridobljene tekom preučevanja izbrane problematike, poglavje bo poskušalo pokazati skupne točke in trende razmišljanja mladih muslimanov v Sloveniji o problematiki integracije muslimanske verske manjšine in sprejemanja islamske kulture v Sloveniji. Analiza primarnih in sekundarnih virov, podkrepljena z intervjuji s predstavniki islamske skupnosti in soudeležbo v dejavnostih IMS, bo predstavila percepcijo mladih muslimanov v Sloveniji do trenutnega stanja.

1. ISLAMSKA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI

1.1. Muslimani in islam v Sloveniji

Sem Bošnjak. Čeprou je Slovenija moj dom in imam slovensko državljanstvo. To je isto kot če bi sem pršli živet eni eskimi, pa bi lahko tle živeli celo življenje, pa bi bli še zmer eskimi. (Odgovor Tarika na vprašanje kaj je po narodnosti, del intervjuja)

Slovensko ozemlje se je z islamom dejansko srečalo v obdobju turških vpadov. Po podatki dr. Anje Zlata (2007, 70) naj bi se prvi turški upor zgodil leta 1409 na skrajnem jugu slovenskega ozemlja, v Metliki, sledilo jih je še mnogo. Zgodovinarji jih delijo na tri časovna obdobja: turški vpadi v letih 1408 – 1483, turški vpadi v letih 1491 – 1499 in turški vpadi v letih 1511 – 1559, njihov cilj pa po besedah Ahmeda Pašića (2002, 62) ni bil širiti islam, ampak predvsem pleniti. Kljub temu pa se zdi, da eno najbolj mračnih obdobj v slovenski zgodovini še danes pušča sledi pri oblikovanju javnega mnenja in odnosa do islama na Slovenskem (Zlata 2007, 70). Turška problematika se je v 16. stoletju dotaknila slovenskih protestantov. Jurij Dalmatin, ki je prvi prevedel Biblijo v slovenski jezik, govori o njih kot o 'brezbožnih psih', Primož Trubar, utemeljitelj slovenskega jezika ter avtor prve slovenske knjige (Abecednik in Katekizem), pa si je zadal nalogo, da bo Turke pokristjanil in na ta način zaustavil vpade, zato je redno obiskoval turške ujetnike na ljubljanskem gradu (Rajhman v Zlata 2007, 71).

Največji slovenski pesnik France Prešeren (1800 – 1849) se islama dotakne tako v znamenitem Sonetnem vencu, kjer muslimane poimenuje 'mohamedanci, kot tudi v Turjaški Rozamundi kjer pripoveduje o Bosanki Lejli, ki je zapustila vero Mahoma, le-ta pa je po sklepanjih Pašića prerok Muhammed (Pašič 2002, 73), in prestopila v krščanstvo. Naj omenim še Josipa Jurčiča, ki v romanu z naslovom Jurij Kozjak, slovenski janičar, opisuje muslimansko vero kot sovražno do kristjanov. Eden redkih, ki je v tistem času zmožgal napisati tudi kaj lepega o muslimanih, je bil Anton Aškerc (1856 – 1912). Kljub temu, da je pisal poezijo o turških vpadih in grozodejstvih, je v nekaterih drugih pesmih izkazal določeno mero simpatije do muslimanov (Čaša nesmrtnosti, Dvorni norec, Sopotnik, Mohamedanki, V

Husrev-begovi džamiji, Mujezin, Na mohamedskem grobišču, Na Galatskem mostu, Haremski roži...)

Po turških vpadih so naslednje skupine muslimanov prišle na slovensko ozemlje v prvi svetovni vojni. To so bili Bošnjaki, ki so se borili v uniformah avstro-ogrške vojske. Po podatkih zgodovinarja Vasje Klavore je v času 1. svetovne vojne na soški fronti obstajala mošeja v vasi Log pod Mangartom, ki so jo zgradili Bošnjaki iz 4. BH polka (Pašić 2005, 105). Mošeja je bila zgrajena jeseni 1916, porušena pa leta 1918. Najverjetneje so jo porušili Italijani, da bi se maščevali Bošnjakom za številne poraze, ki so jih doživeli od teh elitnih enot avstro-ogrške vojske. V Logu pod Mangartom se še danes nahaja vojno pokopališče, kjer so pokopani Bošnjaki islamske veroizpovedi. Ležijo pod križi, čeprav obstajajo fotografije, na katerih je razvidno, da so bili tu islamski nagrobniki (*nišani*), ki so jih kasneje zamenjali s križi, kar je v nasprotju z islamskimi verskimi predpisi (Pašić 2005, 105).⁷ Ahmed Pašić v svojem magistrskem delu navaja, da obstajajo podatki tudi o *mesdžidu*⁸ v kraju Most na Soči, ki naj bi ga uporabljali vojaki 6. BH lovskega bataljona. Med 1. svetovno vojno so muslimani ob petkih molili v Križankah v Ljubljani, ki so danes namenjene raznim kulturnim prireditvam in koncertom. Ljubljanski *imam*⁹ v tistem času je bil Muharem Hasanbegović iz Gacka v Hercegovini (Pašić 2002, 80–81).

Stalno in v večjem številu pa so muslimani v Sloveniji prisotni odkar so se tu začeli naseljevati migranti iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Zgodovina njihovega priseljevanja sega, po podatkih Silve Mežnarič (1986, 73) v štirideseta leta prejšnjega stoletja. Torej se je islam, z njim pa tudi današnji 'slovenski' muslimani, v Sloveniji 'zasidral' v času bivšega socialističnega režima. Takrat je Slovenija za ljudi iz preostalih republik Jugoslavije predstavljala republiko priseljevanja (Kalčič 2007, 44).

Večje število muslimanov je prišlo v Slovenijo šele v začetku 60-ih let prejšnjega stoletja, predvsem zaradi ekonomskih razlogov. Migracijska gibanja so dobila v bivši Jugoslaviji po drugi svetovni vojni izredno razsežnost predvsem zaradi industrializacije (Pašić, 2002: 101). Kot navaja ekonomist Janez Malačič, naj bi jugoslovanske t.i. »notranje migracije« imele podporo na institucionalni ravni, narekoval pa naj bi jih tako ekonomski kot tudi politični

---

⁷ Originalne fotografije *nišanov* je avtorju Pašiću pokazal Erik David Pipan, član društva Soška fronta.

⁸ *Mesdžid* (ar): prostor, kjer se moli, molilnica (Pašić 2005, 105), glej tudi opombo št. 5

⁹ *Imam* (ar): tisti, ki vodi molitev pri muslimanih (Pašić 2005, 106). Bošnjaki izraz imam uporabljajo tudi za svoje duhovnike, čeprav je veliko bolj razširjen izraz *hodža* (Kalčič 2006, 51).

sistem, ki je spodbujal pretok ljudi, ne pa tudi kapitala (Kalčič 2005, 198–199). Za migrante naj bi v tistem času osrednjo motivacijo za prihod v Slovenijo predstavljalo brezplačno poklicno izobraževanje, dodeljevanje štipendij, ugodnosti pri nastanitvah in zagotovljena delovna mesta v industriji, gostinstvu in turizmu (Malačič v Kalčič 2005, 199).

V obdobju od 1948 do 1953 je stalno bivališče spremenilo okoli 250.000 ljudi letno, v obdobju od 1953 do 1961 pa dvakrat več. Vsak tretji prebivalec države je živel izven rojstnega kraja. Zgodili sta se dve vrsti selitev: znotraj države in selitev v tujino (zlasti po letu 1965, ko je Jugoslavija odprla meje). Za preseljevanje tistih časov so bili pomembni nekateri razlogi, prednjačila pa sta agrarna prenaseljenost in visok naravni prirastek. Veliko ljudi s podeželja se je preselilo v mesta in tako so se dokončno ločili od zemlje in vasi. Leta 1948 je bilo v Jugoslaviji 67% kmečkega prebivalstva, 1961 pa samo še 50%.

Do leta 1961 se je iz BiH izselilo 320.015 prebivalcev, do 1971 pa še 460.052. Znotraj Jugoslavije so se največ selili v Slovenijo in Hrvaško, v tujino pa so šli najraje v Nemčijo, Avstrijo in Švico. V Ljubljano se je do 1961 priselilo 2.620 prebivalcev iz BiH, do leta 1971 pa 5.862; na Gorenjskem (predvsem na Jesenicah in v Kranju) je leta 1971 živel 3.437 ljudi po poreklu iz BiH; skupaj je leta 1971 v Sloveniji živel 20.129 oseb po poreklu iz BiH. Kolikšen je bil delež muslimanov, ki so se raje selili v tujino, je težko ugotoviti, je pa res, da je bilo med temi priseljenci v Sloveniji izredno veliko ljudi iz Bosanske Krajine in vzhodne Bosne, kjer so muslimani takrat predstavljali relativno ali absolutno večino. Muslimani so v 80-ih predstavljali 9,7% priseljencev v Sloveniji in od tega jih je bilo 78,8% iz BiH, drugače pa so prihajali še iz Sandžaka, Črne Gore, Makedonije in s Kosova.

Ahmed Pašić (2002, 102–103) nas popelje skozi podatke popisa prebivalstva iz leta 1981. Takrat je v Sloveniji živel 13.425 Muslimanov iz BiH, 1.985 Albancev, 3.288 Makedoncev in 87 Turkov. Po raziskavi, ki jo je delala Silva Mežnarić v času 1975-1983, je bilo za bosanske priseljence v Sloveniji značilno naslednje: samozadostnost, proces ograjevanja od avtohtonih Slovencev in vse manj volje do spoznavanja, kako živijo drugačni (*ibid.*). Večina bosanskih priseljencev v tistem obdobju je bila iz Cazinske Krajine (zahodna Bosna), ki je od Ljubljane oddaljena tri ure vožnje z avtomobilom. Ta skupina priseljencev je menila, da so v Sloveniji samo na začasnem delu in jih v smislu države stalnega prebivališča Slovenija ni zanimala.

Kot sem že zgoraj omenila, so muslimani iz bivših jugoslovanskih republik prišli v Slovenijo predvsem zaradi ekonomskih razlogov, najbolj pogosto pa so se zaposlili v industriji, gostinstvu, gradbeništvu in turizmu. Njihova izobrazbena raven je dokaj nizka: po podatkih Statističnega urada RS je bila leta 2002 povprečna izobrazba muslimana v Sloveniji 9,2 let šole, kar po novih kriterijih predstavlja končano osnovno šolo. V državi živijo tudi muslimani iz arabskih in drugih muslimanskih držav, ki so v veliki večini primerov prišli kot študenti v času bivše Jugoslavije ali kot iskalci političnega azila v zadnjem obdobju.

Popis leta 2002 je zabeležil, da je bilo znotraj muslimanske populacije 75% Bošnjakov,¹⁰ 12% Albancev, 5% Slovencev, potem pa si v manjših odstotkih sledijo Arabci, Turki, Torbeši, Makedonci, Črnogorci, Romi itd. Muslimani v RS so skoraj izključno suniti in s tega vidika predstavljajo dokaj homogeno skupino. Na podlagi podatkov iz Popisa prebivalstva leta 2002 skoraj 73% muslimanov v RS meni, da je vera srednje ali zelo pomembna v njihovem življenju. Mlajša in srednja generacija anketiranih daje veri večji pomen.

Danes v RS živi 47.488 muslimanov. Večina jih živi v industrijskih mestih: Ljubljana, Jesenice, Velenje, Maribor, Koper, Kranj, Tržič, Škofja Loka, Kočevje, Postojna, Celje, Ajdovščina, Sežana, Nova Gorica, Novo mesto, Krško in Trbovlje. Več kot tretjina vseh muslimanov živi v Ljubljani z okolico (36%), na Jesenicah (8%), v Kopru (6%) in Mariboru (5%). Vse skupnosti imajo svojo molilnico. Muslimani predstavljajo najvišji odstotek prebivalstva v jeseniški občini in sicer 18,8% celotnega prebivalstva.

1.2. Organiziranost muslimanov v Sloveniji

To je en tak zelo lep islam, toleranten islam, mi smo tukaj avtohtoni prebivalci, tukaj smo rojeni. Mislim, da bi lahko rekli da je to 'evropski islam'. (Zapiski iz intervjujev)

---

¹⁰ Zaradi večkratnega nerazumevanje besede Bošnjak menim, da je prav da jo na tem mestu razložim: Oznaka »Bošnjak« je od leta 1994 v ustavi federacije Bosne in Hercegovine zapisana kot uradna nacionalna oznaka za bosanske muslimane. Zamenjala je predhodno etnično oznako »Musliman«, ki je v Jugoslaviji od leta 1971 veljala za srbo-hrvaško govoreče muslimane v Bosni in Hercegovini. Oznaka Bošnjak je bila uvedena na podlagi zgodovinskega poimenovanja »Bošnjani«, ki se je nanašalo na prebivalce srednjeveške Bosne, ne glede na njihovo versko opredeljenost (Kalčić 2008, 12–15). Izraz je tesno povezan z zgodovinsko tradicijo neodvisne bosanske države in njenih prebivalcev in se kot alternativa hrvaškim in srbskim nacionalnim ideologijam kot nacionalni koncept ni razvil vse do druge polovice 19. stoletja. Oznaka »Bošnjak« je bila ob uvedbi mišljena predvsem za označevanje bosanskih muslimanov, vendar naj ne bi izključevala nikogar, ki bi se hotel z njo identificirati.

Prvo organizirano zbiranje muslimanov po 2. svetovni vojni zaradi molitve v času *ramadana*¹¹ se je zgodilo pozimi leta 1962/63, ko se je v stanovanju Derviša Sivića, po poreklu iz Prijedora BIH, zbrala skupina desetih muslimanov, delavcev v Ljubljani, ki jih je vodil imam Sulejman Abdić (Pašić 2005, 106). Naslednje leto se je skupina povečala na 50 muslimanov, ki so bili redni obiskovalci barake blizu ljubljanske mlekarne, kjer so poleg *jacije*¹² in *teravije*¹³ molili tudi ob petkih.¹⁴

S pomočjo Islamskih skupnosti v Sarajevu in Zagrebu je bil 12. septembra 1967 ustanovljen prvi odbor Islamske skupnosti v Ljubljani in s tem tudi v Sloveniji (Kalčič 2006, 50). V tem času se je pričelo tudi z neformalnim verskim izobraževanjem otrok po zasebnih stanovanjih v Ljubljani in Jesenicah (Pašić v Kalčič 2006, 50).

S prvimi javnimi verskimi obredi začnejo leta 1969, ravno tako v Ljubljani. 15. junija 1969 so namreč organizirali prvi javni *mevlud*¹⁵ in prišlo je 450 ljudi. Mesec dni kasneje, 13. julija 1969, je bil prvi *mevlud* tudi na Jesenicah. Izvedli so ga v šolski telovadnici na železniški postaji. Tla so prekrili s preprogami iz zasebnih stanovanj in prišlo je veliko obiskovalcev, med njimi pa so bili tudi gostje iz Ljubljane, Kranja, Škofje Loke in Zagreba. Na svečanosti je najprej govoril zagrebški imam Hifzi Alagić, kasneje pa so recitirali Korana (arabsko: *al-Qur'ān*)¹⁶ in verske tekste ter program zaključili s kratkim predavanjem o zgodovini islama, ki ga je pripravil absolvent prava, Abdullah Muftić, iz Zagreba. 31. avgusta istega leta so *mevlud* ponovili še v Kranju, udeležilo se ga je 400 ljudi (Pašić 2005, 106).

---

¹¹ Ramazan ali ramadan je deveti mesec v muslimanskem letu. Takrat je predpisan strogi post od zore do mraka. To je tudi čas duhovnosti in očiščevanja. V času posta, od sončnega vzhoda do zahoda, je prepovedano jesti, piti, kaditi in spolno občevati. Konča se s tridnevnim praznovanjem, tako imenovanim bajramom. Ramazan se najpogosteje vošči: »Ramazan Šerif Mubarek Olsun.«

¹² Zадnja, večerna molitev pri muslimanih (Pašić 2005, 106)

¹³ Nočna molitev, ki sledi *jaciji* in se jo klanja le v času ramadana (Kalčič 2006, 50).

¹⁴ Petkovi molitvi rečemo *džuma*. V arabskem svetu je to tudi ime za petek (Pašić 2005, 106).

¹⁵ *Mevlud* je slavospev o življenju Mohameda (Pašić 2005, 106).

¹⁶ Slovesno ustno razglašanje pred publiko (Delcambre v Kalčič 2006, 50). »Beseda *Koran* izvira iz besed, ki pomenijo hkrati 'recitirati' in 'brati'.« (El Guindi v Kalčič 2006, 50) Prvo Alahovo razodetje (1.610) božjemu poslancu Mohamedu se je začelo z ukazom *iqre* – beri oz. recitiraj (Mernissi v Kalčič 2006, 50). *Koran* temelji na ustnih razodetjih, ki so bila zabeležena na vsako dosegljivo podlago, med drugim platno, usnje, kost in kamen, te zapise pa so zbrali in sestavili kasneje (El Guindi v Kalčič 2006, 50). Sestavljen je iz *sur*, te pa iz *ajetov* različnega obsega. Hkrati je bilo lahko razodetih več *ajetov*. *Sure* se delijo na tiste, ki so bile razodete v Meki (1.610–1.622), in tiste, ki so bile razodete v Medini (1.622–1.632), pri čemer mekanske govorijo o osnovnih načelih islama in dolžnostih muslimana, medinske pa se večinoma nanašajo na konkretna vprašanja in probleme zgodnje muslimanske skupnosti. Kronološko zaporedje, po katerem je potekalo razodetje *sur*, ni enako razporeditvi v zapisanem *Koranu* (Mernissi v Kalčič 2006, 51).

Leta 1969 je tedanji *reis ul-ulema*¹⁷ Islamske skupnosti v BiH Naim Hadžiabdić mestnim oblastem predal prvo prošnjo za lokacijo za izgradnjo mošeje. V Ljubljani je tedaj živel 3.000 muslimanov. V 70-ih letih prejšnjega stoletja je Slovenijo zajel večji val migrantov iz republik bivše Jugoslavije. Med njimi je bilo veliko muslimanov, ki so se naselili najprej v industrijska mesta. Leta 1981 se je v Ljubljani odprla molilnica na Grablovičevi 14, ki je v bistvu navadna hiša, preurejena v verski objekt. Objekt na Grablovičevi 14 predstavlja prvi *mesdžid* Slovenske islamske skupnosti, ki pa se počasi seli na Pržan, kjer ima skupnost prostore od leta 2007. Molitveni prostor na Grablovičevi znaša 120 m², kar je premalo za redne verske aktivnosti. Velik problem predstavlja tudi pomanjkanje parkirnih mest. Ob *bajramu*¹⁸ se moli v dvorani za košarko na Kodeljevem ali v Tivoliju. Hiša na Pržanu je veliko večja in člani Islamske skupnosti ji rečejo kar 'džamija'.

V pogovoru z g. Nevzetom Porićem,¹⁹ tajnikom Islamske Skupnosti v Sloveniji izvem, da je leta 1983 propadel prvi natečaj za izgradnjo džamije, ki naj bi stala na območju s katerega so pregnali 'vrtičkarje', kar muslimane živeče v Sloveniji zelo prizadene. Po nekaj letih tišine in sprijaznenosti z izvajanjem obredov v objektih, ki so namenjeni športnim in drugim dejavnostim (npr. hala Tivoli), se v Bosni in Hercegovini začne vojna in vprašanje izgradnje džamije do leta 1997 popolnoma potihne. Natančneje o tem malo kasneje.

V času vojne v Bosni in Hercegovini so z begunci v Slovenijo prišli tudi prvi *imami* (arabsko: *imām*, vodja skupine molitve) (Kalčić 2006, 51). Verske aktivnosti so postale bolj organizirane in udeleževalo se jih je vse več ljudi. Poleg obstoječih lokalnih skupnosti v Ljubljani in na Jesenicah so v različnih slovenskih krajih organizirali še dvanajst *mesdžidov*, ki se nahajajo v industrijskih mestih, kjer živi največ muslimanov v Sloveniji, in sicer v Velenju, Mariboru, Kopru, Kranju, Trziču, Škofji Loki, Kočevju, Postojni, Celju, Ajdovščini. Novem Mestu in Trbovljah (Pašić 2002, 108–110).

---

¹⁷ Naziv *reis ul-ulema* je uvedla Avstro-Ogrska leta 1882, ko je bila ustanovljena institucija *reis ul-uleme*, vodje muslimanov s sedežem v Sarajevu, z namenom, da se bosanske muslimane loči od tedanjega centra v Istanbulu (Kalčić 2006, 51). Avstrijski cesar je z uvedbo te institucije prekinil prakso, na podlagi katere so verskega poglavarja muslimanov, imenovanega tudi *mufti*, tudi na ozemlju avstro-ogrške monarhije postavljali Osmani (Kalčić 2006, 50).

¹⁸ Ramazanski bajram (arabsko عيد الفطر, Ejd ul Fitr) je muslimanski praznik, ki pomeni konec postnega časa (ramazana) in ga praznujejo po pojavu mlade lune, ki pokaže, da se začne nov mesec. Verniki gredo v mošejo na posebne molitve, potem pa se začnejo proslave, prirejajo zabave in pojedine ter obdarujejo drug drugega. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Ramazanski_bajram (24. april 2008).

¹⁹ Nevzet Porić je tajnik Islamske Skupnosti Slovenije od leta 2003. Med pisanjem diplomske naloge mi je veliko svetoval in mi prijazno dal kontakte mladih muslimanov, ki so aktivni v Islamski Skupnosti Slovenije. Tudi sam mi je veliko povedal o vseh stvareh, ki so me zanimale, ter razjasnil veliko nejasnosti v zvezi s sporom, ki se je zgodil znotraj Islamske skupnosti Slovenije po odstititvi prejšnjega *muftija* Osmana Đogića.

1.3. Organizacija na uradni ravni

Islamska skupnost v Republiki Sloveniji je ena izmed triinštiridesetih verskih skupnosti, ki so registrirane na Uradu za verske skupnosti. Čeprav njeni začetki segajo še v šestdeseta leta 20. stoletja je bila uradno vpisana v register šele leta 1976 (Pašić 2002, 108). Po razpadu Jugoslavije (1991/1992) je po »političnih šivih« razpadla tudi Islamska skupnost Jugoslavije (Islamska zajednica Jugoslavije) (Kalčić 2006, 52). Do takrat je slovenska skupnost pripadala največji enoti z največ verniki v okviru Islamske skupnosti SFRJ, ki se je imenovala Starešinstvo Islamske skupnosti za Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Slovenijo, katerega središče se je nahajalo v Sarajevu (*ibid.*). Islamska skupnost v Sloveniji se je 18. decembra 1994 »osamosvojila« in postala zunajteritorialna enota novoformirane Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine, ki je v Ljubljani ustanovila svoj *Mešihat*, ki je izvršni organ Islamske skupnosti v RS (*ibid.*).

Najpomembnejši in najvplivnejši organ Islamske skupnosti je Sabor,²⁰ v katerega vsaka štiri leta izvolijo predstavnike iz vsake lokalne skupnosti, *džemata*.²¹ Ti delujejo pod okriljem *Mešihata* v Ljubljani, ki mu predseduje *mufti*. Na konstitutivnem saboru je bil sprejet tudi statut organizacije, ki je prvič dobila *muftija*, in sicer člana *Rijaseta*²² Islamske skupnosti v Sarajevu.²³ Njegova osrednja funkcija je zastopanje muslimanov v Sloveniji (*ibid.*). Na lokalnem nivoju muslimane zastopajo imami, ki so pod *muftijevo* ingerenco. Vsi med njimi so Bošnjaki, na delovna mesta po skupnostih pa jih nastavlja *Mešihat* Islamske skupnosti Slovenije (Pašić v Kalčić 2006, 52).

Islamska skupnost Slovenije deluje pod okriljem *Rijaseta* Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine s sedežem v Sarajevu. Najvišji predstavnik *Rijaseta* je *reis ul-ulema*,²⁴ pod čigar ingerenco so *muftiji*. S priznavanjem sarajevskega *Rijaseta* je slovenska Islamska skupnost

---

²⁰ Sabor je zakonodajni organ Islamske skupnosti.

²¹ Muslimani so na lokalnem nivoju organizirani v lokalne skupnosti oz. *džemate*, za katere skrbijo *odbori*, ki se ravno tako izvolijo na štiri leta. Verske aktivnosti v lokalnih skupnostih vodijo *imami* oz. *hodže*. Po vojni je v Sloveniji nastalo še 12 *džematov*, tako da jih danes Islamska skupnost v Sloveniji šteje štirinajst.

²² Izvršni organ Islamske skupnosti BiH, kateremu so podrejeni *Mešihati* v BiH, Sloveniji, Hrvaški in Sandžaku.

²³ Slovenija je prvega *muftija*, Osmana Đogića, dobila 5. oktobra 2001 z inavguracijo v ljubljanskem *mesdžidu*. Tudi mandat *muftija* praviloma traja štiri leta. Pred Đogićem sta funkcijo v.d. *muftija* opravljala Muris Hadžibaščajušević, ki je danes v *mošeji* Ferhadija v Sarajevu, in za njim Ibrahim Malanović, ki je kasneje nastopil službo *imama* v Mariboru, po razrešitvi Đogića s strani Skupščine Islamske skupnosti BiH v Sarajevu 3.5.2005 pa ponovno prevzel vlogo v.d. *muftija* v Sloveniji (Kalčić 2006, 52). Od junija 2006 pa je na pozicijo *muftija* nastopil dr. Nedžad Grabus, ki je *mufti* še danes.

²⁴ Trenutni *reis ul-ulema* s petnajstletnim mandatom je dr. Mustafa Cerić.

obdržala spiritualno, tako pa pravzaprav tudi politično zvezo z Bosno, ki je npr. Islamska skupnost v Makedoniji, ki se je organizirala posebej, ni ohranila (*ibid.*). Zaradi tega nedvomno drži, da pri konstituciji Islamske skupnosti v Sloveniji sarajevski *Rijaset* igra pomembno vlogo in da je v institucionalnem pogledu slovenska Islamska skupnost pravzaprav bošnjaška. Incident, do katerega je prišlo maja 2005 z odstavitvijo *muftija* Osmana Đogića s strani Islamske skupnosti v Bosni in Hercegovini, naravo te politične zveze nazorno kaže (Kalčič 2006, 53).

Po mnenju Špele Kalčič (2006, 53) članstvo v Islamski skupnosti Slovenije odlikava stanje, kakršno je bilo v nekdanji skupni državi. V pogovoru z Osmanom Đogićem (Kalčič 2004, 279) avtorica članka ugotavlja, da je 99% članov Islamske skupnosti Slovenije s področja nekdanje Jugoslavije, od tega jih je 90% s področja BiH in morda 90% iz zahodne Bosne. Preostalih 10% predstavljajo Albanci, Romi, Arabci, večinoma nekdanji študentje, ki so v Slovenijo prišli še v času Jugoslavije, in Turki, ki pa ne prihajajo iz Turčije, temveč iz Makedonije (Kalčič 2006, 53). Po besedah bivšega *muftije* je jezik, ki se ga uporablja znotraj skupnosti predvsem bosanščina oz. srbohrvaščina (Kalčič 2006, 53), medtem ko po pogovorih z mladimi muslimani iz skupnosti opažam, da prevladuje slovenski jezik in se bosanski oz. srbo-hrvaški jezik uporablja le v odnosu do starejših. Skupnost je edina muslimanska organizacija v Sloveniji. Muslimani v Sloveniji nimajo organiziranih niti zasebnih konfesionalnih vrtcev in šol niti radijskih ali televizijskih programov, tako kot je to običaj v mnogih državah Zahodne Evrope (Kalčič 2006, 53).

Muslimani, ki živijo v Sloveniji so v veliki večini *suniti*. Islamska skupnost v Sloveniji kot reprezentativna organizacija muslimanov v skladu z doktrino Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine sledi *hanefitski mezheb* oz. islamsko pravno šolo, ki je med muslimani po svetu najbolj razširjena (Kalčič 2006, 53). Vendar to ne pomeni, da med muslimani v Sloveniji ni tudi pripadnikov drugih islamskih skupin ali sunitskih ločin, na primer pristašev bolj rigidnih sunitskih interpretacij islama, kakršni so sledniki *hanbelijskega mezheba* ali *salafističnega gibanja* (*ibid.*).²⁵ Predstavnica islamske skupnosti me opozori še na porast števila *vahabitov*,²⁶

---

²⁵ Sodobni salafisti, imenovani tudi neo-salafisti, zagovarjajo striktno in skripturalno interpretacijo Korana in sune, ki posnema način življenja preroka Mohameda in prvih generacij pobožnih muslimanov (arabsko: al-salaf al-salih) (Kalčič 2006, 53).

²⁶ »Za krizo v islamu so krivi Vahabiti (smer v islamu, ki se ima za najbolj pravoverno, nastala je v Saudski Arabiji v 17. stoletju). Od 70. let prejšnjega stoletja Vahabiti vlagajajo ogromna finančna sredstva v revne muslimanske države pod pogojem, da sprejmejo vahabitskega imama (duhovnika). Prodrli so v vse pore islama po svetu. Več muslimanov misli da je le vahabizem pravi islam. Tak vpliv so dosegli predvsem z veliko

ki naj bi živeli in prakticirali islam tudi v Sloveniji, po njenih besedah je njihovo prakticiranje islama tako rigidno in striktno, da so ona in njeni somišljeniki, ki prakticirajo t.i. 'evropski islam', grešniki in neverniki. Šiiti, kolikor jih je po podatkih Špele Kalčič (2006, 53–54) povečini prihajajo iz Irana. Svoje verske dolžnosti pa opravljajo vsi skupaj, nimajo ločenih verskih prostorov.

1.4. Zgodovina gradnje džamije v Sloveniji

Islam je tako kompleksen in hkrati tako preprost, da ga ne moreš obnovit v enem stavku. Islam je tudi zelo socialna vera, podpora revnim je dolžnost vsakega vernika. Ljudje morajo nekaj spoznati preden obsodijo. Vse tiste, ki so proti gradnji džamije bi najprej peljal v džamijo, da vidijo, da se nimajo česa bati. (zapiski z intervjujev)

Po besedah Davidsona in Castelsa (Castels in Davidson v Kalčič 2006, 50) je pogosto »eno izmed prvih kolektivnih dejanj novih imigrantskih skupin ustanovitev prostora za bogoslužje. Skromne sobe za opravljanje molitev ali srečevanja lahko sčasoma prerastejo v mošeje, templje ali cerkve, ki jih imigrantje postavijo z veliko truda in žrtvovanja ter predstavljajo centre skupnosti.« Pri nas mineva 40 let odkar so se muslimani stalno naselili na ozemlju Slovenije in zaprosili za zemljišče za izgradnjo džamije, vendar še vedno nimajo svojega verskega hrama.

Od leta 1916, ko so Bošnjaki, ki so se borili na soški fronti v Logu pod Mangartom, zgradili džamijo, ki je stala na tem mestu približno dve leti, v Sloveniji nimamo džamije. V Sloveniji živeči muslimani so že konec šestdesetih let, natančneje leta 1969, preko takratnega predsednika *Mešihata* za BiH g. Hadžiabdića zaprosili za dovoljenje, da bi v Ljubljani po vzoru nekaterih drugih evropskih prestolnic zgradili džamijo (Pašić 2002, 111). Razprava o

---

rodnostjo in vsa ta populacija je šla skozi vahabitske šole, ki so jih financirali predvsem zaradi denarja od prodaje nafte. Zadnje čase pa se dogaja, da jih vse bolj kritizirajo po Zahodu in Evropi, kjer so spregledali njihov namen. V tem prizadevanju je močna predvsem Indonezija, kjer prebiva najmočnejša islamska skupnost (180 milijonov muslimanov). Indonezijski predsednik Vahid poziva, da se svet zave, kako so Vahabiti sprevrženi. Na zahodu naj bi jih sprva podpirali pod krinko drugačnosti in multikulturnosti. Vendar naj bi se pravi islam zavzemal predvsem za človekove pravice, ki pa jih Vahabiti ne spoštujejo. Ta zavest in pravi islam, ki temelji na človekovih pravicah naj bi s spremembo oblasti v slovenski muslimanski skupnosti prevladal tudi pri nas«. (predavanje dr. Draga Ocvirka na Teološki fakulteti 2006. Dostopno prek: <http://zupnije.rkc.si/crnuce/dogodek.php?stran=ocvirk2006> (6 maj 2008).

(ne)izgradnji džamije je javnosti dobro poznana, saj je v zadnjih letih aktualna tema za slovenske medije.

Zgodba (ne)izgradnje džamije v Slovenije se začne v letu 1969 z obiskom tedanjega *reis ul-uleme* Sulejmana Kemure, takrat so muslimani v Republiki Sloveniji prvič zaprosili za dodelitev zemljišča oz. za dovoljenje za izgradnjo objekta za potrebe muslimanov v Islamski skupnosti v Sloveniji.²⁷ Vrstile so se številne lokacije in predlogi kje naj bi se *džamija* zgradila. Nastopila so sedemdeseta leta, ki bila popolnoma neproduktivna, konstantno se je vlekla ista zgodba, konkretnih odgovor pa Islamska skupnost ni dobila, kar je po besedah tajnika islamske skupnosti gospoda Nevzeta Porića²⁸ razvidno tudi iz arhiva Islamske Skupnosti Slovenije.

V začetku osemdesetih let se pokaže priložnost za lokacijo ob Plečnikovih Žalah, med Tomačevo in Šmartinsko cesto, kjer so bili tudi 'vrtičkarji', ki jih je sedanji župan gospod Janković 'pregnal'. To so bili do takrat najbolj konkretni koraki v smeri izgradnje *džamije* v Ljubljani. Takrat Islamska skupnost razpiše mednarodni arhitekturni natečaj za idejno rešitev, na katerem zmagata slovenski arhitekt dr. Fedja Košir, ki je pripravil projekt za izgradnjo *džamije*. Ko je bilo vse narejeno in pripravljeno, pa se stvari zakomplicirajo, potrebno je bilo namreč pridobiti soglasje Zavoda za ohranjanje kulturne dediščine Republike Slovenije, da bi se nato izdalo gradbeno dovoljenje. Zavod za ohranjanje kulturne dediščine RS je podal negativno mnenje in poudaril, da takšen objekt ne sodi v bližino Plečnikovih Žal. Tako je vse splavalo po vodi. Islamska skupnost je plačala organizacijo natečaja,²⁹ podelili so nagrade za vse udeležence, ki so bili vključeni v natečaj in na koncu vse izgubila.

Nastopilo je obdobje čakanja in pesimizma znotraj Islamske skupnosti Slovenije. Tudi podatkov, ki bi pričali o tem, da bi se kaj delalo na tem področju, ni. V začetku devetdesetih let pride do političnih sprememb znotraj bivše Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije, vojna v Bosni in Hercegovini, v katero je bila Islamska skupnost aktivno vključena, v smislu pomoči beguncem in svojim rojakom. Vprašanje izgradnje džamije do leta 1997, ko je bil župan

---

²⁷ Islamska skupnost v Sloveniji je bila v tistem času imenovana Odbor islamske skupnosti Ljubljana, saj je bila v prejšnji skupni državi ena sama Islamska skupnost s sedežem v Sarajevu in Odbor islamske skupnosti Ljubljana je bil stalni del te Skupnosti. Ustanovljen je bil leta 1967. Od leta 1967 do leta 1969 je Odbor islamske skupnosti Ljubljana prosil oblasti v Ljubljani, da mu dodelijo prostore za potrebe Islamske skupnosti, vendar se to ni nikoli zgodilo.

²⁸ G. Porić je nastopil svojo funkcijo tajnika Islamske skupnosti Slovenije leta 2003.

²⁹ Nisem dobila podatkov o tem koliko je cela organizacija stala, ampak po oceni g. Porića, je bilo to ogromno denarja, kot bi danes dali približno 150.000 evrov.

Ljubljane dr. Dimitrij Rupel, popolnoma potihne. Takrat so iz tajništva sporočili, da je župan predlagal, da bi Mestni svet obravnaval lokacijo džamije. Vendar se znamenita 33. seja mestnega sveta ter točka dnevnega reda, ki naj bi obravnavala lokacijo džamije nikoli ni zgodila. Znotraj Islamske skupnosti pa se je vprašanje izgradnje *džamije* ponovno aktiviralo in začelo se je govoriti o novi lokaciji med Malim Grabnom in Cesto dveh cesarjev na Viču. Tiskovna predstavnik ljubljanske županje Vike Potočnik, ki ni bila naklonjena vprašanju izgradnje *džamije*, Anuša Gaši je leta 2001 izjavila: »Muslimani imajo do *džamije* ustavno pravico« (Pašić 2002, 112). Istega leta Slovenijo obišče poglavar islamske skupnosti v BiH dr. Mustafa Cerić. Zaradi obveznosti ga nista sprejela ne ljubljanska županja Vika Potočnik ne nadškof dr. Franc Rode. Leta 2001 Islamska skupnost dobi tudi svojega prvega *muftija* dr. Osmana Đogića, na svečani prireditvi se zopet nista pojavila ne slovenski nadškof in ne ljubljanska županja. Vse, kar se zgodi v času njenega mandata je povabilo *muftiju* na sestanek, na katerim bi med drugim razpravljali tudi o možnosti gradnje centra in ustanovitvi komisije, ki bi pomagala rešiti omenjeno težavo (Pašić 2002, 113).

Leta 2002 na mesto županje zasede Danica Simšič, leto za tem pa mesto tajnika Islamske skupnosti dobi Nevzet Porić, ki se od takrat aktivno ukvarja s problemom izgradnje *džamije*. Od junija do decembra 2003 je g. Porić aktivno sodeloval z urbanisti, ki so pripravljali projekt za lokacijo na Cesti dveh cesarjev. Skupaj so pripravili urbanistične pogoje, ki jih je 9.12. 2003 sprejel Mestni svet Mestne občine Ljubljana na 7. seji z odlokom o spremembah in dopolnitvah Odloka o sprejemu prostorskih ureditvenih pogojev za plansko celoto V2 Trnovo – Tržaška cesta za območje urejanja VR 2/6 Ob cesti dveh cesarjev. Odlok določa kakšna naj bo džamija, kakšna naj bo njena okolica, kako visoka je lahko kupola, kako visok je lahko minaret ter ostale tehnične in funkcionalne zadeve. V sklopu islamskega centra naj bi poleg *džamije* z minaretom do višine 27 metrov uredili še prostore za verouk, knjižnico, dvorano za rekreacijo, predavanja in družabna srečanja, čajnico in kavarnico, prostore za zbiranje mladine, pisarne, restavracijo odprtega tipa in servisne prostore ter stanovanja za osebe.

Situacija se je ponovno zakomplicirala z nasprotovanjem Mihaela Jarca, ko je njegova Lista za čisto pitno vodo s pomočjo tedanje opozicije začela zbirati podpise, ki naj bi pripeljali do referenduma o gradnji *džamije* v Ljubljani.

Februarja 2004 je tako 11.898 Ljubljančanov podpisalo zahtevo za razpis referenduma o gradnji *džamije*. Ta je bil po mnenju županje Danice Simšič v neskladju z ustavo, saj je kršil

vsaj tri ustavna načela: svobodno pravico do vere in veroizpovedi, pravico do enakosti verskih skupnosti in pravico do enakosti pred zakonom. Mestni svet je zato na predlog županje na ustavno sodišče vložil pobudo za presojo ustavnosti referendumu, kar pa je sodišče zavrglo, v obrazložitvi pa zapisalo, da v zakonu ni navedena možnost, da občinski svet od sodišča zahteva takšno presojo. Na podlagi tega je Islamska skupnost v Sloveniji na ustavno sodišče vložila pobudo za oceno ustavnosti zakona o lokalni samoupravi, saj ta po njihovem mnenju nikomur ne omogoča, da bi lahko preprečil izvedbo lokalnega referendumu z očitno protiuustavnim ciljem omejevanja verske svobode in svobode ustavnosti. Kljub temu so svetniki na izredni seji 19. aprila sprejeli sklep o razpisu naknadnega zakonodajnega referendumu o gradnji *džamije* in za datum referendumu določili 23. maj 2004. Pet dni po sprejemu sklepa o razpisu referendumu je županja na ustavno sodišče vložila pobudo za oceno ustavnosti takega sklepa, enako pobudo pa je isti dan na sodišče vložila tudi Islamska skupnost.

Sodišče je 28. aprila tako s petimi glasovi proti enemu odločilo, da do dokončne odločitve zadrži izvajanje odloka o razpisu naknadnega referendumu, saj je ocenilo, da so posledice odložitve izvrševanja izpodbijanih sklepov manjše od posledic, ki bi nastale, če njunega izvrševanja ne bi zadržalo. 28. junija so županjino zahtevo za presojo ustavnosti sklepa o referendumu kljub nasprotovanju opozicije podprli tudi mestni svetniki. Po dolgotrajnem premisleku je ustavno sodišče 12. julija 2004 odločilo, da sklep o razpisu referendumu odpravi, v obrazložitvi pa zapisalo, da je bil cilj referendumu pripadnikom islamske verske skupnosti preprečiti izpovedovati vero v objektu, ki je tradicionalen za njihovo izpovedovanje vere in opravljanje verskih obredov. »Odločitev ustavnega sodišča glede prepovedi referendumu o gradnji *džamije* v Ljubljani dokazuje, da je Slovenija pravna in demokratična država, v kateri imajo vsi njeni prebivalci, ne glede na narodnost, vero ali raso popolnoma enake pravice, zagotovljene z njeno ustavo,« je v sporočilu za javnost, dne 14.7.2004, zapisal *mufti* Osman Đogić. »Zagotavljamo vam, dragi Ljubljančani in Ljubljančanke ter ostali prebivalci Slovenije, da bodo vse aktivnosti glede projekta transparentne in da bo javnost o vsemu pravočasno obveščena prek množičnih medijev,« je še zapisal tedanji slovenski *mufti*.

Dodatno se vprašanje izgradnje islamskega kulturnega centra zaplete, ko skupina Lazaristov iz Celja pride na dan s podatkom, da denacionalizacija, ki se je začela leta 1993, še ni zaključena ter da je del zemljišča na območju predlagane lokacije za muslimanski verski objekt v njihovem lastništvu. Mestna uprava je od Ministrstva za notranje zadeve dvakrat

zahtevala podatke o denacionalizaciji in obakrat dobila odgovor, da na dotični lokaciji ne poteka nikakršen denacionalizacijski postopek. Dejansko pa se je denacionalizacija končala šele v začetku leta 2006, ko je zemljišče za izgradnjo *džamije* postalo lastništvo mesta Ljubljana, ki ga le-ta lahko proda Islamski skupnosti Slovenije (Grabus 2007, 16–19).

Ko je javnost izvedela, da je denacionalizacija končana, skupina štiridesetih ljudi, ki živijo v neposredni bližini, vložil tožbo na Okrožno sodišče v Ljubljani s predlogom o začasni odločbi. V svoji tožbi so zahtevali, da mesto Ljubljana ne sme prodati zemljišče, na katerem naj bi se gradila džamija, zaradi možnosti poplav. Če bi do poplav prišlo, se voda ne bi mogla stekati na področje, kjer bi predvidoma stala *džamija* in bi tako poplavelo njihove domove. Okrožno sodišče je njihovo pritožbo zavrnilo, zato so se pritožili še na Ustavno sodišče (Karišik 2007, 21). Ko je županja Danica Simšič hotela Islamski skupnost prodati zemljišče, pa se je zataknilo v Mestnem svetu. Prišlo je do oblikovanja frakcije LDS-a znotraj Mestnega sveta, ki ji je z odlokom, ki pravi da za vse prodaje zemljišč v vrednosti preko 20 milijonov takratnih tolarjev mora dobiti soglasje Mestnega sveta MOL, zvezal roke. Seveda je bilo zemljišče dražje od mejne vsote dvajsetih milijonov, tako Danica Simšič ni imela politične moči, da projekt grajenja *džamije* spelje do konca.

Oktobra leta 2006 je bil na mesto župana Mestne občine Ljubljana izvoljen Zoran Janković. Nekaj dni po njegovi izvolitvi je Nevzet Porić dobil klic iz pisarne g. Jankovića, da bi bilo dobro, če bi si šli pogledat novo lokacijo za *džamijo*: »Jaz sem se takoj usedel v avto, z mano so bili g. Jaklič, g. Möderndorfer, profesor Koželj in Miha Jazbinšek in odpeljali smo se na Parmovo. Oni so rekli, da je to dosti bolj sprejemljivo in da bodo oni kot predstavniki Mestne občine Ljubljana vladi RS predlagali to lokacijo kot novo in bolj sprejemljivo od prejšnje«. 14. decembra 2006 sta se na uradnem srečanju sestala župan Janković in *mufti* Nedžad Grabus, kjer sta govorila o menjavi lokacije zemljišča za izgradnjo Islamskega kulturnega centra. Istega dne je potekalo izredno zasedanje *Mešihata* Islamske skupnosti, kjer so odločili, da novo lokacijo sprejemajo, ker je po besedah Nevzeta Porića, dosti boljša. Mestna občina Ljubljana je hotela da Islamska skupnost Slovenije v začetku leta 2007 razpiše mednarodni arhitekturni natečaj, vendar zaradi slabih izkušenj v preteklosti ISS predlog zavrne in postavi pogoj: »Nočemo da se zgodi isto kot leta 1981, ko je ISS razpisala natečaj in ga izgubila. Počakali bomo dokler vi ne pripravite urbanizma.« Janković je obljubil, da bo stvar speljal do konca leta 2008, kaj od tega bo res, pa bomo videli. Pri zadevi izgradnje islamskega kulturnega centra v Sloveniji Islamsko skupnost Slovenije zastopa odvetniška pisarna Miro

Senica in odvetniki. ISS je v interesu, da se problem lokacije IKC končno reši in se gradnja čim prej začne, saj je mnenja, da brez IKC resen razvoj ISS ni možen. V islamski skupnosti se zavedajo, da ta problem ne bo enostavno rešen, hkrati pa so prepričani, da bo džamija v Ljubljani izgrajena. Cilj islamske skupnosti je, da center obiskujejo tako muslimani kot nemuslimani (Pašić 2005, 113). Islamska skupnost je prepričana, da se na (ne)izgradnji džamije testira evropska demokracija kot tudi verska svoboda v Republiki Sloveniji.

Pismo o nameri, ki sta ga ISS in MOL podpisala 29.5.2007, je edini dokument, ki ga je Islamska Skupnost v RS podpisala do danes v zvezi z izgradnjo džamije. S tem pismom se je mestna občina Ljubljana obvezala, da bo ISS v šestih mesecih ponudila odkup zemljišča na Parmovi ulici. Po več kot enem letu čakanja pa je v četrtek, 31. julija 2008 na sedežu Mestne občine Ljubljana potekalo javno odpiranje ponudb za prodajo nepremičnin oz. zemljišča, kjer je predvidena izgradnja džamije v Ljubljani. Temu dogodku sta prisostvovala Nevzet Porić, tajnik Islamske skupnosti, in ga. Tanja Malovrh iz Odvetniške pisarne Miro Senica in odvetniki.

Mestna občina Ljubljana je 18. julija 2008 objavila javno zbiranje ponudb za prodajo nepremičnin Mestne občine Ljubljana oz. zemljišča ob Parmovi in Kurilniški ulici v Ljubljani. Ker je bil rok za oddajo ponudb 28. julij 2008, je Islamska skupnost preko Odvetniške pisarne Miro Senica in odvetniki v ponedeljek, 28. julija 2008, oddala svojo ponudbo.

31. julija 2008 je na sedežu Mestne občine Ljubljana točno ob 10 uri potekalo javno odpiranje ponudb pred komisijo: Nataša Turšič, članica in vodja izvedbe postopka, Jasna Plazl, članica in Mirna Gregorčič, članica. Ob pregledu ponudbe je komisija ugotovila, da je ponudba popolna in pripravljena za nadaljnje postopke oz. pripravo ustrezne pogodbe, ki jo bo na koncu odobril Mestni svet Mestne občine Ljubljana in bo na ta način ta posel postal veljaven.

Nevzet Porić pa je ob tem srečnem trenutku za Islamsko skupnost v Republiki Sloveniji zapisal:

Islamska skupnost v Republiki Sloveniji je maja leta 1969 prvič zaprosila za dovoljenje, ki bi ji omogočilo izgradnjo ustreznega verskega objekta v Ljubljani. Datum 31. julij 2008 bo sigurno zapsan v zgodovino Islamske skupnosti in projekta izgradnje džamije v Ljubljani. Nikoli prej ni bilo ponujeno Islamski skupnosti

zemljišče za odkup. To je zgodovinski trenutek, ki bo pomenil končno uresničevanje dolgoletnih sanj muslimanov v Sloveniji glede izgradnje džamije v Ljubljani (Porić 2008).

2. INTEGRACIJA MUSLIMANOV V RS

Kako to misliš? Aha, socialno integrirani, ja kaj bi rekla, a jest sem? (odgovorim, da ja, ker govori perfektno slovensko, zaradi službe se je odpovedal molenju petkrat na dan, sprijaznjen je s tem da ni halal prehrane pri nas, njegova punca in njegova mati se ne pokrivata in njega to moti, žurat ga gre tudi v Franci na Blanci, v šali povem, da je morda celo preveč integriran, da meji na asimilacijo). Ja glej, a je lahko Janez Novak popolnoma integriran, če sprejme islam? To je vse kar ti lahko rečem (Zapiski iz intervjuja).

Večina Muslimanov, živečih v Slovenije je v Slovenijo prišlo, kot rečemo 's trebuhom za kruhom' konec 60' in v začetku 70' let prejšnjega stoletja s področij BiH, Sandžaka, Črne Gore, Makedonije in s Kosova (Pašić 2002). Večina teh ljudi je tu tudi ostala; pridobili so slovensko državljanstvo, si ustvarili družino in se ustalili. Njihovi potomci so večinoma rojeni v Sloveniji, tu imajo svoj krog prijateljev in znancev, tekoče govorijo slovenski jezik, večina jih pravi, da se v Sloveniji počutijo doma, še več, večina mladih, s katerimi sem govorila, pravi, da ne bi mogli živeti v Bosni in da se v Sloveniji počutijo odlično. Sodeč po zgoraj napisanem pripadniki muslimanske verske manjšine, ki so se sem preselili v začetku druge polovice prejšnjega stoletja, še posebno pa njihovi potomci, ki so rojeni tukaj, ne potrebujejo navodil in pomoči s strani države, kako naj se vključijo v družbo, kako naj se integrirajo. Pa vendar podatki popisa prebivalstva iz leta 2002 jasno kažejo na to, da se večina teh ljudi ne opredeljuje kot Slovenec ali Slovenka, ampak Musliman/Muslimanka, Bošnjak/Bošnjakinja in Bosanec/Bosanka. Iz tega je razvidna želja po ohranjanju svoje kulture, prav tako pa tudi potreba po tem, da država Slovenija omogoči pogoje za upravljanje etnične heterogenosti, kajti Slovenija je večetnična družba, če hočemo to priznati ali ne. (Komac, Medvešek in Roter 2007) Namen tega poglavja je opredeliti nekatere pojme povezane s problematiko integracije muslimanov v Republiki Sloveniji kot so etničnost, etnična identiteta, etnična ter verska skupina in verska skupnost ter vanje umestiti vero kot pomemben element vsakega od naštetih pojmov in ugotoviti, ali v slovenski zakonodaji obstajajo podlage za zagotavljanje ohranjanja narodnostnih, kulturnih, verskih in jezikovnih posebnosti t.i. novih manjšin, med katere lahko uvrstimo tudi muslimane. Prav tako bodo razloženi pojmi ksenofobija, islamofobija,

integracija, asimilacija, multikulturalizem, integracijska politika in modeli integracijske politike.

2.1. VERA KOT KULTURNA DIMENZIJA ETNIČNOSTI

Bistvo etničnosti je, da je resnična le toliko, kolikor ljudje hočejo, da je. Skupina lahko nima nobenega pomena zunaj percepcij samih njenih članov, vendar je zanje resnična in njihovo subjektivno razumevanje jih motivira, da okoli nje organizirajo svoje življenje (Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2003)

Pojem etničnosti izhaja iz grške besede *ethnos*, ki se nanaša na ljudi ali narod. V svoji sodobni obliki pridevnik etničen, še vedno ohranja ta osnovni pomen, v smislu, da opisuje skupino z določeno stopnjo koherence in solidarnosti, sestavljeno iz ljudi, ki se vsaj navidezno zavedajo, da imajo skupni izvor in skupne interese (Cashmore in Chapman v Škraba 2007, 16).

Šumijeva (2000, 24–28) opozarja na naslednje izhodiščne elemente, ki jih moramo upoštevati pri opredeljevanju etničnosti: *etničnost je proces, ki nujno predpostavlja stike med akterji, ki med seboj zaznavajo specifično različnost*; etničnost je pojem, ki je vsebinsko zelo premakljiv (*»nima stalnega repertoarja in niti ne univerzalne strukture«*); pojem etničnosti je potrebno ustrezno razmejiti od sorodnih oziroma podobnih pojmov, kot so na primer: etnična skupina, pri čemer je v literaturi moč zaslediti uporabo pojma etničnosti za *»zbirno ime za vse etnično«* in da *»etničnost ni edino polje konstruiranja, organiziranja in manifestiranja kulturnih razlik med ljudmi, prav nasprotno: tako rekoč vse razlike med ljudmi so kulturno konstruirane.«* (Šumi 2000, 27–28).

Za opredeljevanje etničnosti sta značilna subjektivni in objektivni pristop; možna pa je kombinacija obeh pristopov. Objektivni pristop opredeljuje etničnost ko realni fenomen, medtem ko subjektivni pristop opredeljuje etničnost kot proces, s katerim se posamezniki sami definirajo kot različni do drugih oziroma za pripadnike druge skupine (Škraba 2007, 17). Po Isajiwu (Škraba 2007, 17) je ena najbolj zanimivih definicij subjektivnega pristopa proučevanja etničnosti definicija Maxa Webra. Po njegovih besedah so *»etnične skupine tiste skupine ljudi, ki verjamejo v skupni izvor zaradi podobnosti v fizičnih karakteristikah ali podobnosti v navadah ali v obojem ali zaradi spominov kolonizacije in emigracije.«*

Za Eriksona (1997, 39) pa je etničnost *»vidik družbenega odnosa med posamezniki, ki se dojemajo kot kulturno drugačne od posameznikov iz drugih skupin. Etničnost je družbena*

identiteta, ki se nanaša med drugim na koristi in izgube v interakcijah in s tem predstavlja tudi politični in simbolni vidik.« Eden od informatorjev mi je zaupal, da se med pripadniki islama počuti domače, da se mu zdi, da z njimi govori isti jezik, da je z njimi na isti valovni dolžini, v bistvu so oni tisti s katerimi je lahko tisto, kar je, čeprav ima tudi veliko prijateljev, ki niso muslimani. Tudi drugi informatorji so njegovo razmišljanje potrdili. Edita mi je povedala:

V bistvu ne živim veliko drugače, kakor živijo drugi moji vrstniki. Razlika je v nekaterih malenkostih, vsaj zame so to malenkosti. Tako npr. ko sem šla v Barcelono to pomlad, so mi ponujali različne alkoholne pijače, jaz pa sem jih vztrajno odklanjala. Ko sem videla, da ne bodo odnehali, sem rekla, da ne pijem zaradi verskih prepričanj. Potem smo se dva dneva pogovarjali le še o islamu. Nekateri so mislili, da mi gre res na živce, ker me nenehno sprašujejo, a mi ne gre. Rada odgovorim ljudem na vprašanja, to mi ni odveč. Seveda je bilo tudi nekaj komentarjev tipa, da ne vem, kaj zamujam, ker nisem poskusila cvička in kraškega pršuta (Intervju z Edito).

Na podlagi tega lahko za mlade muslimane v Sloveniji trdim, da se dojemajo kot kulturno drugačne od posameznikov večinske skupine. Tarik mi je to potrdil z naslednjim stavkom: »Sej grem jaz tudi v Franci na balanci,³⁰ ampak pač ne pijem in mi ni ravno najboljše.« Najbolj očiten ločevalni simbol oz. navada pa se zdi abstinenca od alkohola.

Po Isajiwu (Škraba 2007, 17) se etničnost nanaša na skupino posameznikov s skupno kulturo ali na potomce teh posameznikov, ki se identificirajo in so identificirani s strani drugih kot pripadniki te skupine.

Poenostavljeno bi lahko etničnost označili kot različne vrste interakcij in odzivov različnih etničnih skupin. Pojem etničnost je lahko uporabljen za različne namene, zlasti kot učinkovito politično orodje in preprosta »obrambna« strategija etničnih skupin. Postane lahko tudi pomemben dejavnik ločevanja znotraj posamezne družbe (Cashmore v Škraba 2007, 17).

Antropološki in sociološki diskurz o epistemološkem statusu etničnosti se zadnja štiri desetletja giblje med dvema prevladujočima interpretativnima izhodiščema, ki ju lahko površno označimo kot primordializem in instrumentalizem (Repič 2002, 12). Pri prvem je etničnost posameznikom in skupinam dana, pri drugem pa konstruirana ali izbrana (*ibid.*).

Primordializem, katerega začetnik je Edward Shills, je najstarejša teorija etničnosti v sociološki in antropološki literaturi. V svoji najbolj osnovni obliki primordializem temelji na

---

³⁰ Dnevni in nočni bar, kjer se vrti pretežno slovenska glasba in kjer prevladuje narodnozabavna zvrst slovenske glasbe (t.i. goveja glasba).

predpostavki, da posameznike znotraj etnične skupine povezuje skupni izvor. Etnično skupino tako zaznamuje prepričanje njenih članov, da obstaja naravna – primordialna vez med posameznikom in skupnostjo in da je etnično zavedanje glavna komponenta posameznikove identitete (Brown 2000, 6–7).

Znotraj primordializma sta se oblikovali dve smeri; prva zagovarja, da so posamezniki povezani na podlagi krvnih vezi, druga vidi primordialne vezi kot družbeno oblikovane. Zagovorniki primordializma so videli etničnost kot fiksno in tudi kulturno podedovano in dodali primordialnim vezem predznak neprostovoljnosti (Škraba 2007, 18). Kritiki primordializma opozarjajo, da le-ta ne dopušča možnosti, da so ključni elementi etnične skupine zgodovinsko pogojeni in kulturno ustvarjeni. Prav tako primordializem ne ponuja primerne razlage, zakaj se meje etničnih skupin spreminjajo (Brown; Mayall; Šumi v Škraba 2007, 18).

Anthony Smith (1986: 210) izpostavlja kulturne dimenzije etničnosti in sicer jezik, zgodovinski spomin, religijo, sistem vrednot, okoli katerih so se etnične skupine oblikovale skozi zgodovino, vendar se oddaljuje od čistega primordializma. Opozarja namreč, da se pojavne oblike etničnosti ne prestopajo. Svoj pristop k preučevanju etničnosti imenuje simbolna perspektiva in sicer razkriva naravo in vlogo etničnosti v mitsko-simbolni kompleksnosti, kar pomeni, da s pomočjo raziskovanja etničnosti skozi kompleksnost mitov, simbolov in sistema vrednot lahko zaobjamemo dinamiko in značaj etnične identitete ter njen daljnosežen vpliv med ljudmi (Smith 1986, 211–212).

Druga večja skupina teoretikov etničnosti, ki se imenuje instrumentalisti, je nasprotovala primordializmu in njegovim pogledom na fenomen etničnosti. Glavna značilnost instrumentalističnega pristopa je razumevanje etničnosti kot zbirke simbolnih vezi, ki se uporabljajo za uresničevanje interesov. Etničnost je opredeljena kot sredstvo posameznika za doseganje materialnih ciljev, kot pravi Repič so instrumentalisti etičnost začeli obravnavati kot posledico ekonomskih in političnih interesov kot situacijsko zelo spremenljiv pojav, kulturni konstrukt modernosti, ki ima funkcijo v akterjevem zamišljanju kulturnih razlik in upravljanju z njimi (Repič 2002, 213).

V primeru Islamske skupnosti v Sloveniji se zdi, da so nekatere dimenzije etničnosti pomembnejše od drugih. Tako so na primer religija, simbolne vezi in sistem vrednot veliko pomembnejši od skupnega izvora ali pa zgodovinskega spomina, saj člani Islamske skupnosti v Sloveniji prihajajo iz različnih držav (predvsem iz bivše Jugoslavije) in imajo različen zgodovinski spomin. Pomemben dejavnik pa je tudi dejstvo, da je večina mladih muslimanov rojenih v Sloveniji in zato niso močno povezani z izvorno državo svojih staršev. Nermin mi

je na vprašanje, kako se počuti kot musliman v Sloveniji, odgovoril: »Super. Ne bi živel nikjer drugje. Tukaj sem se rodil. Tukaj študiram... Lepo mi je tukaj, to je moj dom, to je moja država«.

2.2. VERA, KOT DEL ETNIČNE IDENTITETE

V Lacanovem jeziku je mit o skupnosti primer, kako so zunanje strukture utelešene v posamezniku in ustvarjajo dozdeven občutek identitete. Poskus ubežati negotovosti v mit kategorizirane identifikacije je obsojen na neuspeh, in sicer zato, ker občutek nacionalne ali etnične identitete ni nikoli do konca dosežen projekt, pač pa vselej zasleduje prividno (namišljeno) nacionalistično vizijo³¹ (Razpotnik 2004, 73).

Etnično identiteto pojmuje kot »skupinsko medgeneracijsko kulturno kontinuiteto«, ki ima implicitno pripadnost in eksplicitno izrazno razsežnost (Nečak Luk 1997, 190). Narava medetničnih odnosov oziroma razmerja moči med skupinama, ki delujejo na procese horizontalne in vertikalne mobilnosti prebivalstva, so med najpomembnejšimi regulatorji etnične identitete in njega manifestnega ali implicitnega izražanja (*ibid.*).

Komac in drugi (Škraba 2007, 20) opozarjajo, da je še do osemdesetih let 20. stoletja v strokovni literaturi prevladovalo stališče, »da je etnična identiteta kot ena od identitet posameznika relativno fiksna kategorija; da je posameznik ne more spremeniti«. Sodobnim razpravam o etnični identiteti pa je skupno, da »večinoma vsi priznavajo večrazsežnost in dinamičnost koncepta ter pomembnost vpliva družbenega konteksta, kot osrednjega dejavnika za razumevanje etnične identitete«.

---

³¹ Primer tega je Imperij, ki ima občutek, da je s terorizmom ogrožena njegova identiteta ali Slovenci, ki imajo občutek, da njihovo identiteto ogrožajo Izbrisani ali Džamija. Podoba (imaginarna identiteta, imidž) tako enega kot drugega bi bila lahko ogrožena le ob predpostavki, da bi bila ta natanko določljiva. Ker pa to ni, saj je njena meja po definiciji premična glede na odnos z izpuščenim, drugim, torej je radikalno nedoločljiva in odprta, je dejansko tisto zunanje nič bolj ne ogroža kot jo očitno definira. Čisto tkivo nekega Imperija, naj bi bilo ogroženo s tem da ga bo nekaj umazalo. A kako naj bi ga umazalo? Če je namreč zares po naravi tako čisto, kot se razglaša, bo prihajajočo umazanijo vendar avto-imuni sproti počistilo! Ali ni težava v tem, da je to tkivo umazano v svojem bistvu in se tega globoko v sebi zaveda? Imperij, pa tudi nek narod je očitno tako paranoičen, da povsod vidi dejanja, ki ga konstituirajo. Ne more jih videti pri sebi (ker so njegovo temno polje, boleča točka, potisnjeno, nezavedno, a hkrati konstitutivno), zato ta (zla) dejanja vidijo drugje. A le zakaj Imperij kriči, da je Dober (Svoboden, Demokratičen), zakaj kriči, da je zlo zunaj njega, da ga ogroža, da ga napada, da ga bo nekaj odzunaj umazalo... če ne prav zato, ker globoko v sebi ve, da je umazan, zel in uničujoč sam, v svojem bistvu? (Razpotnik 2004, 73).

Dinamičnost je glavna lastnost identitete, zato se oblikuje in ohranja skozi nenehen proces interakcij (Repič 2002, 221). Phinneyjeva in drugi etnično identiteto opišejo kot dinamični konstrukt, ki se razvije in spreminja glede na razvojne in kontekstualne dejavnike ter predstavlja kritično razvojno nalogo za adolescente, posebej še v kompleksnih sodobnih družbah (Marcia; Waterman; Matteson; Archer; Orlofski; po Phinney idr. v Razpotnik 2004, 30). Avtorica navaja primer azijskih priseljencev v ZDA, pri katerih se »pogosto zgodi, da jih etnična identiteta najmočneje 'preplavi' prav med srednjim šolanjem, ko se srečajo z mnogimi pripadniki iste etnične skupine« (Razpotnik 2004, 30). Podobno je tudi z mladimi pripadniki islamske vere v Sloveniji. Večina informatorjev se je srečala z islamom prav v obdobju srednje šole, zanimivo pa je tudi to, da večina informatorjev nima vernih staršev in so se za prakticiranje islama odločili samoiniciativno.

Med adolescenco se tako mnogi mladi, posebej tisti z nižjo družbeno močjo oz. tisti, ki se jim je treba težko uveljaviti na različnih, na etnijo nevezanih področjih začno poglobljati v spoznavanje lastne etničnosti (Razpotnik 2004, 30). Ta proces lahko vodi h konstruktivni akciji, ki bo potrdila vrednost in legitimnost lastne skupine (Tajfel in Turner po Phinney idr. v Razpotnik 2004, 30–31), lahko pa vodi tudi k občutkom negotovosti in zmede oz. nezadovoljstva ter zamere glede ravnanja lastne skupine (*ibid.*). Stopnje tega procesa so lahko take in drugačne in niso vse po vrsti neizogibne, odvisne pa so od socializacijskih izkušenj v družini, etnični skupnosti in od širšega družbenega ozadja (*ibid.*). Vsi posamezniki tudi ne dosežejo stopnje 'izgrajene etnične identitete', poudarijo Phinneyeva idr. (*ibid.*).

Medveškova in Vrečerjeva (2005, 287) prav tako zagovarjata tezo, da je etnična identiteta dinamična kategorija, kar pomeni, da se spreminja v času in družbenem kontekstu. V svojem članku z naslovom Percepcije sociokulturne integracije nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji navajata Phinneyev trifazni model oblikovanja etnične identitete:

prva faza (t.i. *neraziskana etničnost*) »je značilna za mladino in odrasle, ki ne kažejo zanimanja za etničnost in so oblikovali percepcije na podlagi stališč staršev«;

druga faza zajema raziskovanje etničnosti ter poglobitev v kulturo etnične skupnosti;

tretja faza pa obsega oblikovanje jasnega in trdnega občutka lastne etničnosti ob tem, da to »nujno ne pomeni visoke stopnje etnične identifikacije.«

»Etnično identiteto lahko opredelimo kot odgovor na vprašanje: kako se opredeljujem (interna identifikacija) in kako me opredeljujejo drugi (eksterna identifikacija)« (Komac in drugi 2007, 101). Odgovor na vprašanje »Kdo sem?« izvira iz dihotomije jaz – nekdo drug«. Z drugimi besedami, če hočem vedeti kdo sem, moram vedeti kdo nisem (Repič 2002, 221). Tako lahko etnična identiteta po Komacu idr. (2007, 102) vsebuje »občutke pripadnosti,

skupnega izvora, podpore skupnosti in hkrati stereotipe drugih in je lahko vir ponosa ali nelagodja.« Sama etnična identifikacija pa je rezultat še bolj kompleksnega spleta okoliščin; etnično zavedanje predstavlja posameznikovo poznavanje karakteristik, ki označujejo določeno etnično skupino, proces samoidentifikacije, etnična stališča oziroma odziv na etničnost ter etnično delovanje, na primer prakticiranje vere. Samopercepcijo pa moramo razumeti v odnosu videnja sebe in videnj drugih (pripadnikov iste etnične skupine in pripadnikov drugih etničnih skupin oz. širše družbe). Komac in drugi (2007, 102) poudarijo da »na identiteto vplivajo individualna odločitev posameznika, odnosi znotraj skupnosti ter odnos /.../ družbe kot celote do etnične drugačnosti«, kar poimenujejo trikotni model konstrukcije etnične percepcije.

Identiteto lahko označimo kot proces, skozi katerega se izražata sebstvo in samopredstavitev (Repič 2002, 221). Ko posameznika stopita v interakcijo, si najprej prizadevata zvedeti čim več o drugem in se hkrati predstaviti na določen način (Goffman v Repič 2002, 221). Jasen namen nezavedne oz. zavedne samopredstavitve je nadzorovanje in vodenje interakcije ter nadzorovanje družbenega ravnovesja oz. okolja (*ibid.*). Po Repiču (2002, 221) »skupinska identiteta označuje po eni strani pripadnost skupini, po drugi strani pa priznavanje te pripadnosti s strani članov in nečlanov te skupine«. Osnovna značilnost identitete naj bi bila »ostati isti kljub spremembam,... gre za občutek istosti sebstva in lastne kontinuitete v času in prostoru ter percepcijo dejstva, da tudi drugi pre(i)poznavajo posameznikovo istost in kontinuiteto« (Ule v Repič 2002, 221).

Isajiw (Škraba 2007, 20) razlikuje *zunanje* in *notranje vidike* etnične identitete. Zunanji se nanašajo na naslednje kulturno in družbeno obnašanje: »rabo jezika etnične skupine in izvajanje tradicij etnične skupine, sodelovanje v »etničnih mrežah« (prijateljstvo, družina), sodelovanje v etničnih institucijah – organizacijah in prostovoljnih združenjih in sodelovanje pri drugih aktivnostih, ki jih organizirajo etnične organizacije (pikniki, plesi).«

Notranje vidike etnične identitete lahko razdelimo na (najmanj) tri značilne vidike : kognitivni, moralni in čustveni (Škraba 2007, 20). Kognitivni v prvi vrsti vključujejo poznavanje dediščine etnične skupine in njene zgodovine ter poznavanje njenih vrednot.« Moralna dimenzija etnične identitete obsega »občutke obvezanosti do etnične skupine, kot so učenje jezika etnične skupine ali poroke znotraj skupnosti.« Emocionalna dimenzija etnične identitete se nanaša na »občutke pripadnosti in preference do članov etnične skupine, kot tudi za občutke zadovoljstva s kulturnimi vzorci ene etnične skupine nasproti kulturnim vzorcem druge etnične skupine ali družbe« (Isajiw v Škraba 2007, 20–21).

Isajiw (Škraba 2007, 21) definira tudi naslednjo tipologijo etnične identitete:

- ~ *ritualna etnična identiteta*, za katero je značilna visoka stopnja ohranjanja izvajanja etničnih tradicij in nizka stopnja občutkov obveznosti do skupine,
- ~ *ideološka etnična identiteta*, katere značilnosti sta visoka stopnja intenzivnosti občutkov obveznosti do skupine in nizka stopnja izvajanja etničnih tradicij,
- ~ *uporniška etnična identiteta*, za katero so značilni negativni pogledi na etnično skupino in visoka stopnja zavedanja etnične dediščine,
- ~ *etnična oživitev*, za katero so značilni pozitivni pogledi na etnično skupino in visoka stopnja izvajanja etničnih tradicij, predvsem druge in tretje generacije,
- ~ *resasta etnična identiteta*, za katero je značilna nizka ali skoraj nična stopnja občutkov obveznosti do skupine in le občasno izvajanje etničnih tradicij.

Glede na to, da je moja raziskava temeljila na verski opredelitvi, se mi zdi pomembno, da na tem mestu omenim etnično cerkev, v tem primeru *džamijo*, kot eno od možnih jeder ohranjanja muslimanske etnične identitete in tudi pomemben faktor promoviranja občutka za skupnost in etnično zavest, s tem pa tudi ohranjanja in utrjevanja etničnih meja, kot tudi spodbujanja asimilacije in akulturacije v širšo družbo. Sanders (Razpotnik 2004, 39) vidi to institucijo kot centralno; tako za izražanje verske kot tudi posvetne kolektivne akcije. Mlajše generacije naj bi pogosteje izgubile interes za etnično cerkev, posebej ko ta podlega notranjim razcepom in strankarstvu (*ibid.*), vendar pa vse navedeno ne velja za slovensko situacijo, ta je namreč precej nasprotna. Naj jo ponazorim s spodnjimi odlomki iz intervjujev: »Islam sem začel prakticirati sam. Pri 19. letih sem šel na verouk in se začel zanimati za islam. Čisto sam sem šel tja, nihče me ni peljal tja, enostavno sem enkrat šel, bil je Ramadan, potem sem pa tam spoznal mladino iz »džamije«, šli smo v Zagreb v džamijo in sem bil čisto navdušen. Zdaj honorarno delam v Islamski skupnosti« (Intervju z Nerminom).

Ali pa:

Mi smo vse življenje muslimani. Moji starši sicer ne klanjajo, mama ni pokrita. Starši so nekje vmes, ne jemo svinjskega mesa, ne pijejo alkohola...Za moj pravi začetek pa bi označila obdobje po končanem prvem letniku srednje šole, ko smo šli v Novi Pazar na počitnice in je na neki stojnici hodža prodajal Ilmihal,³² katerega mi je oče kupil. Po vrnitvi domov sem to pokazala še dvema sošolkama, ki sta prav tako muslimanki in jima povedala, da bom septembra začela hoditi na verouk. Tako se je vse začelo (Intervju z Edito).

---

³² Ilmihal je učbenik za začetnike za pouk verouka.

Ker je bil islam tako kot vse druge vere v času komunizma v bivši skupni državi potisnjen ob stran oz. socialno-politična situacija ni bila naklonjena njegovemu razcvetu, smo danes priča zanimivemu fenomenu obujanja islama in sicer predvsem med potomci priseljencev. Druga in tretja generacija t.i. ekonomskih imigrantov je tako islam začela odkrivati na novo. Po mnenju Razpotnikove (2004, 40) vzroke za to lahko iščemo v slovenskem nacionalizmu ali kot logiko verovanja, ki lahko ponudi odgovore na vprašanja aktualna tako v širšem socialno-političnem kontekstu kot tudi v njihovih povsem specifičnih življenjskih situacijah.

Religijske vezi v nekaterih primerih krepijo etnične meje³³ in identiteto, v nekaterih primerih pa verska identiteta prinaša za njene nosilce s seboj večjo težo kot etnična (*ibid.*). V primeru muslimanske verske manjšine se mi zdi verska identiteta zelo pomembna, vendar pa se zdi, da kljub temu prednjačita nacionalna, predvsem pa kulturna identiteta. Vsi intervjuvanci so mi namreč na vprašanje kaj so, če bi se nekako morali opredeliti, odgovorili, da so Bošnjaki in ne muslimani. Čeprav beseda Bošnjak sama po sebi zaobjema tako versko kot tudi nacionalno in kulturno dimenzijo.³⁴

---

³³ Šumijeva in D. Knežević – Hočevar (Repič 2002, 218) sta namesto *meje* uporabili izraz *mejnost*, Muršič (Repič 2002, 218) pa se je odločil za uporabo termina *ločnica*, saj gre pri vzpostavljanju meje v smislu *boundary* za utemeljevanje razlik. Izrazu meja (*boundary*) je sicer glavni pomen v antropologiji določil Barth, ko je pojasnil, da se etnične skupine med seboj prepoznavajo na osnovi vzajemno vzpostavljenega razlikovanja, ki se manifestira na prepoznanih in priznanih mejah med njimi (*ibid.*).

³⁴ »Bošnjaki v Sloveniji so v prvi vrsti videni kot migranti iz BiH. O Bošnjakih večina Slovencev ne razmišlja kot o muslimanih, čeprav pozna njihovo versko provenienco« (Kalčič 2008, 14).

2.3. ETNIČNA SKUPINA/SKUPNOST

Po mojem mnenju bo preteklo precej časa dokler bo slovensko prebivalstvo (ne pa vsi) začelo obravnavati ostale »etnične skupine« kot sebi enake. Sploh mi ni niti približno jasno, zakaj se slovensko prebivalstvo ima za nekaj »več vrednega«!!! Ali je to mogoče kompleks malega naroda? Če dam na tehtnico pozitivne in negativne karakteristike omenjenega prebivalstva, mislim, da bi negativna stran prevladala! Poudarjam, da sploh ne mislim, da su druge »etnične skupine« brez napak! Ne, zares! Sožitje, kje si! Toliko, pa lep pozdrav! P.S. Ne mislim pa, da ste me »slučajno« izbrali pri tej anketi! (Odgovor anketiranca v: Medvešek in Vrečer 2005, 275–276).

Opredelitev posameznika kot člana etnične skupnosti še ne pomeni nujno tudi identifikacije posameznika s to skupnostjo. Posameznik se lahko spozna in označi kot pripadnik etnične skupnosti in vendar ne obravnava te pripadnosti kot pomembno komponento svoje identitete oz. osebnosti. Lahko pa razvije določeno stopnjo pozitivnega vrednotenja etnične pripadnosti, ki vsebuje emocionalno dimenzijo (to so lahko čustva, ki jih posameznik goji v odnosu do svoje etnične skupnosti z vsem njenim kulturnim ozadjem in zgodovino) ali celo moralno dimenzijo pripadnosti (ta se nanaša na občutke odgovornosti in dolžnosti v odnosu do lastne etnične skupnosti) (Tajfel; Musek v Medvešek in Vrečer 2005, 284). To pomeni, da skupinska pripadnost ni kategoričen, binaren oz. »vse ali nič« fenomen in da se pripadniki etnične skupnosti med seboj razlikujejo glede na intenzitete občutkov pripadnosti (Turner et. al v Medvešek in Vrečer 2005, 284).

Najpogostejši in številnim definicijam skupni so naslednji elementi definicije etnične skupine (kot skupine ljudi s skupnimi značilnostmi): jezik, kultura, miti in religija, skupna zgodovina in tradicija, skupen teritorij, specifičnost načina življenja, meje v teritorialnem in neteritorialnem smislu, etnična identiteta kot (zavestna ali nezavedna) oblika kolektivne identitete, občutek solidarnosti med člani etnične skupine ter zaznava etnične skupine s strani njenih članov in drugih (Žagar v Škraba 2007, 22).

Cashmore (Škraba 2007, 22) izhaja iz predpostavke, da »etnična skupina ni le agregat ljudi ali dela populacije, temveč tudi samozavedajoča se skupina ljudi, ki so združeni ali tesno povezani s skupnimi izkušnjami«. Skupne izkušnje so lahko velikokrat pogojene s pomanjkanjem: materialnim, kulturnim in/ali političnim. S poudarjanjem značilnosti življenja v preteklosti in sedanjosti se oblikujejo meje, znotraj katerih se oblikujejo običaji, tradicije in

institucije – lastna kultura, kar posledično vodi v sklep, da je etnična skupina predvsem kulturni fenomen (Škraba 2007, 22).

Friderik Barth (Šumi 2000, 100) opredeli naslednje elemente etničnih skupin: »biološko samoperpetuiranje skupine; skupne temeljne kulturne vrednote, ki se kažejo v zunanem poenotenju kulturnih potez; skupino kot polje komunikacije in interakcije; članstvo, ki je od zunaj in od znotraj opredeljeno kot kategorija, drugačna od drugih istovrstnih kategorij.« Repič (2002, 222) pa etnično skupino vidi kot »simbolni konstrukt, ki se oblikuje skozi medosebne odnose in se s priznavanjem pripadnikov in pomočjo reificirane kulture manifestira kot družbena realnost, ki je tako kompleksno simbolizirana, da zajema celotno bitje vseh pripadnikov.«

Če povzamem Žagarjevo definicijo etnične skupine, lahko trdim, da so mladi muslimani, ki so potomci priseljencev iz držav bivše Jugoslavije, del etnične skupine, ki ima skupen jezik, kulturo, mite in religijo, skupno zgodovino in tradicijo, skupen teritorij, specifičnost načina življenja, meje v teritorialnem in neteritorialnem smislu, etnično identiteto kot (zavestna ali nezavedna) oblika kolektivne identitete, občutek solidarnosti med člani etnične skupine ter zaznava etnične skupine s strani njenih članov in drugih. Na tem mestu se mi zdi prav, da omenim še en pojem, ki je tesno povezan z ohranjanjem etnične identitete potomcev priseljencev kot tudi z vsemi drugimi elementi, ki jih ta pojem vsebuje, in sicer ksenofobijo. Še prej pa si natančneje pogledjmo versko skupnost, saj je ravno vera najpomembnejši element muslimanske etnične skupnosti v Sloveniji.

2.3.1. VERSKA SKUPINA/SKUPNOST

Po 7. členu ustave³⁵ pravni položaj verskih skupnosti temelji na načelu ločitve države in verskih skupnosti oz. na načelu laične države, ki naj bi zagotavljalo državno nevtralnost do vseh ver in prepričanj; na načelu enakopravnosti verskih skupnosti, ki je povezano z ustavnimi pravicami iz 14. člena (zapoved enakosti ne glede na vero ali prepričanje), 16. člena (prepoved diskriminacije zaradi vere ali prepričanja), 22. člena (enako varstvo pravic pred državnimi organi) in 63. člena (prepoved spodbujanja k verski neenakopravnosti ter prepoved verskega sovraštva in nestrpnosti); 7. člen zagotavlja tudi svobodno delovanje verskih skupnosti (Kalčič 2006, 56). S tem naj bi bila zagotovljena svoboda izpovedovanja vere in

---

³⁵ Pravni položaj verskih skupnosti v Sloveniji temelji na načelu ločitve države in verskih skupnosti, načelu enakopravnosti verskih skupnosti in načelu njihovega svobodnega delovanja (7. člen Ustave RS, 1991).

drugih opredelitev v javnem življenju, ki zajemajo različne oblike izražanja individualnih in kolektivnih stališč (*ibid.*).

Verske skupnosti so pravne osebe zasebnega prava, če svoje delovanje v skladu z zakonom o verski svobodi iz februarja 2007, ki je stopil v veljavo junija 2007 registrirajo na Uradu Vlade RS za verske skupnosti.

Država ne financira delovanja verskih skupnosti neposredno, ampak z vsakoletnimi razpisi prispeva sredstva za vzdrževanje kulturnih spomenikov v lasti verskih skupnosti, poleg tega pa tudi povrne prispevek delodajalca za socialno zavarovanje oseb, ki opravljajo poklic vodenja bogoslužja kot edini poklic. Leta 2003 je, po navedbah avtorjev Prepeluh Šturm in Movrin (Kalčič 2006, 56), urad plačal prispevke 1080 duhovnikom Rimskokatoliške cerkve, trinajst duhovnikom Evangeličanske cerkve, sedmim Binkoštni cerkve, petim Srbske pravoslavne cerkve, desetim Krščanske adventistične skupnosti in enajstim *imamom* Islamske skupnosti. Urad Vlade RS za verske skupnosti razpolaga tudi s posebnimi sredstvi za pomoč verskim skupnostim, ki naj bi jih razdelil po načelu odprtosti in pomena projekta verske skupnosti za širšo družbo. Verske skupnosti samostojno razpolagajo z lastnimi sredstvi, ki jih pridobivajo z dohodki iz lastnega premoženja; iz nagrad in prispevkov vernikov za opravljene verske obrede in opravil a oziroma storitev, ki jih zagotavljajo vernikom; iz daril, dediščin in volil fizičnih in pravnih oseb; gmotno podporo pa jim lahko daje tudi državna ali lokalna skupnost. S temi sredstvi verska skupnost sama razpolaga, na zahtevo pa mora državnemu ali občinskemu organu predložiti poročilo o uporabi namensko dodeljenih sredstev.

MEDIJI

Verske skupnosti so lahko tudi izdajatelji javnih glasil. Kot pravne osebe lahko ustanavljajo druge pravne osebe, ki se ukvarjajo z založništvom ipd. (*ibid.*). Na nacionalni radioteleviziji deluje uredništvo verskega programa, v Svetu nacionalne RTV pa je verskim skupnostim zagotovljeno eno mesto za njihovega predstavnika. Trenutno sta v Svetu RTV Slovenije predstavnika katolikov in pravoslavcev, muslimanski predstavnik pa v Svet ni bil imenovan. Poleg oddaje na nacionalni televiziji (Obzorja duha), ki v svoje predstavitve ne vključuje islamskih tematik, na Radiu študent od marca 2004 dvakrat mesečno poteka bošnjaška oddaja Podalpski selam, ki je, kakor se že iz imena oddaje razume, pretežno versko naravnana (Kalčič 2006, 57).

VEROUK

V slovenskih javnih vzgojno-izobraževalnih ustanovah konfesionalna dejavnost ni dovoljena, vendar pa verske skupnosti lahko ustanavljajo vzgojnoizobraževalne ustanove in šole vseh stopenj, v katerih se konfesionalna dejavnost sme opravljati, če se ta izvaja zunaj programa, ki se sicer opravlja kot javna služba. Konfesionalna dejavnost ravno tako ne sme časovno prekinjati ali prostorsko ovirati programa, ki se izvaja kot javna služba, njeno izvajanje pa mora biti organizirano tako, da tistim, ki se ne želijo udeleževati v teh dejavnostih, omogoča nemoten prihod in odhod (Kalčič 2006, 58). Muslimani v Sloveniji nimajo nobene vzgojnoizobraževalne ustanove, vendar pa imajo v svojih *mesdžidih* organiziran *mekteb* oz. islamski verouk, tako za otroke kot za odrasle, ki poteka večinoma v slovenskem jeziku.

MUJO IN HASO

Imena so največkrat kulturno in/ali versko determinirana. Mujo, Haso in Fata so sicer trije smešni, neumni liki iz šal, ki krožijo po vsem območju nekdanje Jugoslavije in namigujejo na njihovo versko in nacionalno pripadnost. Brez dvoma so Bošnjaki, odvisno od vsebine šale pa je, ali so tudi muslimani.

Imena pomembno določajo našo identiteto, saj naj bi jo precizirala. Južnič (Jerovšek 2004, 35) meni, da osebna imena ne uidejo pečatu skupinskosti, temveč ravno obratno: lahko jo celo generirajo. Zato imena deli na tista, ki:

- ~ imajo posebno pomensko obremenjenost, kulturno ali celo religiozno obarvanost;
- ~ vsebujejo poleg čisto osebnega imena še dodatno določitev (npr. priimki ali celo kakšen drug indic družinske ali skupinske pripadnosti)
- ~ so specifična označba posameznika, označevaje njegovih posebnih in zasebnih lastnosti in značilnosti (Jerovšek 2004, 35).

Čeprav tudi muslimani dajejo imena otrokom že v porodnišnici, se sedmi dan po rojstvu otroka dodatno zbere na domu ožja družina in tesni prijatelji, da svečano poimenujejo otroka. V Bosni in na Kosovu je pri tem dogodku prisoten tudi imam, medtem ko v Sloveniji večina družin tega ne prakticira. Za ta namen se otroka umije, nadišavi in obleče v čisto, svečano oblačilo. Prav tako se za to priložnost preoblečejo vsi člani družne in opravijo *abdest* – ritualno umivanje. Ženske, ki so sicer odkrite, se pokrijejo z ruto in si čez obleko nadenejo

plašč, ki zakriva vse obline. Imam ali nekdo iz družine vzame dete v naročje, se obrne proti *Kabi* in mu v desno uho tiho reče *ezan*,³⁶ v levo uho pa *ikamet*.³⁷ Potem naglas izgovori otrokovo ime. Obred se konča s svečanim kosilom, ki ga pripravi družina.

Zanimivo je, da imena predpostavljajo tako identifikacijo navzven kot tudi znotraj skupine. Torej, če ima nekdo »muslimansko ime, je naš«. Edita se je te teme dotaknila, ko sem jo vprašala, kaj bi storila, če bi se zaljubila v nekoga, ki ni musliman: »Dvomim (da bi se zaljubila), ker ne verjamem v ljubezen na prvi pogled. V vsakem primeru vidiš že po priimku in nekaterih drugih stvareh, kam kdo spada« (Intervju z Edito).

Muslimani vztrajajo pri muslimanskih imenih, čeprav se mladi starši sprašujejo, če ne bi bilo morda bolje otroku dati dveh imen: »V džamiji bi bil Esad, v šoli pa bi lahko uporabljal kakšno drugo bolj mednarodno ime« (Jerovšek 2004, 37). Druga generacija ima z imeni težave v šoli, zmerjajo jih z Bosanci, tudi če so po nacionalnosti Makedonci ali Albanci. Kot navaja Jerovškova (2004, 38) ji je ena od informatork zaupala, da je sama s svojim muslimanskim imenom zadovoljna, njeni otroci, ki so rojeni tukaj, pa pravijo, da si bodo ime spremenili, ker po njihovem mnenju ne sodi v to okolje. Učitelji v šoli naj si njihovih imen ne bi mogli oz. ne bi hoteli zapomniti.

VERSKI PRAZNIKI

Čeprav slovenska država vztraja pri načelu laične ureditve, med državne praznike in dela proste dneve šteje tudi nekatere verske praznike rimskokatoliške in evangeličanske cerkve. V skladu s pojmovanjem, da sta ti dve verski skupnosti za razliko od vseh drugih avtohtoni, Zakon o praznikih in dela prostih dnevih (Ur. l. RS, št. 26/91) razglasa 1. november (Vsi sveti) za državni praznik, kot dela proste dneve pa velikonočno nedeljo in ponedeljek, binkoštno nedeljo, 25 december (božič), 15. avgust (verski praznik Rimskokatoliške cerkve, Marijino vnebovzetje) in 31. oktober (verski praznik Evangeličanske cerkve, Dan reformacije). Muslimani zadnja leta množično praznujejo *bajram*, *kurban bajram* in *ramadan*, katerih praznovanje se določa po lunarnem koledarju za razliko od krščanskih praznikov, ki se ravna po gregorijanskem koledarju (tako kot tudi celotna Evropska unija). Ker njihovih

---

³⁶ *Ezan* je islamski poziv k molitvi.

³⁷ *Ikamet* je beseda arabskega porekla, in pomeni vzpostavljanje. V islamski praksi predstavlja besedilo, ki ga more vsak moški musliman obvezno preučiti pred vsakim *farz-namazom* (fazo molitve). V džamiji *ikamet* poučuje *mujezin* (oseba, ki kliče vernike na molitev v džamijo). V džamiji *ikamet* poučuje *mujezin* naglas, ko pa se namaz opravlja posamezno, se ga ponavlja potih v sebi.

praznikov država ne priznava, se po navedbah informatorjev na Jesenicah, ki jih je izprašala in o katerih piše Kalčičeva v svoji disertaciji, mnogi poskušajo za prvi dan *bajrama*, ki za mnoge muslimane predstavlja največji islamski praznik, s svojimi delodajalci dogovoriti za dodelitev dela prostega dne (Kalčič 2006, 58–59). V praksi to pomeni, da morajo zaposleni muslimani v Sloveniji za svoj največji praznik koristiti svoj dopust.

POROKA IN POLIGAMIJA

Državljeni Slovenije lahko udeležijo svoje verske pravice dokler z njimi ne kršijo načel ustavnega prava. Muslimani, ki živijo v Sloveniji in imajo slovensko državljanstvo, lahko v skladu s slovensko ustavo sklenejo zakonsko zvezo tako kot vsi drugi slovenski državljani le pred pristojnim državnim organom, verski obred pa naj bi se smel opraviti šele po obredu pred matičarjem (Ustava RS, 1. odstavek, 53. čl.). Verske skupnosti torej ne smejo izvajati poročnih obredov z uradno veljavo, ker jih država ne priznava, kar pa se glede na zajamčeno ustavno versko svobodo zdi sporno (Kalčič 2006, 59). Takšna določila sicer ne preprečujejo, da ljudje ne bi ravnali v skladu s svojimi verskimi prepričanji. V Sloveniji tako nekaterim muslimanom šeriatska poroka predstavlja pomembnejši vidik sklenitve zakonske zveze od tiste pred matičarjem in se tako poročajo le v *mesdžidih*. Ena od informatork mi je zaupala, kakšna je bila njena poroka, poročila se je namreč po šeriatsko:

Poročila sem se tradicionalno muslimansko: šeriatsko vjenčanje. Poročila sva se v Škofji Loki. Priče morajo biti razporejene tako, da je več moških kot žensk. Poročil naju je g. Grabus 3. julija 2004. Ker ljudje v takih parih kot sva midva iščejo vzor, sva naredila poroko, na kateri ni bilo alkohola. Veselje je seveda prisotno, vendar midva nisva imela glasbe, ker smo bili v dvorišču džamije v Škofji Loki. Ni bilo zabave do enih. Do devetih se je vse končalo in naslednji dan sva šla v Istanbul na poročno potovanje (Intervju z Elo).

Med muslimani, ki se striktno držijo islamskih zapovedi, se dogajajo tudi poroke med mladoletnimi, ki jih starši mladoletnikov podpirajo, saj se s sklenitvijo šeriatske poroke zadosti islamskim predpisom, ki spolne odnose v izvenzakonski zvezi obsojajo (*ibid.*). Tako je v Sloveniji kar nekaj primerov Bošnjakinj, ki so se najprej poročile pred imamom in šele ob polnoletnosti postopek ponovile pred matičarjem. Čeprav med svojimi informatorji nisem spoznala nobenega, ki bi si želeli poligamne zakonske zveze, so mi rekli, da jih poznajo kar nekaj, ki si takega načina življenja želijo. Šeriatsko pravo dovoljuje moškemu poroko z največ

štirimi ženskami. Slovenski Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih poligamije ne dovoljuje, saj določa, da je za sklenitev zakonske zveze potrebno, da jo skleneta osebi različnega spola, ki morata biti samski. Tudi na tem mestu se določila o verski svobodi zdijo omajana. Med muslimani v Sloveniji poligamični zakoni sicer niso v praksi. Med muslimani, ki sem jih spoznala ni bilo nikogar, ki bi bil poligamiji naklonjen, večinoma so bili mnenja, da je bil namen poligamije veliko večje število žensk v času, ko je koran nastajal in je bila poligamija takrat rešilna bilka za mnoge ženske, ki same ne bi mogle preživeti. Vendar je v praktičnem pomenu poligamen zakon, sklenjen sicer samo pred imamom, povsem izvedljiv, kar so mi potrdili tudi informatorji. Poligamija je, kot navaja bosanski poslanec SDA, Mirsad Hasanić, prisotna tudi v BiH, kjer je sam leta 2005 podal predlog za legalizacijo takšnih porok (Pirc v Kalčić 2006, 60). V Sloveniji tako po vsej verjetnosti prav tako prihaja do poligamnih zakonskih zvez, ker pa le te niso legalne postavljajo muslimane, ki se odločajo za take vrste zakonskih zvez, v marginaliziran položaj. Mož, ki ima več žena, namreč kot soprogo lahko uradno prijavi le eno, medtem ko so ostale registrirane le v zapisnikih, ki jih v *mesdžidih* vodijo *imami*. Takšnih soprog in njihovih otrok državni zakon ne priznava za zakonske žene in zato noben državni zakon ne ščiti njihovih pravic.

POKOPALIŠČA IN DŽENAZA³⁸

Usklajeno z zagotovljeno ustavno pravico svobode verskega izražanja muslimani lahko svoje umrle pokopavajo ob verski asistenci imama in v skladu z islamskimi predpisi, vendar morajo pri tem upoštevati Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč (Ur. l. SRS, št. 10/2002). V Sloveniji obstajata le dve pokopališči, ki imata predviden ločen del za pokopavanje muslimanov, in sicer na Jesenicah in v Mariboru. Kot navaja Kalčičeva v svoji disertaciji (2006, 60) naj bi obe nastali sočasno z začetkom vojne v BiH, ko so muslimani svoje umrle v večjem številu kot prej pokopavali v Sloveniji. Med vojno namreč prevoz umrlih iz Slovenije v Bosno ni bil mogoč, po vojni pa je zaradi novonastalih državnih mej in z njimi pogojenih novih razmer tak prevoz za marsikoga prevelik strošek (Kalčić 2006, 60).

Prostor namenjen pokopu muslimanov je na Jesenicah ločen del tamkajšnjega pokopališča. V skladu s komunalnimi predpisi so nagrobniki na njem vizualno »usklajeni« z drugimi nagrobniki nemuslimanskih pokojnih in tako razen z vgraviranim polmesecem in zvezdo

---

³⁸ Muslimanski pogrebni obred.

namesto križa in napisom »merhum/a« (»pokojni/a«) pred imenom pokojnega z ničimer ne kažejo, da gre za muslimanski del pokopališča (*ibid*). Grobovi, ki še nimajo nagrobne plošče, so označeni namesto z lesenim križem kot pri kristjanih, z lesenim *nišanom*. V skladu z islamskimi predpisi naj bi bil *kabur* (grob) z *mejtom* (pokojnik) z desno stranjo obrnjen proti Meki, kar pa po opažanjih ni upoštevano pri vseh grobovih. Tamkajšnji zaposleni pravijo, da je to zato, ker teren na pokopališču to ne dopušča.

HALAL PREHRANA

Prehrana muslimanov je *halal* (tisto kar je dovoljeno uživati). Poleg tega, da v islamu alkohol, svinjina,³⁹ divjačina, kri in nekateri živalski notranji organi (npr. žolčnik, vranica itd.) predstavljajo *haram* (arabsko: *haram*, tisto, kar je prepovedano uživati), mora biti *halal* meso tudi ustrezno pripravljeno (Kalčič 2006, 61). Živali se pred zakolom ali med njim ne sme mučiti, poleg tega pa mora biti žival med klanjem obrnjena proti Meki in posvečena z ustreznim rekom iz Korana, ki potrjuje, da je bilo dejanje storjeno v imenu Boga⁴⁰ (*ibid.*). V Sloveniji je *halal* meso dostopno približno dve leti, nedavno (19. junija 2008) pa se je odprla prva mesnica s *halal* mesom v Ljubljani. Islamska skupnost v Republiki Sloveniji je v preteklem obdobju vzpostavila dobro sodelovanje z Litjsko mesarijo in ji je izdala certifikat za *halal* pridelavo meso, ki je pripravljeno v skladu s *halal* standardom. *Halal* proizvode izdelujejo še Droga Portorož, Agromerkur Murska Sobota, Perutnina Ptuj, Pivka Perutnine ipd., vendar jih večina izvažajo v tujino. Veliko muslimanov živečih v Sloveniji hodi nakupovat *halal* proizvode v bližnji Beljak, še več pa jih zaradi pomanjkanja *halal* živil na slovenskem trgu zapovedi v zvezi z uživanjem 'tistega, kar je dovoljeno', ne upošteva.

Pogoje za obredno klanje v Sloveniji določa Zakon o zaščiti živali (ZZZiv, Ur. l. RS, št. 98/99 in 126/03), ki načeloma ne prepoveduje zakola z religioznim ceremonialom, vendar pa se takšen način klanja dovoljuje izjemoma in pod nadzorom Veterinarske uprave RS, ki lahko dovoli tudi zakol brez omamljanja (5. odstavek, 25. člena ZZZiv), kateremu pa muslimani načeloma ne nasprotujejo (Kalčič 2006, 61).

Zaradi vseh težav se muslimani v Sloveniji znajdejo sami in zakol opravijo na zagrajenem dvorišču kakšnega muslimana, kjer se to zgodi hitro in brez besed, da se ne bi zbuvalo

---

³⁹ Najbolj znana prepoved, prepoved uživanja svinjskega mesa, ne velja, če je vernik v položaju, ko nima izbire zaradi preživetja; takrat sme svinjino uživati.

⁴⁰ »Bismillah Allahu ekber!« (»Posvečam v imenu Boga!«) (kalčič, 2006: 61).

pozornosti. Mnogi se nelagodju, ki ga s seboj prinašajo nejasnosti v zvezi z vprašanjem, ali je obredno klanje legalno, pa tudi v zvezi z reakcijami na obredno klanje, ki so se pred časom pojavile v slovenskih medijih, izognejo tako, da žrtvovanje izpeljejo v Bosni, namesto da bi sami izvedli obred (Kalčič 2006, 62).

HIDŽAB⁴¹ IN OBLAČENJE

V Sloveniji ni zakona, ki bi se nanašal na versko predpisano oblačenje muslimank, vendar je v skladu z versko svobodo, ki jo zagotavlja 7. člen slovenske Ustave, nošnja *hidžaba*, torej pokrivanje las pri muslimankah, moč interpretirati kot izraz verske svobode, zaradi česar pokrite muslimanke, kot to zagotavlja 14. člen Ustave, ne bi smele biti diskriminirane. Tudi argumenti proti nošenju *hidžaba* v šolah in javnih institucijah, ki se sklicujejo na načelo laične države in so v aktualnih političnih diskurzih po Evropi (uvajanje novega zakona o nošenju verskih simbolov v javnih šolah v Franciji) danes pogosto postavljeni nasproti islamu, kot sistemu, ki naj bi ločeval med vero in državo, se glede na to, da naj bi ravno laična ureditev zagotavljala nevtralnost države do vseh verskih skupnosti, zdijo neutemeljeni (*ibid.*). Čeprav slovenska zakonodaja v skladu z ustavnimi določili, pravilniki o izdaji vozniškega dovoljenja, o izdaji osebne izkaznice in potnega lista muslimankam dovoljuje da so na fotografijah pokrite, pa v praksi (vsaj mlajše generacije, s katerimi sem opravila največ pogovorov) tega ne prakticirajo. Ravno tako naj muslimanke ne bi bile diskriminirane na področju zaposlovanja. Vendar pa je diskriminacija na delovnem mestu bolj kot od zakonodaje, ki sicer pokrivanja na delovnem mestu ne prepoveduje, odvisna od delodajalčeve dobre volje in odnosa do islama. Sama sem spoznala eno pokrito muslimanko, ki mi je na to temo povedala zelo veliko. V intervjuju pa sem zapisala sledeče:

...je seveda takoj lahko sklepala da sem muslimanka in me je vprašala, če nosim ruto in sem ji rekla da jo nosim. Začudila se je ker je ne nosim na faksu. In sem ji razložila, da se mi zdi, da večina profesorjev tega ne bi odobraval, da se mi zdi, da bi bilo vse skupaj dosti težje. Pa je rekla da nje ne bi motilo. Ja, sem rekla vas morda ne bi, bi pa verjetno motilo vse druge. Potem se je za trenutek ustavila, kot da bi razmišljala o

---

⁴¹ Hidžab (arabsko: hiġāb) izhaja iz istega arabskega korena (*h-ġ-b*) kot glagol *haġaba*, ki pomeni zastreti, prikriti, zakriti, ločiti, osamiti, oblikovati ločnico. Beseda med drugim označuje tudi način sodobnega pokrivanja (Kalčič 2007, 68).

vsem, kar sem ji rekla, in mi odgovorila: «Ja, mogoče imaš pa res prav». Na žalost je tako (Intervju z Elo).

Sama sem Eli zagotovila, da me nikakor ne bi motilo, če bi moji otroci imeli učiteljico, ki je pokrita (Ela namreč študira na Pedagoški fakulteti), ravno nasprotno, zdi se mi, da je prav, da se od malega otroci naučijo sprejemati in spoštovati drugačnost, posebno tisto, ki soobstaja v državi v kateri odraščajo. Ela mi je zaupala, da je prepričana, da pokrita na razgovoru za službo, le-te ne bi dobila. V Sloveniji se pokriva le kakšnih trideset Bošnjakinj, večina se jih oblači kot katerakoli Slovenka. Bošnjakinje, ki se pokrivajo so se za ruto odločile prostovoljno in so ponavadi edine v družini, ki se pokrivajo v vsakdanjem življenju in ne le ko gredo v džamijo ali molijo. Pokrivajo se zato, ker želijo dosledno spoštovati pravila islama in ker sledijo interpretaciji primarnih islamskih virov, po katerih si mora ženska pokriti lase, vrat, ramena in telo, obraz, dlani in stopala pa ostajajo odkriti. Seveda obstajajo tudi interpretacije, po katerih las ni treba pokriti, a tu smo že pri zgodbi o tem, katerim interpretacijam islamskih intelektualcev sledijo posameznice (Kalčič 2008, 14). Ker gre za individualne in svobodne verske odločitve, ki temeljijo na osebem verskem prepričanju bi lahko dejali, da v slovenskem primeru ruta izraža svobodo do veroizpovedi in osebnega izraza Bošnjakinj: pravico imam biti to, kar sem – sem muslimanka (*ibid.*).

Kalčičeva (2006, 62) piše kako se veliko visoko izobraženih deklet, ki so pokrite, bori z brezposelnostjo, ki pa po njihovem mnenju ni zgolj posledica splošne težje zaposljivosti v Sloveniji, temveč tudi nesprejemanja drugačnosti pri delodajalcih. Tako so bile velikemu številu pokritih žensk ponujene službe le v primeru , če bodo opustile nošenje rut.

2.4. OD NESTRPNOSTI PREKO KSENOFOBIJE⁴² DO ISLAMOFOBIE

Za muslimana je značilno, da vztraja na svojih življenjskih pravilih in se ne prilagodi okolju, kamor je prišel.../ Skratka, musliman se utrjuje (kamor se naseli) in ostaja netoleranten, čeprav je gost v novem okolju»; tako kot so talibani v Afganistanu uničili budistične kipe, ker so motili njihova verska čustva, enako bi veljalo razmišljati pri nas in se vprašati, ali džamija v Ljubljani ne bo motila verskih čustev Slovencev oziroma katoličanov (dr. Janez Vrbovšek v Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2001).

Ko sem eno od intervjuvank vprašala, ali se ji zdi, da so ljudje v Sloveniji ksenofobni, mi je odgovorila: »Ljudje se bojijo tistega, česar ne poznajo. Če bi se oni usedli z mano in se normalno pogovorili, bi dobili pravo in bolj prijazno sliko o islamu. Mediji prikažejo tisto, kar njih straši« (Intervju z Nerminom). Drugi informator je bil podobnega mnenja: »Mislim, da se stvari izboljšujejo. Z vsako generacijo pa bo samo bolje in bolje. Ljudje se bojijo nepoznanega, zato je pomembno približati našo kulturo t.i. malemu človeku« (Intervju s Tarikom).

Jalušičeva (2001, 28) se v prispevku z naslovom Ksenofobija ali samozaščita sprašuje ravno to, odgovor pa pravi ni enoznačen, saj »omogoča, da se hipoteza o ksenofobiji med Slovenci legitimno zavrže. Je vprašanje o verovanju in pravzaprav sprašuje, ali res lahko verjamemo (kar nam nekateri govorijo), da smo Slovenci ksenofobni«. Avtorica poda in razdeli pet odgovorov, ki jih podkrepi z izseki iz slovenskih medijev: (a)ksenofobija je legitimna, saj povsod obstaja, b)Slovenci so normalni, saj vsakemu normalnemu človeku kdaj prekipi, c)kar se dogaja je le nenadni izbruh ksenofobije – država ne povzroča dovolj pozornosti tujcem, ki ogrožajo Slovence, č)ksenofobijo povzročajo drugi – Slovenci sovražijo sebe in zato sovražijo tudi vse druge, d)kriva je država, ne ljudje), na koncu pa zaključí, da je Slovenija v bistvu veliko bolj strpna od Evropske Unije, da je rasizem v Sloveniji skrajno obrobni pojav, da nestrpnost do »drugih« upada, z izjemo Romov, da pa se je povečala nestrpnost do drugačnih (Jalušič 2001, 29–43).

---

⁴² Nekoliko nejasen psihološki koncept, ki opisuje posameznikovo dovzetnost za strah ali prezir pred drugimi osebami ali skupinami, ki jih zaznava kot 'outsiderje'. Ksenofobija ima lahko racionalno osnovo na primer pri delavcu, čigar služba je ogrožena zaradi vdora migrantov, ki jih označi za 'outsiderje' in se jih zato boji. Lahko pa prevzame tudi iracionalno obliko, na primer, ko se kdo boji Sikhov, ker je prepričan (zmotno), da imajo pri sebi nože in jih bodo uporabili kot potencialno orožje. Toda s tem, da označimo osebo za ksenofobno, še ne povemo o racionalnosti takšnega stanja. Niti ne sprožimo izpraševanja o osnovnih vzrokih njenega nagnjenja. Iz tega razloga ima ksenofobija le zelo omejeno analitično vrednost in je izpadla iz sodobnega besednjaka o rasnih in etničnih odnosih (Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 1 2001, 201).

Jalušičeve zaključke spodbija študija, z naslovom Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni – »Pobijmo jih in ohranimo našo prelepo Slovenijo«, ki pa ni podkrepljena z medijskimi vsebinami, ampak z vsebino grafitov. Avtor študije Toni. A. Kuzmanić (2001, 56) je prepričan, da »korenjaškost ksenofobne in rasistične govornice, ki v polni luči pride do izraza v 'grafitih' ni nič marginalnega«, še več, »je osrčje 'mainstreama' samega«. Avtor navaja okoli sto različnih grafitov, ki pa so v večji meri namenjeni tujcem, torej imigrantom, torej posredno tudi njihovim potomcem, njihova vsebina, ki je bila objavljena na internetni strani, torej javna, pa je milo rečeno 'hudo nestrpna'.⁴³

Razlog za porast nestrpnosti do pripadnikov etničnih skupin iz nekdanje Jugoslavije gre iskati v dejstvu, da je pozitivnemu nacionalizmu ob osamosvojitvi sledil negativni nacionalizem (Medvešek in Vrečer 2005, 277). Več problemov z ekstremnostjo nasploh in še zlasti s ksenofobijo je v nekdanji Jugoslaviji nastalo v kontekstu notranjih migracij. Delovna sila iz Makedonije, Kosova, Bosne in Hercegovine se je - pač glede na kapital - selila na zahod in sever. Trk in soočenje, denimo Albancev in Bosancev (oboji so, če so verni, večidel islamske veroizpovedi) s Slovenci v Sloveniji (začetek v šestdesetih in sedemdesetih) lahko imamo ne le za začetke sodobnejše ekstremnosti, pač pa tudi za poglavitno točko osredotočanja (kar ni isto, kot so viri) sodobne ekstremnosti na Slovenskem (Kuzmanić, 2003: 25). Avtor v svoji študiji v poročilu skupine za spremljanje nestrpnosti v Sloveniji z naslovom Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in postsocialistični Sloveniji ugotavlja, da

je nemara ena ključnih stvari pri razumevanju rasističnega ekstremizma v Sloveniji nastala na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta. V trenutku, ko je nastala nova država Slovenija, je nastal namreč tudi »novi« (dejansko prastari) koncept »državljanstva« (pravzaprav domačnosti in domoljubnosti), utemeljen na »etnosu«. Pravzaprav kar na zemlji in krvi. Negativno in bolj natančno rečeno, nastal je novi koncept »tujosti« in »tujstva«, ki je vse, ki niso »Slovenci po krvi in zemlji, po prednikih, jeziku in kulturi«, razglasil za tujce. Vendar pa je tukaj treba biti natančen: tujci v tem kontekstu niso tudi vsi severnjaki in zahodnjaki (Nemci, Švedi, Angleži,

---

⁴³ Nekaj grafitov, ki pričajo o nestrpnosti v Sloveniji: »društvo moralne preнове predlaga: nabavimo orožje in vzemimo stvar v svoje roke, za blagor otrok smo dolžni narediti temu konec«.

»Vsi neki burekmajstri odjebite kmalu boste na vrsti. Dober predlog brat moj, sveta vojna se mora pričeti in križarji bodo znova vstali ter slovenski narod varovali«

»pozivam k sveti Vojni proti vsem tujim parazitom. Za Kristusa Kralja!!!«

»Pobiti čefurje, naložit na vlak pa zašvasat vrata pa čez kolpo poslat pa most v luft vržt.«

»vsak bosanc naj gre nazaj v svojo pofukano grdo državo! viva la hitler!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!« (Kuzmanić 2001)

podobno velja tudi za Čehe ali Poljake). Opredelitev tujca in tujstva se v tem kontekstu bolj ali manj neposredno izpeljuje iz zgolj fizičnega (pozneje matematično presežnega: kvantiteta) obstoja/navzočnosti t. i. »južnjakov« in »vzhodnjakov« z mikro (ne pa makro!) področja nekdanje Jugoslavije. Drugače povedano, opredelitev je posredno povezana tudi z revščino, s pripadnostjo drugim (nekatoliškim) religijam, izpeljiva pa je šele iz osnovnega znotraj jugoslovanskega odnosa med Slovenci in Neslovenci, pri čemer so Neslovenci predvsem tisti Neslovenci s področja bivše Jugoslavije. Naj kot zanimivost omenim, da gre pri tem v enem delu definicije tujstva tudi za ideološko antikomunistično opredelitev pripadnikov nekaterih narodov, o katerih se domneva, da so nekakšni »biološki« (torej naravni!) »nosilci deviacij«, da so nekakšni »genski komunisti« (Rusi, Srbi) (Kuzmanić 2003, 25).

Kuzmanić (2003, 25–33) v nadaljevanju svoje študije navede pet osrednjih opredelitev, okoli katerih se oblikujejo in tudi vrtijo diskurzi slovenskega izključevanja oz. kažejo znaki slovenske nestrpnosti. Večinsko prebivalstvo tako označi z naslednjimi petimi opredelitvami: spol: moško, spolna orientacija: heteroseksualna, vera: katoliška, nacionalnost: slovenska in geopolitična opredelitev: zahodna (*ibid.*). Vseh pet opredelitev nato tudi natančno razdela in jim določi tisto srž, iz katere črpa ekstremizem, ki izvira iz antipola vsake izmed opredelitev. Pa si pogledajmo natančneje dve najrelevantnejši za potomce priseljencev islamske veroizpovedi; vero in nacionalnost.

Katolicizem je tisti označevalec, ki je v tem okolju najsplošnejši pri produkciji lastne in kolektivne identitete (Kuzmanić, 2003: 29). Po padcu socializma živimo v situaciji, ko je »poprava krivic cerkvi« (pri tem se vedno in izključno misli »rimskokatoliški cerkvi« postala ena osrednjih postsocialističnih tem (*ibid.*). Mimo tega sploh ne morete ne v časopisju ne na tv oz. radiu. Postsocialistični podložnik včasih dobi občutek, to je zelo signifikantno, denimo, tudi na Hrvaškem ali Poljskem pa tudi drugod v postsocializmu, da je glavni postsocialistični problem pravzaprav cerkveni, se pravi katoliški oz. ogroženost katoličanov, katolicizma in RKC (Kuzmanić, 2003: 30). Pa na ravni »realne realnosti« sploh ni tako, razen kajpada v medijih, se pravi na ravni virtualne realnosti (*ibid.*). V tem kontekstu je avtor omeni tri »verske« problematike v ožjem pomenu besede, ki jih označi kot »potencialno gojišče konfliktov in ekstremizmov tudi prihodnosti« (*ibid.*). Prvič, obče nasprotje med slovensko RKC in državo, drugič, nasprotje med slovensko katoliško cerkvijo in vsemi drugimi cerkvami na Slovenskem. In tretjič, gledano v kontekstu dogodkov po 11. septembru, je tukaj

potencialno močno nasprotje med RKC in islamsko skupnostjo, ki se kot simbolno zelo potentno (potentno v smislu možne produkcije ekstremov) nakazuje v slovenskih debatah o graditvi džamije v Ljubljani, ki trajajo že skoraj štiri desetletja. Precejšnji del ekstremnosti in ksenofobije v postsocialistični Sloveniji po mnenju Kuzmanića (2003, 31) »nastaja okoli vprašanj in odgovorov, ki so povezani s katoliško cerkvijo, predvsem pa z njenimi uslužbenci«. Drugače rečeno, katoliška cerkev je eno pomembnih vozlišč, okoli katerih ali v zvezi s katerim nastajajo tukajšnji ekstremni diskurzi, besedni, ideološki, politični in siceršnji spopadi (*ibid.*). Tako je slovenska rimskokatoliška cerkev v osrčju diskurza o nestrpnosti in s tem tudi glavna povzročiteljica islamofobije. To pa se še bolj potrjuje s političnim islamofobičnim diskurzom: »namesto lokacije za džamijo bi raje rezervirali prostor za gradnjo katoliških cerkva, saj je katolištvo »temelj naše kulture in tudi nacionalne identitete«, to pa je v naši politiki še vedno zapostavljeno« (dr. Janez Vrbovšek, Nsi v Dragoš 2003, 49).

Nacionalno gledano nastajajo nestrpni in rasistični diskurzi na področju, kjer se vzpostavlja radikalna slovenskost, saj gre kot pravi Kuzmanić (2003, 31) »za relacijski koncept in ideologem, ki se po definiciji nanaša na druge oz. na Drugega«. Ta drugi, ki je sovražnik, saj kvari mit etnične čistosti večinskega naroda, nato lahko postane tarča različnih nestrpnih vsebin. Ravno negativna stopnja identifikacije, da so npr. Slovenci drugačni od drugih etničnih skupnosti iz nekdanje Jugoslavije, je oživila stereotipe o marljivih in pametnih Slovencih in drugačnim »jugom« (Medvešek in Vrečer 2005, 277–278).

Da ksenofobija v Sloveniji obstaja, je nazorno prikazano v študiji Tonija A. Kuzmanića, ki je opisana zgoraj (glej opombo št. 37), prav tako pa jo je moč opaziti v vsakdanjih pogovorih med študenti in znanci,⁴⁴ celo na ulicah in v parkih in seveda v medijih ter v politični sferi. O islamofobiji pa piše Srečko Dragoš v svoji študiji z naslovom Islam in suicidalno podalpsko pleme, kjer z izseki iz različnih slovenskih tiskanih medijev navaja različne islamofobne izjave slovenskih politikov in intelektualcev, naj jih nekaj navedem.⁴⁵

---

⁴⁴ Med pogovori s kolegi je beseda večkrat, na mojo željo, nanesa na muslimane v Sloveniji. Med raziskovanjem sem želela izvedeti čim več mnenj o tem kaj si mislijo o izgradnji džamije, ali pa o tem, da bi se ženske, ki so muslimanske veroizpovedi začele pokrivati. Na moje veliko razočaranje je bila večina vseh odgovorov zelo negativnih in polnih predsodkov. Ena izmed kolegic, ki je strogo proti izgradnji džamije, mi je povedala, da je razlog za njeno nasprotovanje to, da so v Milanu pred leti v eni izmed džamij teroristi sestavili bombo, ki so jo kasneje uporabili pri terorističnem napadu. Večini mojih znancev in prijateljev v Sloveniji sploh ni bilo jasno, da so muslimani, živeči pri nas, obsodili terorizem in teroristične napade, sploh jim ni bilo jasno, da terorizem in islam kot tak nista nujno povezana in da obstajajo tudi taki muslimani, ki terorizem obsojajo.

⁴⁵ Vse navedene izjave in ugotovitve so iz študije Srečka Dragoša z naslovom Islam in Podalpsko suicidalno pleme, ter so izbrane naključno, po moji lastni presoji (Dragoš 2003, 35–53).

Spomnimo se npr. izjave še enega doktorja, tokrat za alkoholizem: »Noben psihoterapevt nima kakšnih muslimank na kavču, zavoženih. Samo lepe in bogate.« S to izjavo je hotel dr. Rugelj opozoriti na dejstvo, da sta ponudba in povpraševanje po psihoterapevtskih storitvah omejena na višje sloje, in da bi poudaril (svoj) odpor do nižjih slojev, jih je ponazoril z združevanjem treh atributov: muslimanskost, ženskost, zavoženost (Dragoš 2003, 44).

V Magu objavljajo analize, ki opozarjajo, da je priseljevanje delavcev zgolj islamizacija civiliziranega sveta, saj se, medtem ko je nas čedalje manj, priseljenci množijo, zahtevajo zase pravice in tako izvaja islam ekspanzijo; razkrinkava se tudi ladja, ki je bila polna beguncev iz Afganistana namenjena v Avstralijo, (kar) ni nič drugega kot skrbno načrtovan množičen način priseljevanja muslimanov pod krinko beguncev (ibid.).

Isti avtor je prepričan, da imamo tudi v Ljubljani »stolpnice, kjer so se drugi stanovalci izselili zato, ker se priseljenci iz drugih republik počutijo močne in s svojim vedenjem pritiskajo, da se okolica začne odseljevati; avtor še dodaja, da so v te boje med stanovalci vpletene tudi teroristične organizacije« (Dragoš, 2003: 46). Izjave pa se ne nehajo:

...nedopustno je, da bosta »dva 30-metrška minareta /.../ Štrlela iz tele slovenske deželice, ki je po svoji naturi drugačna, po svoji kulturni dediščini drugačna« od muslimanske kulturne krajine; nesprejemljivo je, da bi se minaret videl iz Murgelj; če »bo ta minaret zakoračil v naše Barje med Rožnik, Golovec, Kurešček in tako naprej, visoko,/.../ je to korak, da je zakoračil Balkan v to deželo /.../ To je pa povezano z nasiljem, to je povezano z odporom, to je povezano lahko s človeškimi žrtvami«; skratka, »postaviti minaret v slovensko pokrajino je tako, kot če bi postavil mediteransko hišo z ravno streho na Krvavec pa recimo v Kranjsko Goro ali pa, recimo, eno alpsko, tisto visoko, strešno hišo dol na obalo. To ne gre. (Jože Snoj, SDS v Dragoš 2003);

Politika v izjavah zares nista skoparila z obrazložitvami svoje ksenofobije.

...za muslimana je značilno, da vztraja na svojih življenjskih pravilih in se ne prilagodi okolju, kamor je prišel/.../ Skratka, musliman se utrjuje (kamor se naseli) in ostaja netoleranten, čeprav je gost v novem okolju; tako kot so talibani v Afganistanu uničili budistične kipe, ker so motili njihova verska čustva, enako bi veljalo razmišljati pri nas in se vprašati, ali džamija v Ljubljani ne bo motila verskih čustev Slovencev oziroma katoličanov« (dr. Janez Vrbovšek, Nsi v Dragoš 2003);

In še tri izjave, ki sem jih naključno izbrala iz Dragoševe študije:

»...muslimani so že zdaj v Sloveniji preveč močni, »tudi ekonomsko, ne samo številčno// Ali si zatiskamo oči?, z izgradnjo džamije bi bili še bolj (močni) (dr. Janez Vrbovšek, Nsi v Dragoš 2003);

»...vsi vemo, da je islamizacija ena izmed najbolj agresivnih in ena najbolj divjih ideologij danes na svetu« (Jože Snoj, SDS v Dragoš 2003);

»muslimanska vera je zelo, zelo militantna, zato bi izgradnja mošeje v Ljubljani pomenila center in začetek islamizacije Slovenije, tako kot npr. v Andaluziji, kjer za prvo mošejo pridejo naftni šejki in nove mošeje (dr. Janez Vrbovšek, Nsi v Dragoš 2003);

Dragošovo študijo potrjuje tudi Pašić, ki je pri preučevanju dnevnih časopisov ugotovil, da »prevladujejo članki napisani v negativnem duhu, /.../ najpogostejši predsodki pa so globalni strah pred islamom in »islamskim fundamentalizmom«, širjenje vere z ognjem mečem in podpiranje terorizma, konfuzija z izrazoma musliman in mohamedanec, status *Isaa a.s.* in *Muhammeda a.s.*, zatiranje žensk, gradnja džamije v Ljubljani ter sekte in islam« (Pašić 2002, 123–124). Prav tako se z obema strinja Blaž Podpečan, ki je v svojem članku z naslovom Slovenske fobije in predsodki do islama in muslimanov za časopis *Iqre* zapisal sledeče: »...očitno je, da vse fobije in predsodki izvirajo iz enega samega razloga: nepoznavanja islama in pristranskega, egocentričnega pogleda. Resnično bi bil že čas, da bi kritiki islama in muslimanov, namesto da bi samo kritizirali, začeli objektivno spoznavati islam v svojem izvoru« (Podpečan 2001). S tezo, da mediji podpihujejo islamofobijo ter da predsodki in strah izvirajo iz neznanja, pa so se strinjali tudi vsi informatorji s katerimi sem govorila.

V poročilu skupine za spremljanje nestrpnosti iz leta 2004, pa nam Dragoš postreže s podatki o še večji islamofobiji v Sloveniji. V študiji z naslovom Islamofobija v Sloveniji nas popelje skozi zgodovino težav pri izgradnji muslimanskega verskega centra in ponazori predsodke in razmišljanja posameznih politikov. Ker sem problematiko izgradnje džamije natančno opisala že v prvem poglavju, bi na tem mestu dodala le še izjavo aktivista in pobudnika za referendum proti izgradnji džamije, Draga Stražišarja, ki mi je najbolj padla v oči: »Slovence nas bodo v živalskih vrtovih kazali drugim narodom, glejte, taki so bili! Čez pet, deset let bomo MI morali vprašat UNE ali bomo smeli nositi džins, ali bom lahko šel na pivo« (Dragoš, 2004: 22).

Mladi muslimani v Sloveniji so mi povedali, da neprijetnih izkušenj zaradi svoje veroizpovedi večinoma niso imeli, večkrat pa so bili priča izbruhom nestrpnosti zaradi svoje nacionalne

pripadnosti. Edita mi tako, na vprašanje ali je kdaj doživela kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja odgovori:

Zaradi vere ne... Edino kar se spomnim, je da je blo nekeje v 4. razredu OŠ, ko sem prišla v 1. letnik srednje šole, je učiteljica najprej vprašala enega sošolca na -ić, pol pa mene... Ampak kasneje sem imela najboljše ocene pri njej in je blo vse v redu. Vem pa da je pri sestri v šoli ena profesorica rekla da so muslimani umazani. Kakšen absurd, pa ravno muslimani, ki se umivamo petkrat na dan (Zapiski iz intervjujev).

Tarik je podobnega mnenja: »Niti ne. Se mi zdi da so ljudje postali bolj obzirni. Ko sem bil v OŠ, mogoče, ampak ne zato, ker sem musliman, ampak bolj na osnovi nacionalnosti – Bosanc, čefur, pa tko... Ampak nič kaj takega, da bi si zapomnil do danes, sem že pozabu...« (Zapiski z intervjujev).

2.5. VERSKE MANJŠINE

Glede urejanja vprašanj, ki se nanašajo na sobivanje različnih etničnih skupnosti in s tem tudi različnih kultur, jezikov in veroizpovedi, se Slovenija v nekem pogledu razlikuje od večine evropskih držav (Roter 2005a, 199). Ta razlika se nanaša na pravni status posameznikov pripadnikov novih manjšinskih skupnosti v Republiki Sloveniji; velika večina teh posameznikov je namreč državljani Republike Slovenije (*ibid.*).

Roterjeva (*ibid.*) nadaljuje, da »takšen položaj ni pomemben le z vidika posameznika, ampak ima poseben pomen tudi z vidika opredeljevanja skupnosti«. Če predpostavimo, da imigrantske skupnosti iz področja bivše skupne države, kamor spadajo tudi Bošnjaki, katerih veroizpoved je povečini islamska, izpolnjujejo vse objektivne in subjektivne kriterije,⁴⁶ ki so se uveljavili na univerzalni in evropski ravni varovanja manjšin, potem ni nikakršnega formalnega kriterija več, ki bi preprečeval razumevanje teh skupnosti kot posebne vrste manjšin (*ibid.*).

Posebej je treba omeniti še evropski kriterij ohranjanja trajnih in trdnih vezi z državo bivanja, ki je bil uveden ravno zaradi razlikovanja tradicionalnih narodnih manjšin od migrantskih

---

⁴⁶ Objektivni kriteriji pri opredeljevanju narodnih manjšin po Roterjevi (2005a: 181 – 190) so naslednji: številčnost oz. številčna inferiornost, nedominantni položaj, posebne etnične, jezikovne, verske in druge značilnosti pripadnikov manjšin, ki so drugačne kot jih imajo pripadniki večinske populacije ob tem, da si jih želijo pripadniki manjšin tudi ohranjati (subjektivni kriterij opredeljevanja narodnih manjšin), izražena želja pripadnikov manjšin, da še naprej ohranjajo svojo posebno identiteto in državljanstvo kot dodatni kriterij opredeljevanja manjšin.

skupnosti in njihovih potomcev. Tega kriterija, kot pravi Roter (2005b, 199) »pa ne moremo uvrščati med formalne kriterije, saj sta trajnost in trdnost vezi izmuzljivi kategoriji – prej torej politična in pravnoformalna kategorija, ki se poleg tega sčasoma tudi nujno spreminja«. Še pred nekaj leti se je v literaturi avtohtonost, ki je slovenski izraz za trajne in trdne vezi zmed manjšino in državo, v kateri manjšina obstaja, opredeljeval s tremi generacijami. Tovrstno razumevanje avtohtonosti se izrazito opušča, saj tudi v Sloveniji živijo predstavniki tretje generacije etničnih skupnosti, ki so se v Slovenijo priselile. V to kategorijo spadajo tudi muslimani, katerih integracija je predmet raziskave.

Zdi se, da nove narode manjšine izpolnjujejo vse kriterije, da bi jih obravnavali kot posebno vrsto manjšin, kar se kaže tudi v praksi. S tem v zvezi je potrebno omeniti javno pobudo v Sloveniji živečih Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev in Srbov, ki jo je 14. oktobra 2003 na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti pri Svetu Evrope predstavila Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji (Roter 2005a, 191). Predstavniki pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje skupne države živeči v Sloveniji so dali pobudo Državnemu zboru Republike Slovenije, kjer so predlagali, da

sproži in izpelje postopek za spremembo Ustave Republike Slovenije, tako, da bomo tudi mi Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci, Srbi v Republiki Sloveniji: nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine v Republiki Sloveniji.⁴⁷

Predstavniki teh skupnosti so poudarili, da je vseh pripadnikov šestih skupin precej, da živijo zgoščeno v večjih slovenskih mestih ter industrijskih in rudarskih središčih, da so lojalni državljani in da želijo ohraniti svojo narodnostno identiteto in da se ne želijo preprosto asimilirati (*ibid.*).⁴⁸ So pa tudi primeri, ko skupine kot so verske kongregacije, iščejo le občasen pristop v politični proces, da bi zadovoljile svoje specifične zahteve, kot je med drugim tudi gradnja islamskega versko-kulturnega centra v Ljubljani (Medved 2005, 485).

---

⁴⁷ Koordinacija zvez in kulturnih društev konstitutivnih narodov in narodnosti razpadle SFRJ v Republiki Sloveniji: *Javna pobuda Albancev, Bošnjakov, Črnogorcev, Hrvatov, Makedoncev, Srbov, ki živimo v Sloveniji*. Prebrano na Okrogli mizi Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI) pri Svetu Evrope, Dvorana Uniona, v Ljubljani 14. oktobra 2003, str. 1, poudarek v izvirmiku (Roter, 2005: 191).

⁴⁸ Pobuda se ni nikoli uresničila, tudi obravnavali je niso, je pa Državni zbor sprejel podoben poziv leto kasneje, oktobra 2004, vendar tokrat z Ministrstva za diasporo Republike Srbije v katerem je minister za diasporo pozval DZ Republike Slovenije, da srbski skupnosti v Sloveniji prizna status narodne manjšine, in sicer tistim njenim pripadnikom, ki so pred mednarodnim priznanjem države imeli v Sloveniji stalno prebivališče.

Ob koncu se tako zastavlja vprašanje, ali bi morali nove manjšine varovati na način tradicionalnih, glede na to, da nove manjšine v evropski praksi niso pojmovane in razumljene kot narodne manjšine. Ne glede na to, kako etnične skupnosti, ki soobstajajo v določeni državi poimenujemo, je ključnega pomena to, da jim omogočimo ohranjanje njihovih posebnosti, ki si jih sami želijo ohraniti. Urbana okolja razvitih držav so v zadnjih desetletjih postala primarni center ekonomskih in drugih migracij. Ozka perspektiva manjšin in večinska skupina sta zavrli razvoj nekakšnih splošnih politik, ki bi lahko učinkovito in napredno naslovile etnično raznolikost, predvsem pa bolj v duhu človekovih pravic. Šele s sprejetjem (ali morda še bolj pomembnim razumevanjem) kultur posameznih etničnih skupin, skupaj z ekonomskimi in socialnimi problemi, napetostjo med etničnimi skupinami in podobnimi pojavi, ki so narasli v zadnjih desetletjih, bo Slovenija lahko ustvarila in uspešno vodila politiko, ki bo omogočala zadovoljevanje potreb in izpolnjevanje pričakovanj teh posebnih skupnosti.

Vera je torej 'neobvezni' del enega izmed elementov, ki opisujejo in opredeljujejo katere so tiste lastnosti, ki jih neka skupina ima, da jo lahko pojmuje kot novo narodno manjšino. Vera spada med t.i. objektivne kriterije opredeljevanja manjšin in ni nujni element, da bi neka skupina predstavljala novo manjšino. Je pa vera nujni element, če govorimo o verski manjšini. Kar je pomembno, je dejstvo, da verska manjšina lahko obstaja tudi med večinskim prebivalstvom. To so tisti predstavniki večinskega prebivalstva, ki niso številčno inferiorni, nimajo nedominantnega položaja, posebnih etničnih, jezikovnih in drugih značilnosti pripadnikov manjšin, ki so drugačne kot jih imajo pripadniki večinske populacije ob tem, da si jih želijo pripadniki manjšin tudi ohranjati. Verske manjšine v Sloveniji predstavljajo vsi tisti, ki prakticirajo vero, ki ni 'avtohtona' slovenska vera, torej vsi, ki niso Katoliki, ob tem pa ohranjajo vse druge ali pa vsaj večino lastnosti večinskega prebivalstva oz. nimajo drugih posebnosti.

Vendar pa je v primeru muslimanske verske manjšine zadeva malo bolj specifična. To pa zato, ker je islam vera, ki od svojih vernikov zahteva veliko stvari, ki vplivajo na način življenja vernika in so opazne že na prvi pogled (npr. pokrivanje žensk, nepitje alkohola in točno predpisana prehrana, zelo specifično določen čas molenja ipd.). Lahko bi rekli, da je islam vera, ki vpliva na celoten način življenja in zahteva od osebe, ki ga prakticira zelo veliko prilagajanja. Torej muslimanska vera ni le vera, je način življenja in je kultura. Seveda s tem ne želim povedati, da ostale vere ne vplivajo na način življenja vernikov, vendar pa se prakticiranje drugih ver ne opazi že na prvi pogled, kot je to v primeru muslimanskih žensk.

Religije uveljavljajo posebne identitete, skupnostne pripadnosti, ki jih zaznamuje bolj ali manj izrazito prepričanje o posebnosti, kakršna naj bi izvirala iz tega ali onega vira svetosti ali nadnaravnosti (Smrke in Hafner-Fink 2008, 287). Do drugih družbenih skupin lahko s tega izhodišča izražajo večjo ali manjšo družbeno distanco, ki jo lahko opredelimo kot stopnjo bližine sprejemljivosti, ki jo skupina ali posameznik čuti do drug(ačn)ega posameznika ali skupine (*ibid.*). Vrednostni svet religije, njen liberalizem ali konzervativnost, njena univerzalna orientacija ali rodovna vezanost, njena ekspanzivna ali pojemajoča razvojna faza lahko vodijo v preseganje obstoječih družbenih tradicij družbenih distanc ali v njihovo vzpostavljanje oz. utrjevanje (*ibid.*). V tem smislu so poučne in raznolike nove religije: nova religija se lahko povzpne nad obstoječe družbene delitve, pregrade in distance, ki so jih uveljavile starejše religije, in to poudarja kot svojo doktrinarno vrednostno prednost (*ibid.*). Ker kot taka lahko sčasoma poveže široke človeške množice, ki jih sicer delijo etnične, jezikovne, socialne, kulturne razlike. Lahko pa se nova religija opre na zelo ozko, pratikularno družbeno osnovo, da bi v strogi razločenosti, skrajni distanci do pokvarjenega zunanjega sveta dočkala odrešitev ozkega kroga izbranih (*ibid.*).

Pregled sociološke literature o religiji in socialni distanci pokaže, da so na Zahodu v ospredju raziskovanja predvsem nekateri vidiki pojava: odnos med religijo in medskupinskimi predsodki (npr. antisemitizem), odnos med religijo in etnično ekskluzivnostjo, odnos med versko pripadnostjo in izbrano socialno interakcijo (npr. odnosi na delovnem mestu), v zadnjem času pa vse bolj tudi odnos med religijo in seksualnimi manjšinami (homoseksualci) (Smrke in Hafner-Fink 2008, 288).

Religija je torej poseben aspekt družbenih odnosov, ki ne le ustvarja družbene manjšine, ampak tudi povezuje različne družbene skupine in jim daje neko novo razsežnost, seveda jih lahko tudi odtuja in povzroča konfliktno situacijo. Muslimanska verska manjšina je torej tudi etnična, kulturna in jezikovna manjšina in tako kot vsaka druga religija tudi islam postavlja pravila delovanja in vedenja posameznika. Med potomci migrantov iz islamskih družb oz. družb z večinskim islamskim prebivalstvom se pogosto pojavlja neskladje med vrednotami in tradicijami, ki jih zastopajo njihovi starši, ter vrednotami in tradicijami družbe v kateri so bili rojeni. Vse se lahko še bolj zaplete, če dobijo občutek, da v družbi, v kateri so bili rojeni, niso sprejeti. Če se ne počutijo niti kot del družbe, v kateri živijo, niti kot del družbe iz katere prihajajo njihovi straši, lahko posamezniki muslimanske provenience najdejo identiteto v skripturalnem islamu, islamu, ki se izogiba interpretacij skozi optiko lokalnih

tradicij. Koran in *hadisi* jasno opredeljujejo načela vedenja in norme po katerih se morajo muslimani ravnati, in tako dajejo trdno in jasno oporo za delovanje v vsakdanjem življenju. Ker se nanj zanaša vse več mladih, se tako ustvarja tudi družbena skupina, v kateri posamezniki najdejo svojo »domovino«, v kateri se počutijo doma. To pa seveda daje občutek varnosti in samozavesti. Ohranjanje pripadnost družbi, iz katere izvirajo in prilagajanje tisti, v kateri živijo, pa je bistveni element v procesu integracije, ki je tema naslednjega poglavja.

2.6. INTEGRACIJSKE POLITIKE IN MODELI

Kako to misliš? Aha, socialno integrirani, ja kaj bi rekla a jest sem? (odgovorim da ja, ker je državljan Republike Slovenije, govori perfektno slovensko, zaradi službe se je odpovedal molenju petkrat na dan, sprijaznjen je s tem da ni halal prehrane pri nas, njegova punca in njegova mati se ne pokrivata in njega to ne moti, žurat ga gre tudi v Franci na Blanci, v šali povem, da je morda celo preveč integriran, da meji na asimilacijo). Ja glej, a je lahko Janez Novak popolnoma integriran, če sprejme islam? To je vse kar ti lahko rečem (zapiski iz intervjujev).

Proces integracije in integracijska politika sta tesno medsebojno povezana. Integracijske politike, so lahko sprejete z namenom, da bi vplivale na proces vključevanja priseljencev in njihovih potomcev v državo sprejemnico, hkrati pa je lahko stopnja integracije ključni razlog za oblikovanje integracijske politike v najširšem smislu (Komac, Medvešek in Roter 2007, 104).

Termin 'integracija' kot tak pa ni čisto enoznačen; ni namreč popolnoma jasno kdo kako in do kakšne mere se mora integrirati oziroma prilagoditi čigavim normam. V različnih družbah je pojem integracije razumljen na različne načine. Preden država oblikuje integracijske politike mora definirati etnične skupnosti, ki v njej živijo in jih priznava. Potem v skladu s cilji začne voditi proces vključevanja etničnih manjšin v ekonomsko, politično in družbeno življenje (Komac, Medvešek in Roter 2007, 105).

Prevladujoči sklopi politik, ki jih loči teorija so asimilacija, model talilnega lonca in kulturni pluralizem ali multikulturalizem (Carmon v Komac, Medvešek in Roter 2007, 96). Model asimilacije pomeni sprejem nove identitete, norm in vzorcev s strani priseljencev. Asimilacija

temelji na ideji, da bodo priseljenci sčasoma postali enakopravni državljani in podobni ljudem, ki živijo v državi gostiteljici, z istimi državljanskimi in kulturnimi vrednotami. Talilni lonec sicer predstavlja družbeno izmenjavo, ki pa je uravnana tako, da vodi v homogeno družbo. Ta vrsta integracije predstavlja dvosmeren proces obojestranske prilagoditve med migranti in državo sprejemnico, v kateri ti dve skupini ne le sprejemata skupno kulturo, temveč k njej enakopravno prispevata. Multikulturalizem na drugi strani pomeni stalno heterogenost skupnosti, ki so povezane v isto državo, v isto državljansko identiteto (Carmon, v Komac, Medvešek in Roter, 96). Multikulturalizem temelji na prepričanju, da naj se etnične posebnosti posameznikov in skupnosti, ki živijo v državi, ohranjajo.

V praksi je seveda težko potegniti ločnico med različnimi modeli in procesi (Komac, Medvešek in Roter 2007, 105). Je pa zelo pomembno opredeliti etnično skupino in določiti razsežnosti integracije. Je to ekonomska, družbena, politična ali kulturna integracija? V primeru mladih muslimanov lahko govorimo o problematičnosti na področju kulturne in verske integracije, saj predvsem pri zadnji, z neizgradnjo Islamskega versko-kulturnega centra Slovenija izvaja tiho asimilacijo in s tem ovira ohranjanje pomembnega aspekta celotne kulture muslimanske verske manjšin v Sloveniji.

Beštrova (2006, 17–20) izpostavi osem ključnih dimenzij integracije:

- ~ *Pravna integracija* – vključuje izenačitev pravnega statusa imigrantov s pravnim statusom večinskega prebivalstva;
- ~ *Poselitvena in bivanjska integracija* – vključuje enake možnosti naselitve kjerkoli v državi pod enakimi pogoji kot ostali državljani, tako se nadpovprečna koncentracija prebivalstva določene etnične pripadnosti na enem delu mesta večkrat smatra kot znak neuspešne integracije;
- ~ *Socialno-ekonomska integracija* – ki izhaja iz uresničevanja načela enakih možnosti (ne glede na etnično, versko ali kulturno pripadnost) in se nanaša na enakopraven položaj imigrantov na področju zaposlovanja, dohodkov in dostopa do storitev;
- ~ *Integracija na področju izobraževanja* – posebej pomembna za drugo in tretjo generacijo imigrantov, saj obravnava enakopraven dostop le-teh do izobraževalnih institucij in za doseganje primerljive izobrazbene ravni z večinskim prebivalstvom;
- ~ *Kulturna integracija* – pokriva zelo široko paleto elementov – od jezika, vere, vrednot do popularne kulture in vsakodnevnih življenjskih praks - ta dimenzija integracije

zahteva dvosmerno prilagajanje, ki spreminja tudi večinsko družbo, vanjo pa spada tudi pridobitev določenih verskih pravic, ki omogočajo imigrantov in njihovim potomcem ohranjati svojo kulturo in živeti v skladu s svojimi verskimi prepričanji;

- ~ *Politična integracija* – zajema vključenost v procese političnega odločanja v državi oz. politično participacijo imigrantov v procesih tega odločanja, predvsem, ko gre za odločitve o politikah in programih, ki neposredno vplivajo na imigrantske skupine;
- ~ *Družbena integracija* – se nanaša na neformalne in prostovoljne stike imigrantov in njihovih potomcev s širšo družbo, ki jih le-ti navežejo v službi, v šoli, v prostem času;
- ~ *Identifikacijska integracija* – o kateri govorimo, ko imigranti in njihovi potomci razvijejo občutek pripadnosti večinski družbi (Bešter 2006, 17–20).

Ob zavedanju, da so potomci priseljencev (mladi muslimani) v večini primerov ljudje, ki so rojeni v Sloveniji in so tukaj že celo življenje, nekateri imajo že svoje otroke, bi bilo skrajno neprimerno na njih izvajati splošno integracijsko politiko. Vendar pa bi lahko za njih implicirali Žagarjevo definicijo politike integracije, ki je sicer govori o Romih in romski skupnosti v Sloveniji, vendar je integracijska politika, kot je opredeljena v tej definiciji, dejansko primerna za integracijo potomcev imigrantov:

Izhodišče in ključni cilj politike integracije imigrantov in njihovih potomcev sta njihova integracija v odprto in demokratično multietnično družbo, ki ne zanika obstoja različnosti, ampak ga priznava in vsem specifičnim skupnostim omogoča, da najdejo svoj enakopraven položaj in prostor. Namen takšne politike integracije ni le preprečevanje diskriminacije, socialne izolacije in marginalizacije posameznih (manjšinskih) skupnosti in njihovih pripadnikov, ampak je namen takšne aktivne politike tudi preprečiti pritiske na asimilacijo takšnih skupnosti in njihovih pripadnikov. Utemeljena na multikulturalizmu in/ali interkulturalizmu ter na najvišjih standardih človekovih pravic in varstva manjšin takšna integracijska politika terja aktivno vlogo države, ki mora – v skladu z obstoječimi možnostmi – zagotavljati tudi pogoje za njeno celovito in dosledno uresničevanje (Žagar v Bešter 2006, 23).

Romana Bešter (2006, 213–214) v svoji doktorski disertaciji preverja, v kolikšni meri je bila praksa dosedanjega vključevanja imigrantov in njihovih potomcev v slovensko okolje uspešna z vidika ciljev slovenske integracijske politike, pa tudi z vidika ciljev, ki jih opredeli v svojem teoretičnem modelu. Ugotavlja, da je socialno-ekonomski položaj imigrantov in njihovih potomcev v Sloveniji nekoliko slabši od položaja večinskega slovenskega prebivalstva (predvsem to velja za žensko populacijo), nepopolna integracija pa se kaže tudi skozi

percepcije imigrantov o njihovem neenakopravnem položaju oziroma neenakih možnostih v primerjavi z večinskim slovenskim prebivalstvom. Njen zaključek je, da bi se morala slovenska integracijska politika bolj usmeriti v aktivno preprečevanje diskriminacije in izvajanje ukrepov za preprečevanje in odpravljanje predsodkov ter odklonilnega odnosa večinskega prebivalstva do oseb imigrantskega izvora. Ugotavlja tudi, da se imigrantska populacija sooča s problemi pri ohranjanju njihove kulture, jezika in pri iskanju možnosti sodelovanja in vplivanja na politične odločitve, ki so za njih ključnega pomena. Zaradi vsega tega, bi po avtoričinem mnenju slovenska integracijska politika morala več pozornosti nameniti vzpostavljanju mehanizmov, ki bi omogočili dejansko in ne zgolj pravno-formalno enakopravnost imigrantov in njihovih potomcev v slovenski družbi.

3. PERCEPCIJE INTEGRACIJE MUSLIMANOV MED MUSLIMANI IN NJIHOVIMI POTOMCI

V zaključnem poročilu Inštituta za narodnostna vprašanja sta Medveškova in Vrečerjeva (2005, 271–375) naredili raziskavo z naslovom Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji, kjer v prvem delu ugotavljata, da je v percepcijah priseljencev in njihovih potomcev⁴⁹ nestrpnosti med ljudmi v Sloveniji danes več, kot jo je bilo pred osamosvojitvijo. Več nestrpnosti pa občutijo predvsem etnične skupnosti Srbov, Bošnjakov in Muslimanov. Pokazalo se je tudi, da kar precejšnje število priseljencev uporablja prikrivanje etnične pripadnosti kot »strategijo preživetja«, predvsem je prikrivanje etnične identitete pogostejše med pripadniki mlajše generacije. V stališčih anketirancev je mogoče razbrati diskriminacijski odnos večinske populacije do populacije priseljencev in njihovih potomcev. Največjo družbeno distanco imajo anketiranci do Romov, Albancev in Muslimanov. Spodbuden podatek je ta, da se manjša distanca do pripadnikov drugih etničnih skupnosti kaže med mlajšo generacijo anketirancev. Avtorici na podlagi opredelitev posameznih anketirancev do posameznih trditev, ki kažejo različne oblike nestrpnosti potrjujeta tezo o novih oblikah etnične nestrpnosti – prikrito etnično nestrpnost. Anketiranci

---

⁴⁹ V raziskavo so vključeni priseljenci iz bivših republik skupne države Jugoslavije, in sicer: Hrvati, Srbi, Bošnjaki in Muslimani (ti spadajo v isto kategorijo), drugi (dvojna etnična pripadnost, Italijani, Madžari, Turki, Evropejci, Črnogorci, Makedonci in Albanci), neopredeljeni, neznan (tisti, ki se niso želeli etnično opredeliti) ter Slovenci kot večinsko prebivalstvo v Sloveniji. Anketiranci so dobili vprašalnike po pošti in 1163 je vprašalnike izpolnilo in vrnilo. Osebnostno sem se osredotočila na priseljence in njihove potomce, ki spadajo v skupino Bošnjakov – muslimanov iz BiH.

so se najbolj strinjali s trditvijo »Slovenci se do priseljencev obnašajo vzvišeno«, nato sledijo trditve »Slovenci so prikrito nestrpni do priseljencev«, »Slovenci se zaradi priseljencev počutijo ogrožene«, »Slovenci so očitno nestrpni do priseljencev« do trditve »Slovenci sprejemajo priseljence kot sebi enake«, s katero so se anketiranci v povprečju najmanj strinjali (Medvešek in Vrečer 2005, 371). Podrobnejša analiza podatkov kaže na to, da vse navedene oblike etnične nestrpnosti v svojih percepcijah najbolj občutijo Bošnjaki in Muslimani, pripadniki mlajše generacije ter višje izobraženi. Področja življenja, na katerih anketiranci občutijo etnično diskriminacijo, so predvsem povezana z zaposlovanjem in šolanjem. To mi potrdi tudi Edita, ena od intervjuvank, ki pravi: »Pri nas v Sloveniji se ženska sama odloči za to ali se bo pokrila, jaz osebno se ne bom dokler ne končam faksa, ker dvomim, da bi ga pokrita lahko kadarkoli končala...«. Tudi Ela, ki se sicer pokriva, mi zaupa:

Ko sem se vpisovala na faks smo imeli glasbene preizkuse in profesorica me je vprašala kje sem končala srednjo šolo in sem ji povedala, da sem sodelovala v zboru, kjer smo peli muslimanske verske pesmi – ilahije. Zanimalo jo je kako to zgloda in sem ji zapela. Iz tega je seveda takoj lahko sklepala da sem muslimanka in me je vprašala če nosim ruto in sem ji rekla da jo nosim. Začudila se je ker je ne nosim na faksu. In sem ji razložila, da se mi zdi, da večina profesorjev tega ne bi odobraval, da se mi zdi, da bi bilo vse skupaj dosti težje. Pa je rekla da nje ne bi motilo. Ja, sem rekla vas morda ne bi, bi pa verjetno motilo vse druge. Potem se je za trenutek ustavila, kot da bi razmišljala o vsem kar sem ji rekla in mi odgovorila: » Ja, mogoče imaš pa res prav«. Na žalost je tako (Intervju z Elo).

V Sloveniji se je v devetdesetih razvila t.i. »balkanska kultura« (Velikonja v Medvešek in Vrečer 2005, 371), ki jo lahko obravnavamo kot subkulturo priseljencev in njihovih potomcev, delno oziroma drug del njene pojavnosti pa je vključen tudi v glavne tokove slovenske kulturne ponudbe. V okviru obeh njenih pojavnih oblik lahko priseljenci in njihovi potomci zadovoljujejo svoje potrebe po kulturnih izrazih (Medvešek in Vrečer 2005, 371). V raziskavi, pa avtorici raziskujeta percepcije priseljencev in njihovih potomcev o institucionalni infrastrukturi na področju kulture in njihovo udeleževanje na različnih prireditvah in dejavnostih, ki jih organizirajo društva posameznih etničnih skupnosti. Raziskava pokaže da so Muslimani in Bošnjaki najbolj zainteresirani za delovanje svojih društev, prav tako so prav oni tisti, ki se v večjem številu kot ostali udeležujejo kulturnih prireditev, ki jih organizirajo njihova društva.

Jezik, ki je eden najpomembnejših elementov, ki pripomore k uspešni integraciji, ima tudi v očeh priseljencev in njihovih potomcev pomembno vlogo pri integraciji. Vendar pa ob poudarjanju znanja slovenskega jezika večina anketirancev izraža potrebo po ohranjanju maternega jezika. Tako tudi mladi muslimani, s katerimi sem govorila, doma uporabljajo materni jezik. Tarik mi je povedal, da včasih uporabi bosansko besedo zato, ker v slovenščini ne obstaja (npr. neodoljiv – tak, ki se mu ne moreš upreti). Statistični podatki raziskave PSIP⁵⁰ kažejo, da se materni jezik priseljencev govori in ohranja v krogu družine, prav tako pa se ohranja znotraj posameznih etničnih skupnosti (društva, verski obredi, druženje med pripadniki enake etnične skupine). To potrjujejo tudi moji intervjuvanci, ki so na vprašanje, v katerem jeziku se pogovarjate znotraj vaše skupnosti, odgovorili:

Ponavadi so tehnične debate v slovenščini, neformalne pa v bosanskem jeziku. Med sabo se bolj v slovenščini. Sicer uporabljamo oba, s starejšimi se pa pogovarjamo v bosanščini. Moram pa podariti, da vse več v slovenščini, je veliko besed, ki jih mlajša generacija ne zna in potem nastane neka mešanica bosanskega in slovenskega jezika, kar se mi zdi škoda. Vendar načeloma se res pogovarjamo v bosanskem jeziku (Zapiski z intervjujev).

Pripadnost k verski skupnosti se v raziskavi PSIP ne izkaže kot zelo pomembna, saj anketiranci pred njo uvrstijo pripadnost k družini, poklicni opredelitvi, krajevni pripadnosti, državljanstvu, jezikovni skupnosti in etnični skupini (Medvešek in Vrečer 2005, 374). Vendar pa se prav tako pokaže, da Bošnjaki in Muslimani veri pripisujejo pomembnejšo vlogo v primerjavi z ostalimi skupnostmi. Mlajša in srednja generacija anketirancev pripisuje veri pomembnejšo vlogo v življenju kot starejša generacija. To sem ugotovila tudi sama, pri pogovorih z mladimi muslimani. Vprašala sem jih kdaj so začeli prakticirati islam in kdo jih je vanj vpeljal. Odgovori so si bili zelo podobni. Skoraj nihče nima vernih staršev, če pa so verni, pa niso zelo striktni, medtem ko otroci, torej druga generacija priseljencev, redno prakticira islam in si želi partnerja, ki bo iste veroizpovedi. Dva odgovora sta se glasila takole: »Moja mati se ne pokriva. Oče je včasih pil alkohol, pa se je pred leti odločil, da ga ne bo več, tko da ne morem rečt, da smo zelo striktni«. »Moji starši sicer ne klanjajo, mami ni pokrita. Starši so nekje vmes, ne jemo svinjskega mesa, ne pijejo alkohola, ampak to je pa tudi vse« (Zapiski z intervjujev).

---

⁵⁰ Percepcije slovenske integracijske politike, 2005, INV

Graditev *mošeje* v Sloveniji podpirajo v največji meri Bošnjaki in Muslimani, sledijo pa jim Srbi, v najmanjši meri gradnjo *džamije* podpirajo ravno Slovenci (glej PSIP). Anketiranci z višjo izobrazbo v večjem deležu podpirajo izgradnjo *džamije* kot anketiranci z nižjo izobrazbo. Mladi muslimani s katerimi sem se pogovarjala so vsi, brez izjeme, za graditev *džamije*, vendar pa je zanimivo to, da neobstoj *džamije* v Sloveniji ni razlog, da bi se tu počutili slabo, ali pa da bi razmišljali o tem, da bi šli živeti kam drugam. Med pogovori z njimi se mi je včasih zdelo, da so celo preveč vdani v usodo in sprijaznjeni z dejstvom, da morda nikoli ne bodo imeli svojega verskega hrama.

Rezultati raziskave potrjujejo domnevo, da nestrpnost in diskriminacija do priseljencev in njihovih potomcev muslimanske veroizpovedi ostajata in da sta se po osamosvojitvi Slovenije še okrepili. »Delno je k temu prispevala negativna stopnja identifikacije, ko se je nacionalna identiteta v veliki meri preformirala na izključevanje do Drugih, tistih, ki niso del večinskega naroda in še zlasti na izključujoč način do pripadnikov etničnih skupin iz nekdanje Jugoslavije« (Medvešek in Vrečer 2005, 375). Bošnjaki in njihovi potomci, so bili diskriminaciji še bolj podvrženi zaradi porasta terorizma, ki je bil od 11. septembra 2001 nujno povezan z islamsko veroizpovedjo. K diskriminaciji muslimanov in napačni percepciji islama s strani večinskega prebivalstva v Sloveniji so najbolj pripomogli mediji in izjave določenih politikov, ki so prebivalcem Slovenije vcepili zmotno podobo o islamu in Muslimanih in njihovih potomcih pri nas, ki ne pripadajo enaki veji islama kot tisti, ki živijo na Afriškem kontinentu, ali pa tistim iz Saudske Arabije in Bližnjega vzhoda. S tem se poleg Ahmeda Pašića, ki v svoji knjigi *Islam in muslimani v Sloveniji* opisuje negativne podobe o islamu v slovenskem dnevnem tisku, kjer na osnovi raziskave ugotovi, da v skoraj 90 procentih člankov o islamu mogoče najti predsodke in neresnične informacije, strinjajo tudi pripadniki mlajše generacije Bošnjakov in ostali člani Islamske Skupnosti v Republiki Sloveniji.

Bošnjaki V Sloveniji so v prvi vrsti videni kot migranti iz BiH. O Bošnjakih večina prebivalcev ne razmišlja kot o muslimanih, čeprav pozna njihovo versko provenienco. Potem je tu ločena zgodba slovenskega orientalističnega dožemanja islama s katerim so Slovenci indoktrinirani že v osnovni šoli. Zgodovinski in zemljepisni učbeniki, šolska berila, slovensko nacionalno leposlovje in zgodovinopisje učijo o t.i. turških vpadih, kjer se islam enači z ekspanzivnimi teritorialnimi osvajanji in demonizira kot zaostala, ekspanzivna, nasilna in šovinistična religija (Kalčić 2008, 14). Drugi vir informacij o islamu so mediji, ki o njem

večinoma poročajo, kadar se kje zgodi kak terorističen napad. Nič čudnega torej, da Slovenci, vključno z mnogimi slovenskimi politiki in intelektualci, islam, kratkomalo enačijo s terorizmom in »turškimi« vpadi (*ibid.*).

Eno izmed vprašanj, ki sem jih zastavila v svojih intervjujih je bilo Si kdaj doživel/a kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja ali pa zaradi tega ker si ga kazal/a navzven - z oblačenjem, govorom, itd.? Zanimivo se mi je zdelo to, da tiste, ki se ne pokrivajo, torej ne kažejo svoje verske pripadnosti navzven, nikoli niso bile diskriminirani na podlagi vere, vsi pa so imeli negativno izkušnjo na podlagi nacionalnosti. Ela, kot edina intervjuvanka, ki se pokriva pa mi je na vprašanje o negativnih izkušnjah zaradi pokrivanja povedala sledeče:

Seveda. Neprijeten pogled, neprijaznost. Jaz sem se pač tukaj rodila, govorim perfektno slovensko in ko se nekje pojavim, na javnem mestu, govorim slovensko in me ljudje takoj drugače obravnavajo, v smislu, aha, saj ona pa zna slovensko. Če pa je nekdo tiho, ali pa ne zna jezika, si pa ljudje mislijo ta pa nima pojma in se takoj vedejo drugače do njega. Vem za primer, ko je bila ena kolegica v trgovini in ni vedela da imajo čitalce kod, ki ti izpišejo ceno izdelka in je pač vprašala prodajalko, ki je bila tako nesramna do nje, da se je uboga ženska počutila čisto manjvredno. Ni pa mogla nič reči nazaj, ker ni znala jezika (Intervju z Elo).

Nestrpnost do muslimanov in njihovih potomcev v Sloveniji neoporečno obstaja. Spodbudno pa je to, da z novimi generacijami, ki so bolj izobražene in posledično bolj prepletene z večinskim prebivalstvom, izginjajo določeni stereotipi o muslimanih in se vzpostavljajo nova razmerja, ki temeljijo na večjem razumevanju in spoštovanju do drugih in drugačnih kultur, med katere spada tudi islam. Vsi mladi muslimani, s katerimi sem imela priložnost govoriti in, ki so prijazno ure in ure presedeli v moji družbi, so mi bili pripravljeni razložiti čisto vse, kar me je zanimalo, brez najmanjšega nelagodja in brez najmanjšega odpora. Vsi so se strinjali, da je treba v medijih narediti premik in islam prikazati drugače, kot je bil prikazovan do zdaj: »Na mladih svet stoji. Seveda lahko pripomoremo, saj na našem razumevanju islama, ki je tolerantno, temelji islam v Sloveniji. Mi večinoma študiramo in mislim, da take ljudi ta država potrebuje. Ljudem je treba prikazovat kaj je džamija, delati na oglaševanju in spoznavanju Slovenskih prebivalcev, da vidijo, da ni to en tak bav, bav...« (Zapiski iz intervjujev).

Namesto sklepa – NAFKA

Prihodnost bošnjaške skupnosti je odvisna predvsem od družbenopolitičnih razmer, ki bodo nanjo vplivale. Vsekakor študije migracij kažejo, da ljudje bolj eksplicitno težijo k identitetnemu razlikovanju takrat, kadar jim ozračje v družbi, v kateri živijo, ni naklonjeno. Ob takih situacijah začnejo manipulirati z elementi kulturnega repertoarja, ki se razlikujejo od elementov kulturnega repertoarja večinske družbe. Pri Bošnjakih smo lahko tak proces razločevanja opazovali na primeru izgradnje Islamskega kulturnega centra v Ljubljani. Osnovna pobuda, zgraditi mošejo, ki je bila na oblasti prvič naslovljena konec šestdesetih, je zaradi vojne v Bosni in Hercegovini, ki je med Bošnjaki porodila občutek, da se jim vse grozote dogajajo le zato, ker so muslimani, prerasla v željo po islamskem kulturnem centru. Prostor, kjer bi se opravljale verske dejavnosti, ni bil več dovolj, saj se je bilo treba javno predstaviti in obraniti svojo identiteto. Potreben je bil prostor, kjer bi se Bošnjaki lahko izobraževali, družili in tudi ponosno predstavljali svojo vero, ki jo marsikdo med njimi doživlja kot bistveni element bošnjaškega kulturnega repertoarja in identitete. In bolj ko so slovenski politiki in intelektualci tej želji oporekali in Bošnjake zmerjali s teroristi in Turki, bolj je bila bošnjaška zahteva po uveljavljanju svojih ustavnih pravic trmasto izražena. Če poenostavim: če bodo imeli Bošnjaki v Sloveniji občutek, da so enakopravni državljani, res ne vem zakaj bi gojili kakršnokoli potrebo po izpostavljanju svoje verske razlike. Proces razlikovanja je vzajemna stvar. Šele ko ti nekdo reče, da si drugačen, začneš svojo drugačnost odrivati ali celo izumljati, dokler ta res ne postane očitna in pomembna. Bo to pripeljalo do asimilacije? Številni primeri so pokazali, da različne skupine ljudi lahko med seboj izdatno sodelujejo, trgujejo, se poročajo, pa to še ne pripelje do asimilacije oz. do izginotja neke skupine. Ravno obratno, komunikacija med skupinami je tista, ki ohranja razlike. Življenje ni preprosta kemijska formula (Kalčič 2008, 15).

Muslimanska verska manjšina v Sloveniji se bo torej integrirala takrat, ko bo enakopravna z večinskim prebivalstvom v Republiki Sloveniji. Ker pa je proces razlikovanja, torej sprejemanja drugačnosti in prilagajanja določeni kulturi – bodisi prilagajanje s strani manjšine večini, bodisi prilagajanje večine manjšini – vzajemna stvar, dvosmeren proces, bosta obe strani primorane narediti korake. V svojem raziskovalnem delu sem nemalokrat odkrivala mnenja večinskega prebivalstva o muslimanski verski manjšini v Sloveniji; velika večina izjav, ki sem jih prebiralala in tudi slišala na lastna ušesa, so bila negativna in polna predsodkov in posploševanj. Redko kdaj se mi je zgodilo, da je katerega od naključnih izprašancev, ki so bili v večji meri moji prijatelji in znanci, zanimalo, kaj dejansko želijo mladi muslimani v

Sloveniji in kakšna je vera, ki jo prakticirajo, za kaj se zavzemajo in kakšna je njihova kultura. Vsi po vrsti pa so znali naštetih vsaj tri stvari, zakaj islam oz. Islamski kulturni center ne spadata v Slovenijo. Najpogostejši očitki muslimanom v Sloveniji so šli na račun njihove vere in običajev povezanih z njo. Nemalokrat so jih povezovali s teroristi in s kršenjem pravic žensk. Skoraj vsi pa so bili menja, da je islam, ki ga prakticirajo Bošnjaki pri nas najbolj podoben tistemu islamu, ki ga prakticirajo na Bližnjem vzhodu in na afriškem kontinentu. Da ne govorim o tem, da skoraj nihče ne pozna izrazov, ki so tako značilni za muslimane pri nas – izrazi kot so *imam*, *hidžab*, *dženeza* itd., večinoma se neha pri izrazih: *feredža*, *džamija* in *mošeja*.

Če izhajam iz dejstva, da integracija poteka v dveh smereh, se mi zdi smiselna trditev, da se bodo muslimani in njihovi potomci, ki so bili predmet moje raziskave, integrirali takrat, ko bo večinsko prebivalstvo razumelo in sprejelo ključne elemente njihove kulture in identitete. Mladi muslimani v Sloveniji, ki so povečini rojeni tukaj, so slovensko kulturo sprejeli in se ji prilagodili. Kar je zaskrbljujoče je to, da večinsko prebivalstvo ne sprejema bošnjaške kulture in zdi se, da ne želijo razumeti, kdo ti ljudje sploh so in kaj si želijo. In dokler večinsko prebivalstvo ne bo želelo razumeti in spoznati kulture Bošnjakov, ki živijo v Sloveniji, uspešna integracija muslimanske verske manjšine ne bo mogoča.

Eden izrazov, ki ga muslimani v Sloveniji uporabljajo vsak dan, je tudi nafaka: *Šta ćeš, takva ti je nafaka!. Djeli sadaku,⁵¹ da bi imao nafaku...* Nafaka je zelo kompleksna beseda, ki je ni lahko prevesti, saj je vanjo globoko ukoreninjena celotna bošnjaška kultura. Kaj je nafaka sem vprašala kar precej Slovencev – odgovora ni vedel nihče. Nato sem vprašala še muslimane, ki so takoj vedeli kaj jih sprašujem, so pa imeli kar precej težav pri razlagi: *»hmm...ne vem, če je vezana izključno na nas (muslimane) vezana je na vse verujoče..vsaj po mojem mnenju in mislim da bi jo najpreprosteje in najbolje opisal kot božji blagoslov(milost)..torej nafaka je božji blagoslov(milost)«* (Zapiski iz intervjujev).

Preden sem pomen besede do dobra osvojila, sem si prebrala še strokovno obrazložitev besede. V članku Karmen Šterk z naslovom Kaj je nafaka avtorica primerja pomen nafake s pomenom mane in pri tem razloži pet možnih pomenov nafake:

---

⁵¹ Milost, ki jo muslimani dajejo revnim oz. tistim, ki jim je sreča manj naklonjena (Šterk 2003).

1. hrana, jed, tisto kar je človeku usojeno, da na tem svetu poje. Prav tako pa je nafaka lahko razumljena kot duhovna hrana, posredovana od Boga;
2. sreča, del sreče, srečni dobitek, speljanka nafakali pa pomeni človeka, ki je srečen. Srečo lahko v tem kontekstu razumemo kot Božji dar;
3. usoda; v smislu »če bo nafaka, se bomo videli« (Škaljić v Šterk 2003) ali »nihče ne more izrabiti nikogaršnje nafake« (*ibid.*);
4. seme, žito;
5. vzdrževanje ali alimentacija; z religijsko konotacijo si nekateri razlagajo nafako kot vsoto alimentacij, ki so predvidene po šeriatskem pravu (Skok, 1972: 498 v: *ibid.*) oziroma je nafaka v šeriatskem pravu poimenovanje za vzdrževanje družine (Šterk 2003).

Ivo Andrić v svojem znamenitem delu *Most na Drini* nafako razloži kot »tisti del zemeljskih dobrin, ki je človeku kot posamezniku po islamskem narodnem verovanju usojen na tem svetu« (Andrić 1985).

Pomen nafake je Šterkova preučevala med leti 1999 in 2001 v vasi Fajtovci poleg Sanskega mosta, v Sarajevu in v Mostarju, kjer je izvedla 87 anket, odgovori na vprašanje, kaj je nafaka, pa so imeli skupno predvsem eno stvar, in sicer so se vsi vprašani strinjali, da je nafaka nekaj dobrega. Ena informatorka je odgovorila: »To ni nobena znanost, vsak otrok ve kaj je nafaka« (Šterk 2003). In dejansko so tudi vsi moji informatorji, tako starejši kot mlajši, takoj vedeli, kaj je nafaka.

Sodelavec Adis mi je nafako razložil tako: »Nafake ti ne more nihče vzeti. Na primer dons sem brez keša, jutri pa dobim 20 evrov, to je nafaka. Kako naj ti povem? Svaki dan nova nafaka. To mi Bosanci uporabljamo vsak dan. Ne znam razložiti« (Zapiski iz intervjujev).

Nermin je bil bolj izčrpen:

Js bi si nafako razložil kot nekaj (pojem) nasprotno od besede če si jo kdaj slišala BAKSUZ (zelo težek in neprijazen človek) Ko rečejo da je človek "sa nafakom" običajno pomeni, da kamorkoli ta človek pride, se nahaja, kjerkoli dela... je kot bi Slovenci rekli "POD SREČNO ZVEZDO" Se pravi beseda "NAFAKA" pomeni nekaj dobrega. To besedo je težko prevest na slovenski jezik, kot tudi nekaj drugih besed, ki so izpeljane iz turškega ali arabskega jezika. Če bi recimo za primer vzeli naš odnos s Slovenci in poskušali razložiti v tem primeru besedo NAFAKA, potem bi jaz rekel

takole: naši starši so prva generacija, ki je šla iz Bosne trebuchom za kruhom v Slovenijo. Večinoma so ljudje delali fizična dela in niso bili preveč izbirčni kaj bodo delali-le toliko da si zaslužijo za normalno življenje. Veliko jih delalo na gradbeništvu in so bili del družbe, ki je gradila in še vedno gradi Slovenijo. Po javnomnenjski raziskavi so podjetniki najbolj zadovoljni z delom ljudi iz Balkana. Moj zaključek bi bil, da so Slovenci ljudje "Z NAFAKO", ker so dobili tako dobre delavce-hehee (to je seveda v smislu šale) (Zapiski iz intervjujev).

Šalo na stran, večja ko je tvoja nafaka, večja je tudi tvoja odgovornost do drugih ljudi, do celotnega družbenega sistema. Sodeč po vsem kar sem raziskala in se naučila med raziskovanjem, je slovenska nafaka zelo majhna. Vendar pa ostaja upanje, saj se je ravno pred kratkim s prodajo zemljišča za džamijo Islamski skupnosti v Sloveniji izkazalo, da Slovenija premore *sadako*, ki je nujni predpogoj nafake, čeprav šele zdaj, po skoraj 40 letih. Zdi se, da se stvari obračajo na boljše, vendar pa integracija muslimanske verske manjšine ne bo mogoča dokler večina Slovencev, ki niso muslimanske veroizpovedi, ne bo znala odgovoriti na vprašanje, kaj je nafaka.

VIRI IN LITERATURA

Primarni viri:

Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS št. 33/91. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1> (25. avgust 2008).

Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč. Uradni list SRS, št. 10/2002. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO199.html (25. avgust 2008).

Zakon o verski svobodi. (ZVS). Uradni list RS, št. 14/07. Dostopno prek: <http://www.zakonodaja.com/zakoni/iii/2/zvs/zvs> (25. avgust 2008).

Zakon o praznikih in dela prostih dnevih. (ZPDPD-UPB1). Uradni list RS, št. 26/91. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO865.html (25. avgust 2008).

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. (ZZZDR-UPB1). Uradni list SRS št. 15/76, 30/86, 1/89, 13/94, 82/94, 29/95, 26/99, 60/99 – odločba US, 70/2000, 64/2001, 10/2002, 42/2003 – odločba US. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO40.html (25. avgust 2008).

Zakon o zaščiti živali. (ZZZiv-UPB2). Uradni list RS, št. 98/99 in 126/03. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r03/predpis_ZAKO1353.html (25. avgust 2008).

Sekundarni viri:

Andrić, Ivo. 1985. *Na drini ćuprija*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Bešter, Romana. 2005. Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Republiki Sloveniji. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur.

Miran Komac in Mojca Medvešek, 559–590. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Bešter, Romana. 2006. *Integracijska politika – politika integracije imigrantov: teoretični model in študija primera Republike Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Brown, David. 2000. *Contemporary Nationalism, Civil, Ethnocultural and Multicultural*. London in New York: Routledge.

Devetak, Silvo ur. 2007. *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe – diskriminacija v Sloveniji*. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije. Dostopno prek: http://www.iscomet.org/index.php?knjige_in_revije (25 avgust 2008).

Dragoš, Srečo. 2002. Islam in suicidalno podalpsko pleme. V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*, ur. Tomaž Triplan in Roman Kuhar, 34–53. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf> (25. avgust 2008).

Dragoš, Srečo. 2004. Islamofobija na Slovenskem. V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03*, ur. Tomaž Triplan, Sabina Autor in Roman Kuhar, 10–27. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf>. (25 avgust 2008).

Eriksen, Thomas Hylland. 1997. *Ethnicity and Nacionalism in Anthropological Perspective*. London: Pluto.

Grabus, Nedžad. 2007. Izzivi pred islamsko skupnostjo v Slovenji. *Amber* 1 (1): 16–19. Dostopno prek: http://www.islamska-skupnost.si/amber/amber1_1.pdf (25 avgust 2008).

Jalušič, Vlasta. 2001. Ksenofobija ali samozaščita. O vzpostavljanju nove slovenske državljske identitete. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01*, ur. Brankica Petković, 6–11. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/01/nestrpnost.pdf>, (25 avgust 2008).

Jerovšek, Katja. 2004. *Muslimani v Ljubljani*. Neobjavljeno diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kalčič, Špela. 2006. *Oblačilne prakse in procesi redefinicije identitete v slovenskih muslimanskih skupnostih po razpadu Jugoslavije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta; Oddelek za sociologijo – socialna antropologija.

Kalčič, Špela. 2007. »Nisem jaz Barbika«. *Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta; Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Kalčič, Špela. 2008. Življenje ni preprosta kemijska formula. *Polet*, 8. maj: 12–15.

Karišik, Sead. 2007. Trideset osam godina čekanja. *Amber* 1 (1): 21–25. Dostopno prek: http://www.islamska-skupnost.si/amber/amber1_1.pdf (25 avgust 2008).

Komac, Miran, ur. 2007. *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran in Dean Zagorac, ur. 2002. *Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije; Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran in Mojca Medvešek, ur. 2005. *Percepcije slovenske integracijske politike; drugi natis*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25 avgust 2008).

Komac, Miran, Mojca Medvešek in Petra Roter. 2007. *Pa mi vi povejte kaj sem!!!?: Študija o etnični raznolikosti v mestni občini Ljubljana*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kuzmanić, Tonči A. 2001. Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. Pobjimo jih in ohranimo našo prelepo Slovenijo. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 01*, ur.

Brankica Petković, 44–55. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/01/nestrpnost.pdf>, (25 avgust 2008).

Kuzmanić, Tonči A. 2003. Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in postsocialistični Sloveniji. *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*, ur. Tomaž Triplan in Roman Kuhar, 6–14. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf> (25. avgust 2008).

Medved, Mojca. 2005. Politična integracija, državljanstvo, politična participacija in reprezentacija. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 453–558. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Medvešek, Mojca in Natalija Vrečer. 2005. Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 271–378. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Mežnarić, Silva. 1986. »Bosanci«. *A kuda Slovenci idu nedeljom?* Ljubljana: Založba Krt.

Nežmah, Bernard. 2004. Muslimani v slovenski domovini. *Mladina 2004/06*. Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200406/clanek/slo-intervju--bernard_nezmah/ (25. avgust 2008).

Pašić, Ahmed. 2002. *Islam in muslimani v Sloveniji*. Sarajevo: Emanet.

Pašić, Ahmed. 2005. *Islam in moderni zahod: primerjalna študija integracije islamskih modernih skupnosti v moderne zahodne družbe*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/delamag/mag_Pasic-Ahmed.PDF (25. avgust 2008).

Petrič, Ernest. 1977. *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja.

Podpečan, Blaž. 2001. Slovenske fobije in predsodki do islama in muslimanov. *Igre*, 2001. Dostopno prek: <http://www.kdiqre-islamvslo.org/Aktualneteme/fobije.html> (25. avgust 2008).

Porić, Nevzet. 2008. *Javno odpiranje ponudb za prodajo zemljišča, kjer se bo gradila džamija*. Dostopno prek: <http://www.islamska-skupnost.si/minas/318-javno-odpiranje-ponudb-za-prodajo-zemljia-kjer-se-bo-gradila-damija> (15. avgust 2008).

Razpotnik, Špela. 2004. *Preseki odvečnosti. Nevidne identitete mladih priseljenk v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Repič, Jaka. 2006. *Po sledovih korenin. Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta; Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Roter, Petra. 2005a. Opredeljevanje manjšin. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 169–198. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Roter, Petra. 2005b. Integracija. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 199–206. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Roter, Petra. (2005c). Vloga jezika v integracijskem procesu. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 239–270. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Smith, Anthony. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. New York: Blackwell.

Škraba, Urška. 2007. *Integracija Romov v občini Grosuplje*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_Skraba-Urska.PDF (25. avgust 2008).

Smrke, Marjan in Mitja Hafner-Fink. 2008. (Ne)religioznost in socialna distanca do izbranih družbenih manjšin v postsocialistični Evropi. *Teorija in praksa* 45 (3–4): 285–298.

Šumi, Irena. 2000. *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Šterk, Karmen. 2003. Šta je nafaka? *Odjek* 2003 (poletje, jesen, zima). Dostopno prek: <http://www.odjek.ba/index.php?broj=03&id=10> (25. avgust 2008).

Vrečer, Natalija. 2005. Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev. V *Percepcije slovenske integracijske politike*, ur. Miran Komac in Mojca Medvešek, 673–686. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. Dostopno prek: http://www.inv.si/percepc_2natis.pdf (25. avgust 2008).

Zlata, Anja. 2007. Odnos slovenskega prebivalstva do islama. V *Zgodba o uspehu s priokusom grenkobe – diskriminacija v Sloveniji*, ur. Silvo Devetak, 70–79. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etnične in regionalne študije. Dostopno prek: http://www.iscomet.org/index.php?knjige_in_revije (25. avgust 2008).

Drugi viri

Edita. 2008. Intervju z avtorico. Ljubljana, 25. april.

Nermin. 2008. Intervju z avtorico. Ljubljana, 6. maj.

Tarik. 2008. Intervju z avtorico. Ljubljana, 24. april.

Porić, Ela. 2008. Intervju z avtorico. Ljubljana, 3. junij.

Porić, Nevzet. 2008. Intervju z avtorico. Ljubljana, 7. april.

PRILOGA

Priloga A: Intervju z Edito

1. Si rojen/a v Sloveniji? Kaj pa tvoji starši? Od kod so?

Da, rojena sem v Sloveniji. Moji starši pa ne, oni prihajajo iz Novog Pazara, to je na jugu Srbije.

2. V katerem jeziku se doma pogovarjate?

Pogovarjamo se v bošnjaškem jeziku, seveda pa tudi v slovenščini.

3. Kaj pa v Islamski skupnosti?

Med seboj se bolj v slovenščini. Sicer uporabljamo oba, s starejšimi pa se več kot manj pogovarjamo v bošnjaškem.

4. Kaj pa v javnosti, ko so prisotni tudi drugi, ki niso člani vaše skupnosti?

Je pa čisto odvisno, vendar bi po moji oceni rekla, da se veliko več pogovarjamo v slovenščini.

5. Kdaj si začel/a prakticirati islam? Kdo te je vpeljal vanj?

Mi smo vse življenje muslimani. Moji starši sicer ne klanjajo, mama ni pokrita. Starši so nekje vmes, ne jemo svinjskega mesa, ne pijejo alkohola...Za moj pravi začetek pa bi označila obdobje po končanem prvem letniku srednje šole, ko smo šli v Novi Pazar na počitnice in je na neki stojnici hodža prodajal Ilmihal, katerega mi je oče kupil. Po vrnitvi domov sem to pokazala še dvema sošolkama, ki sta prav tako muslimanki in jima povedala, da bom septembra začela hoditi na verouk. Tako se je vse začelo.

6. Kako se počutiš kot musliman/ka v Sloveniji?

Počutim se normalno. Nikoli nisem bila muslimanka nekje drugje, zato ne morem primerjati. U bistvu ne živim veliko drugače, kakor živijo drugi moji vrstniki. Razlika je v nekaterih malenkostih, vsaj zame so to malenkosti. Tako npr., ko sem šla v Barcelono to pomlad, so mi ponujali različne alkoholne pijače, jaz pa sem jih vztrajno odklanjala. Ko sem videla, da ne bodo odnehali, sem rekla, da ne pijem zaradi verskih prepričanj. Potem smo se dva dneva

pogovarjali le še o islamu. Nekateri so mislili, da mi gre res na živce, ker me nenehno sprašujejo, a mi ne gre. Rada odgovorim ljudem na vprašanja, to mi ni odveč. Seveda je bilo tudi nekaj komentarjev tipa, da ne vem, kaj zamujam, ker nisem poskusila cvička in kraškega pršuta.

A maš kakšne prijateljice ki jih je sram ker so muslimanke?

V BISTVU NE ZARADI VERE, BOLJ ZARADI NACIONALNOSTI. Slovenci namreč mečejo vse v isti koš. Oni ne vedo, kdo je Bošnjak, kdo je Srb in kdo Hrvat.

Si želiš pokriti se?

Da, toda ne še zdaj, kajti večji greh je pokriti se, nato pa odkriti. Nekako pa v meni ždi prepričanje, da ne bi mogla povsem brez ovir končati študij. Poznam pa tudi dekletke, ki se je pokrilo že, ko je hodilo v srednjo šolo, toda tudi ona je imela nekaj problemov glede tega.

V Sloveniji je kar precej žensk, ki so pokrite. Muslimanke naj bi se pokrile, ko so polnoletne – to pomeni, ko dobijo prvo menstruacijo. Ta ruta, ki jo nosijo, se imenuje hidžab – pri tem so pokriti samo lasje, obraz je viden v celoti.

7. Si kdaj doživela kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja ali pa zaradi tega ker si ga kazala navzven - z oblačenjem, govorom, itd.?

Zaradi vere ne... Edino, kar se spomnim, je, da ko sem prišla v 1. letnik srednje šole, je profesorica najprej vprašala enega sošolca na íc, nato pa mene... A sem kasneje imela najboljše ocene v razredu pri njej.

8. Morda poznaš še kakšno podobno zgodbo, ki se je zgodila tvojim prijateljem?

Spomnim se tudi, da je pri sestri v šoli neka profesorica rekla, da so muslimani umazani. Kakšen absurd, pa ravno muslimani, ki se umivamo 5 krat na dan.

9. Kaj si po narodnosti, če bi se morala opredeliti?

Bošnjakinja.

10. Ali se v Sloveniji počutiš doma? In si vesel/a da je tu tvoj dom?

Rada grem drugam, rada se vrnem v Slovenijo. Če bi rekla, da bi rada tukaj ostala celo življenje, bi lagala. Po drugi strani pa bi mi bilo žal, če bi šla ven iz Slovenije ravno takrat, ko

bi zgradili džamijo. Mene ni sram, da sem, kar sem in ne bi rada živela v državi, kjer bi mislili, da sem manj vredna, ker sem muslimanka.

11. Ali se boš poročil/a z muslimanom/muslimanko?

Da, to sploh ni vprašljivo. Sej veš, kako pravijo pri nas: »Ako Bog da!«

Kaj pa če se zaljubiš v koga drugega?

Dvomim, ker ne verjamem v ljubezen na prvi pogled. V vsakem primeru vidiš že po priimku in nekaterih drugih stvareh kam kdo spada.

12. Ali imaš občutek da se bo islam v Sloveniji razvijal naprej, glede na to, da je po podatkih g. Nevzeta Poriča zelo malo Slovencev, ki je prevzelo to vero in da namen islamske skupnosti Slovenije ni širiti islam, ampak ga prakticirati v krogu tistih s katerimi je bil islam kot vera priseljen v Slovenijo? Zakaj?

Mislím, da bo. Mislím, da je to odvisno od generacije do generacije. Kar se tiče naše generacije, mislím, da nam ni potrebno skrbeti. Seveda pa je možno, da bo za nami prišla še kakšna generacija, ki ne bo tako aktivna. Naši starši so čutili represijo zaradi komunizma, mi pa smo svobodni in smo lahko to, kar smo! Zdaj gledam mlade, ki so stari nekje okoli 18 let, pa se ničesar ne držijo, kot da bi imeli občutek, da jih bodo v družbi degradirali, če bodo prakticirali islam. Verjetno še niso povsem definirani, morda pa se bodo veri posvetili čez nekaj let, ko bodo malo starejši.

13. Ali meniš da lahko Islamska mladina Slovenije pripomore k rušenju negativnih stereotipov o muslimanih v Sloveniji in morda tudi v EU?

Da, saj ravno to počnemo... Potrebno je povedati, da ljudje na drugih koncih sveta ne prakticirajo islama povsem na enak način, kakor to počnemo mi. Potrebno je odgovarjati na vprašanja, da bi ljudje lažje razumeli...

Raven EU?

Mislím, da je bilo načrtovano letos druženje bošnjaške mladine na ravno celotne Evrope.

Nisem vedela, da v Luxemburgu ni džamije... Težko je zaradi jezikov... V vsaki državi pa imajo svoje mlade in posamezniki so sigurno povezani z drugimi mladimi v državah EU.

Menim, da so najboljše organizirani v Nemčiji, Avstriji in na Švedskem. Organizacija je zelo dobra predvsem na lokalnem nivoju, po mestih.

14. Zakaj in na kakšen način?

Večerja, na katero smo povabili prijatelje, ki niso muslimani. Na druženja v džamijo občasno koga povabimo. Sama sem recimo povabila prijateljico na koncert ilahij – muslimanske pobožne pesmi, ki jih pojemo. Drugi dogodki. Sodelovanje s kulturnimi društvi. Ljudem je potrebno pokazati, da v veri ni nič slabega.

15. Ali meniš da ste mladi muslimani oz. mlajši člani islamske skupnosti v Sloveniji integrirani v slovensko družbo? Zakaj?

Da. Jezikovno popolnoma, kulturno pa zelo močno, saj se prilagajajo slovenskim pravilom in s tem zanemarjajo svojo kulturo... Predvsem se mi zdi da se je mnogo ljudi ne le integriralo, ampak celo asimiliralo.

Mislím, da je pred nekaj leti na eni izmed ljubljanskih srednjih šol bošnjaški jezik bil omogočen kot izbirni jezik.

16. Kateri veji muslimanov pripadate? razlika med šiiti in suniti?

Med njimi je kar precejšnja razlika. Razkol se je zgodil pri naslednikih – Šiiti so verjeli, da morajo biti nasledniki Mohameda njegovi krvni sorodniki, medtem ko so Suniti verjeli, da je naslednik lahko le tisti, ki je intelektualno dorasel svoji nalogi. Ne vem natančno, vendar vem, da je še veliko razlik...

17. Se ti zdi da v Sloveniji obstaja neka čisto posebna različica islama, ki ni enaka nobeni drugi? Je to islam, ki se ga prakticira tudi v BiH?

Obstaja več vej oz. šol islama. Pomembne so predvsem štiri, vendar neodvisno od njih obstaja ena, ki se je ne dolgo nazaj pojavila. Imenujejo se Vahabiti in oni naj bi prakticirali islam, kot ga je Mohamed v 6. stoletju. Moški in ženske ne spijo v istih prostorih, burke, rokavice za ženske... V času vojne so se priselili v Bosno in takrat se je to razvilo tudi na teh prostorih... Nekaj naj bi jih bilo tudi v Sloveniji. Seveda pa ti isti Vahabiti uporabljajo računalnike in telefone, ki jih takrat ni bilo.

18. Želje bivšega muftije g. Đogića so bile, da bi se islam v Sloveniji osamosvojil in tako ne bi bil več odvisen od direktiv iz BiH, pa njegova ideja ni padla na plodna tla. To je načelo določena razhajanja znotraj islamske skupnosti. Zdaj je mufti g. Grabus, ki je državljan BiH. Se vam zdi da je to dobro, ali bi bilo morda boljše, da bi bil mufti v Sloveniji Slovenec?

Mufti v Sloveniji bi bil težko Slovenec, saj glede na informacije, s katerimi razpolagam, v Sloveniji ni osebe, ki bi bila dovolj izobražena na nekaterih področjih, ki so potrebna za aktivno opravljanje tega položaja. Potrebno pa je poudariti, da se sedaj veliko več dela na tem, da bi se izšolali kadri, ki poznajo Slovenijo ter razmere v njej, a imajo tudi znanje, ki je potrebno za delo v Islamski skupnosti.

19. Misliš, da bo kdaj v prihodnosti verouk islama v Sloveniji lahko potekal v slovenščini?
Ko sem jaz hodila, verouk ni potekal v slovenščini. A so, mislim da pred približno dvema letoma, uvedli, da morajo vsi imami govoriti slovensko, tako da so do sedaj verjetno uvedli tudi to, da je verouk v slovenščini.

20. Si želite izgradnjo džamije? Bi morda prav mladi lahko naredili kaj več, da bi se džamija končno zgradila?

Da, želimo. Spomnim se, ko so se zbirali podpisi za referendum proti izgradnji džamije. Ravno bajram je bil. In ko mi je gospa na Mačkovi rekla, če se želim podpisati proti izgradnji džamije, sem ji rekla, da se ravno odpravljam domov pripraviti vse, da bi proslavila muslimanski praznik. Spomnim se tudi, da sem enkrat ravno šla mimo, ko je neki gospod podpisal ta zloglasni listek, njegov priimek pa je pričeval, da je musliman, zato sem ga vprašala, če si želi izgradnjo džamije ali ne. Rekel je, da si želi, da bi izgradili džamijo, nakar sem mu razložila, da se podpisi zbirajo proti izgradnji džamije ter naj listek raje uniči.

Kaj še lahko naredimo?

Največji problem so finančna sredstva. Država in občina pa sta tisti ki lahko največ pomagata...

21. Kaj je najboljšega pri tem da si musliman/muslimanka?

Poskusila bom razložiti na primeru. Ko sem delala neki projekt in sem imela zelo velike probleme, saj sem imela vtis, kot da bo vse padlo v vodo, sem klanjala (opravljala 5 dnevni molitev) in mislila na to in res se je na koncu izšlo veliko boljše, kakor sem lahko pričakovala. Takrat sem se prepričala v Božjo moč.

Drugi sklop vprašanj - bolj osebna in individualna:

1. Vem kakšen je položaj žensk v islamu, kaj pa dekleta? Obstajajo kakšna pravila kdaj se začnejo pokrivati? Je pokrivanje prostovoljno? Ali se ženska zanj sama odloči, ali pa je to tradicija v družini? Mi lahko pojasniš?

Naj bi se začele pokrivati, ko dobijo prvo menstruacijo, takrat tudi postanejo polnoletne. Pri nas v Sloveniji se ženska samo odloči za to, ali se bo pokrila.

2. Kako si muslimanke v Sloveniji izberejo partnerja? Mora biti musliman? Je zaželeno da je musliman? Je sramotno če je njen partner ateist?

Saj vidijo obraz. Ni vse v videzu. Če je moški resen, naj bi lahko videl lase in roke...

Kopalke?

Obstajajo kopalke za muslimanke, podobne so oblačilom, ki jih imajo surferji. Brala sem tudi, da imajo v Italiji posebno plažo za ženske. Sama nosim tudi majice brez rokavov. V bistvu pa sploh ni tako nevzdržno, saj so tunike in podobna oblačila zelo lahke in iz prijetnih materialov...

3. Kaj meniš o obrezovanju moških in žensk? Se pri nas to prakticira?

Obrezovanje moških je obvezno pri muslimanih. Tudi pri Židih je obvezno. Obrezuje se tudi vse več moških, ki niso verniki. Obrezovanje moških je izredno pomembno iz zdravstvenih razlogov. Obrezovanje žensk pa ni in tega ne podpiram. Rečeno je, da naj tako moški kot ženska uživata v spolnih odnosih.

4. Velikokrat sem v svojih pogovorih o diskriminaciji žensk v islamskem svetu slišala, da je ženska sveta? Zakaj je sveta? Kaj je svetega v tem da ima toliko prepovedi?

Ker lahko rodi. Ona pripomore k rojstvu muslimanov? V čem se kaže enakopravnost tvoje mame s tvojim očetom?

Ženska, posebno mati je v islamskem svetu sveta. Rečeno je, da je raj pod materinimi nogami. Enakopravnost se kaže v tem, da se o vseh pomembnejših stvareh skupno dogovorita, kako nadaljevati.

5. Pojavljanje žensk v javnosti brez spremstva moškega s katerim je v sorodu - je to res tudi za slovensko različico islama?

Ne, tega tukaj ne prakticiramo. V Bosni tudi ne.

6. Ali tudi ženske hodijo na HADŽ? Bi ti šal če bi imela priložnost? Poznaš kakšno prijateljico, ki bi šla?

Seveda. Hanka je bila. Jaz si močno želim, moja sestra tudi.

7. Kaj si misliš o slovenski mentaliteti? Se ti zdijo ksenofobni in nestrpni do muslimanov, do drugačnih na splošno?

Ljudje se bojijo tistega, česar ne poznajo. Če bi se oni usedli z mano in se normalno pogovorili, bi dobili pravo in bolj prijazno sliko o islamu. Mediji prikažejo tisto, kar njih straši.

9. Se ti zdi sramotno da moraš moliti v športnih dvoranh v času svojih največjih praznikov? Ali je v EU še kakšna država ki nima džamije razen Slovenije?

Mislím, da za nas to ni sramotno, saj trenutno nimamo druge alternative, bolj sramotno je to za druge prebivalce Slovenije, saj tako dajo svetu vedeti, da jim ni veliko mar za to, da svojih pravic ne more uveljaviti znaten delež njihovega prebivalstva.

Mislila sem, da je Slovenija edina država brez džamije v EU, sedaj vem, da tudi v Luxemburgu nimajo džamije.

10. Kaj bi sporočil/a vsem prebivalcem Slovenije, ki obsojajo islam in muslimane, ki živite tukaj in ste državljani RS, ki že od leta 1969 prosite za izgradnjo džamije, pa vas država, ki je sicer sprejela vaše starše da bi delali tukaj in plačevali davke, ne sprejemajo pa vas in vaše kulture ki ste jo prinesli?

(Smeh) To je težko. Hmmm... Ne verjamem, da besede veliko povedo, bolj verjamem v dejanja. Poskusila bi z različnimi delavnicami, na katerih bi ljudje lahko bolje spoznali islam ter razumeli, da nismo teroristi in da nimamo nikakršne zveze z njim.

Potrebno je izkoreniniti povezavo med islamom in terorizmom...

Priloga B: Intervju z Nerminom

1. Si rojen/a v Sloveniji? Kaj pa tvoji starši? Od kod so?

Da. Tukaj v Ljubljani. Imam starejšo sestro, ki je prav tako rojena tukaj.

Starši so prišli v Slovenijo iz Bosne s trebuhom za kruhom let 1963 mami, oče pa leta 1965.

Starši in sestra ne prakticirajo islama.

2. V katerem jeziku se doma pogovarjate?

V bosanskem.

3. Kaj pa v Islamski skupnosti?

V bosanskem jeziku.

4. Kaj pa v javnosti, ko so prisotni tudi drugi, ki niso člani vaše skupnosti?

V slovenščini. Jaz osebno preklopim na slovenščino...

5. Kdaj si začel/a prakticirati islam? Kdo te je vpeljal vanj?

Sam. Pri 19. letih sem šel na verouk in se začel zanimati za islam. Čisto sam sem šel tja, nihče me ni peljal tja, enostavno sem enkrat šel, bil je Ramadan, potem sem pa tam spoznal mladino iz »džamije«, šli smo v Zagreb v džamijo in sem bil čisto navdušen. Zdaj honorarno delam v Islamski skupnosti. Tudi jaz nimam hatme, vendar sem se naučil brati in pisati arabske črke. (Napiše mi moje ime v arabščini...)

6. Kako se počutiš kot musliman/ka v Sloveniji?

Super. Ne bi živel nikjer drugje. Tukaj sem se rodil. Tukaj študiram... Lepo mi je tukaj, to je moj dom, to je moja država.

7. Si kdaj doživela kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja ali pa zaradi tega ker si ga kazala navzven - z oblačenjem, govorom, itd.?

Zaradi veroizpovedi ne.

8. Morda poznaš še kakšno podobno zgodbo, ki se je zgodila tvojim prijateljem?

Ne.

9. Kaj si po narodnosti, če bi se moral/a opredeliti?

Bošnjak.

10. Ali se v Sloveniji počutiš doma? In si vesel/a da je tu tvoj dom?

Da. kot sem rekel, ne bi rad živel nikjer drugje.

11. Ali se boš poročil/a z muslimanom/muslimanko?

Absolutno.

12. Ali imaš občutek da se bo islam v Sloveniji razvijal naprej, glede na to, da je po podatkih g. Nevzeta Poriča zelo malo Slovencev, ki je prevzelo to vero in da namen islamske skupnosti Slovenije ni širiti islam, ampak ga prakticirati v krogu tistih s katerimi je bil islam kot vera priseljen v Slovenijo? Zakaj?

Jaz mislim da bo, ker je tolerantna vera, lepa vera. Upajmo, da jo bomo mi na najboljši način ohranjevali. Poznam tri Slovence, ki so prestopili v islam. En fant je bil iz mešanega zakona, bil je pol musliman in se je odločil prestopiti v islam. Čeprav mi nimamo potrebe širiti islam, mi nismo zdej kot ene jehove priče. Ni namen ljudi vleči noter, vendar če nekdo želi, lahko pride, vsak ima dobrodošlico.

13. Ali meniš da lahko Islamska mladina Slovenije pripomore k rušenju negativnih stereotipov o muslimanih v Sloveniji in morda tudi v EU?

Lahko, seveda...

14. Zakaj in na kakšen način?

15. Ali meniš da ste mladi muslimani oz. mlajši člani islamske skupnosti v Sloveniji integrirani v slovensko družbo? Zakaj?

Na mladih svet stoji. Seveda lahko pripomoremo, saj na našem razumevanju islama, ki je tolerantno, temelji islam v Sloveniji. Mi večinoma študiramo in mislim da take ljudi ta država potrebuje. Ljudem je treba prikazovat kaj je džamija, delati na oglaševanju in spoznavanju Slovenskih prebivalcev, da vidijo da ni to en tak bav, bav...

16. Kateri veji muslimanov pripadate?

Mi smo suniti.

17. Se ti zdi da v Sloveniji obstaja neka čisto posebna različica islama, ki ni enaka nobeni drugi? Je to islam, ki se ga prakticira tudi v BiH?

To je en tak zelo lep islam, toleranten islam, mi smo tukaj avtohtoni prebivalci, tukaj smo rojeni. Mislim, da bi lahko rekli da je to 'evropski islam'.

18. Želje bivšega muftije g. Đogića so bile, da bi se islam v Sloveniji osamosvojil in tako ne bi bil več odvisen od direktiv iz BiH, pa njegova ideja ni padla na plodna tla. To je načelo določena razhajanja znotraj islamske skupnosti. Zdaj je mufti g. Grabus, ki je državljani BiH. Se vam zdi da je to dobro, ali bi bilo morda bolje, da bi bil mufti v Sloveniji Slovenec?

Moje mnenje je, da Osman Đogić ni naredil tisto kar se je od njega pričakoval. Drugo je bil njegov odnos do islamske skupnosti. To kako nas je prikazal pri medijih, da je šlo vse skupaj na sodišče. Težko je povedati kakšno je moje mnenje o tem. Jaz priznavam enega muftijo, muftijo, ki ga je postavil reis ul-ulema in to je Nedžad Grabus. Đogić je dobil dekret za opravljanje imamskih dolžnosti in bil je razrešen. Svojega poraza ni hotel priznat in je ustanovil svojo muslimansko skupnost. Po mojem je bilo vse to, zaradi njegovih lastnih interesov. Jaz sicer ne vem kakšen je ta interes, ampak sigurno to ni interes muslimanov v Sloveniji. Mi bi morali skupaj držati, imeti ista prepričanja, ne pa tako. Hvala bogu, Islamska skupnost se je pobrala na noge in zdaj deluje še bolje kot je delovala prej. Jaz podpiram našega muftijo, ki je v dveh letih naredil več kot je bilo narejenega kdajkoli prej.

S člani iz MS se ne družim, nikoli nismo imeli kakšnih tesnejših stikov, mi se pozdravimo, ampak, to je pa tudi to. Prakticirajo pa isti islam kot mi. Ne vem kaj je razlika med nami, verjetno imamo drugačne interese. Ne vem zakaj bi se ljudje sploh opredelili za to stran.

19. Misliš, da bo kdaj v prihodnosti verouk islama v Sloveniji lahko potekal v slovenščini?
Ja, mislim, da sigurno. Zdaj poteka v bosanskem jeziku.

20. Si želite izgradnjo džamije? Bi morda prav mladi lahko naredili kaj več, da bi se džamija končno zgradila?

Ja. Pozitivna propaganda vsega povezanega z džamijo in na splošno vsega povezanega z islamom.

21. Kaj je najboljšega pri tem da si musliman/muslimanka?

Šala (Smeh...). To da se lahko delaš norca iz samega sebe. To mamó mi med sabo foro , ker se ful radi hecamo. Drugače pa ne vem, tukaj v Sloveniji imam veliko prijateljev Slovencev, Hrvatov, ampak, ne vem, najbolj sem se zaštekal z muslimani. To je en tako najbolj odprt odnos, nikoli nisem čutil nobene zahrbtnosti.

Drugi sklop vprašanj - bolj osebna in individualna:

1. Vem kakšen je položaj žensk v islamu, kaj pa dekleta? Obstajajo kakšna pravila kdaj se začnejo pokrivat? Je pokrivanje prostovoljno? Ali se ženska zanj sama odloči, ali pa je to tradicija v družini? Mi lahko pojasniš?

2. Kako si muslimanke v Sloveniji izberejo partnerja? Mora biti musliman? Je zaželeno da je musliman? Je sramotno če je njen partner ateist?

3. Kaj meniš o obrezovanju moških in žensk? Se pri nas to prakticira?

Obrezovanje žensk nima nobene osnove v islamu. Obrezovanje moških je splošno znano da je dobro, dokazani so pozitivni zdravstveni učinki.

4. Velikokrat sem v svojih pogovorih o diskriminaciji žensk v islamskem svetu slišala, da je ženska sveta? Zakaj je sveta? Kaj je svetega v tem da ima toliko prepovedi?

Ne. Jaz mislim, da v islamu ni diskriminacije. Žena in moški sta v Koranu obravnavana enakopravno: Najbolji među vama je onaj koji najviše voli svojo ženu, i tako dalje i tako dalje... Jaz mislim da je kriv prevod. Arabščino je zelo težko prevesti. Jaz mislim, da je v tem primeru (podam mu primer, da je v Koranu zapisano: čovjek in žena in da se mi to zdi primer diskriminacije) čovjek mišljen kot moški, ne pa v tem smislu da ženska ni človek, pač je taka slovnica. Ampak oni so verjetno prevajal dobesedno in zato pride do nerazumevanja, Zato prevod korana ne bo nikoli zajel tistega kar dejansko piše, zato ker zgubi na pomenu in zato, kadarkoli se koran prevaja se vedno mora prevajati iz originalnega jezika. Recimo Jelinčič je prevedel Koran iz bosanskega jezika, a si se ti kdaj šla une telefončke v krogu in ti en pove eno zgodbe, pol un ta drug že nekaj drugega, no to je tko.

5. Pojavljanje žensk v javnosti brez spremstva moškega s katerim je v sorodu - je to res tudi za slovensko različico islama?

Ne. So pa določeni ljudje, ki pretiravajo. Ljudje z brado. Vsi ljudje grešijo. Ako bi postojali ljudi koji ne griješe, bi bog zamijenijo taj narod za narod koji griješi. Zato ker človek je narejentako da greši, ni človeka, ki ne greši. Potem ne bi rabil raja in pekla. Mi smo sicer muslimani, hodimo v džamijo, ampak hodimo tudi ven. Za moje pojme je to skrajnost, ki človeka prevlada, moraš imeti eno mero, en balans. Recimo, tudi burke – to je plemenska kultura – to ni islam, to nima nobene veze z islamom. To je pretiravanje. Nekomu je nekaj povedano in potem on to še bolj prakticira...

6. Ali tudi ženske hodijo na HADŽ? Bi ti šal če bi imela priložnost? Poznaš kakšno prijateljico, ki bi šla?

Poznam, mama od mojega očeta. V Sloveniji mislim, da je zelo malo staršev mojih prijateljev, ki so zelo verni.

7. Kaj si misliš o slovenski mentaliteti? Se ti zdijo ksenofobni in nestrpni do muslimanov, do drugačnih na splošno?

Ne vem, mislim da argumenti, ki jih ima večina ljudi nimajo nobenih osnov. Ne vem kaj se je dogajalo drugje po svetu v džamijah, z izdelovanjem orožja in podobno. Jaz vem da šeriatsko pravo, da ni države na svetu, ki bi v popolnosti izpolnjevala šeriatsko pravo. Zame je šeriat da si toleranten – ne vem kako je to tolerantno. Džamija v Sloveniji bi bila odprta za vse, ki bi hoteli iti vanjo – muslimanom in nemuslimanom.

8. Imaš brata/sestro? So ga/jo starši obravnavali drugače?

Da. Ne.

9. Se ti zdi sramotno da moraš moliti v športnih dvoranah v času svojih največjih praznikov? Ali je v EU še kakšna država ki nima džamije razen Slovenije?

10. Kaj bi sporočil/a vsem prebivalcem Slovenije, ki obsojajo islam in muslimane, ki živite tukaj in ste državljani RS, ki že od leta 1969 prosite za izgradnjo džamije, pa vas država, ki je sicer sprejela vaše starše da bi delali tukaj in plačevali davke, ne sprejemajo pa vas in vaše kulture ki ste jo prinesli?

Jaz bi jim povedal naj enkrat obišejo Sarajevo kjer stoji na zelo majhnem območju džamija, krščanska cerkev in sinagoga. V Sarajevu se v nobeni džamije še ni izdelala bomba. Naj si preberejo kakšno knjigo. To je edini način, da ugotovijo da islam ni tak bav, bav.

Priloga C: Intervju s Tarikom

1. Si rojen/a v Sloveniji? Kaj pa tvoji starši? Od kod so?

Ne, Rojen sem V Bosni v Ključu, moji starši prav tako. V Slovenijo sem prišel leta 1985. Oče je kovinostrugar, mati pa ima osnovnošolsko izobrazbo. Prišli smo zaradi očetove službe. Imam sestro, ki je rojena v Sloveniji in je dijakinja na gimnaziji Poljane..

2. V katerem jeziku se doma pogovarjate?

V obeh. Odvisno od situacije. Kadar dobimo obiske iz Bosne se pogovarjamo v bosanskem jeziku, drugače pa je odvisno. Obstajajo besede, ki jih v slovenščini ni, takrat uporabim bosansko oz. srbohrvaško besedo.

3. Kaj pa v Islamski skupnosti?

Tudi v skupnosti se pogovarjamo v Slovenščini. Saj nismo sami Slovenci, med nami so tudi Albanci. Ponavadi so tehnične debate v slovenščini, neformalne pa tudi v bosanskem jeziku. (vmes mu zazvoni mobilni telefon, kliče ga oče, pogovarjata se v slovenskem jeziku, ko odloži prenosni telefon, me pomenljivo pogleda in pravi: »To je bil moj oče, pa sva se pogovarjala v Slovenščini. A vidiš, to je tako, spontano, odvisno od situacije).

4. Kaj pa v javnosti, ko so prisotni tudi drugi, ki niso člani vaše skupnosti?

Večinoma v Slovenščini. (Mimo pride dekle, ki je članica Islamske Skupnosti Slovenije, pozdravita se in pogovarjata v slovenskem jeziku).

5. Kdaj si začel/a prakticirati islam? Kdo te je vpeljal vanj?

Od rojstva. No, če misliš da sem se pet krat na dan molil, kot otrok, to ne. V osnovni šoli sem začel hoditi na verouk, potem pa sem še sam začel brati knjige in tko. Veš, islam je zelo široka vera, ki zahteva veliko znanja, zato se moraš konstantno izobraževati. V vero so me vpeljali starši, ampak me niso prisilili, povedali so mi, da grem lahko na verouk, če si to sam želim. Jaz sam si izbral, da hočem prakticirati islam. Moja mati se ne pokriva. Oče je včasih pil alkohol, pa se je pred leti odločil, da ga ne bo več, tko da ne morem reči da smo zelo striktni. Strikten si toliko kot se sam odločiš da boš. Enim je že to, da ne pijejo alkohola ful, drugim, ki pa se držijo vsega kar jim vera predpisuje, se to zdi kapljica v morje in bi ti predlagali, da se poskusiš še česa drugega vzdržati.

6. Kako se počutiš kot musliman/ka v Sloveniji?

Odlično. Slovenija je moj dom. Bosna je moja druga domovina, rad grem tja, tam imam sorodnike, vendar nimam nikakršnega namena oditi iz Slovenije. Tu se počutim dobro. Seveda bi se počutil bolje, če bi imel še džamijo, sam to ziher ni razlog zaradi katerega bi zapustil Slovenijo.

7. Si kdaj doživela kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja ali pa zaradi tega ker si ga kazala navzven - z oblačenjem, govorom, itd.?

Niti ne. Se mi zdi da so ljudje postali bolj obzirni. Ko sem bil v OŠ mogoče, ampak ne zato ker sem musliman, ampak bolj na osnovi nacionalnosti – Bosanc, čefur, pa tko... Ampak nič kaj takega da bi si zapomnil do danes, sem že pozabu...

8. Morda poznaš še kakšno podobno zgodbo, ki se je zgodila tvojim prijateljem?

Lej, ljudje v Sloveniji se morjo že enkrat odločit kaj naj z nami? Ali nas bodo sprejel take kot smo, ali pa nas bojo še naprej obsojal, ker mam drugačno kulturo... Te stereotipi so najbolj zakoreninjeni v »malih« ljudeh, njim je treba pokazat, da muslimani sploh nismo tolik drugačni od njih, da smo čist kul. To je tko kot če bi gledal neko humoristično nanizanko kjer je nek model s špegli računalničar in bi potem mislil da so vsi računalničarji kt eni piplarji

9. Kaj si po narodnosti, če bi se morala opredeliti?

Bošnjak. Čeprou je Slovenija moj dom in imam slovensko državljanstvo. To je isto kot če bi sem pršli živet eni eskimi, pa bi lahko tle živeli celo življenje, pa bi bli še zmer eskimi.

10. Ali se v Sloveniji počutiš doma? In si vesel/a da je tu tvoj dom?

Absolutno.

11. Ali se boš poročil/a z muslimanom/muslimanko?

Ja, imam željo da bi se poročil z muslimanko. Mora pa biti muslimanka pred poroko. Lahko je tud kej drugega, na primer židinja, pa če se ona odloči, da bo muslimanka je ona zame od tistega dne naprej muslimanka. Muslimani se lahko poročimo tud z drugimi vernicami , a veš? Sam to je fora, da jo je treba potem pospremit v cerkev, da naredi svoj obred. Obratno ne gre... Ker v drugih verah ni tega, da mora moški spremljati žensko druge vere v njeno cerkev.

12. Ali imaš občutek da se bo islam v Sloveniji razvijal naprej, glede na to, da je po podatkih g. Nevzeta Poriča zelo malo Slovencev, ki je prevzelo to vero in da namen islamske skupnosti Slovenije ni širiti islam, ampak ga prakticirati v krogu tistih s katerimi je bil islam kot vera priseljen v Slovenijo? Zakaj?

Sigurno. Še enkrat bi rad poudaril to kar ti je Nevzet povedal, da naš namen ni širjenje vere... Ampak lej mi smo tukej že tolk časa in mi tud plačujemo davke, hodimo v službe, se izobražujemo. Mi smo tud bili za osamosvojitve Slovenije... Kar se tiče obstoja pa če že sam nataliteto pogledamo, a ne? Tko je muslimani mam ful visoke družinske vrednote, nam je ful pomembno met otroke... Enako je z kristjani, a se je v poplavi globalizacije to malce izgubilo. Tud po statističnih podatkih se vidi da nas je vedno več. Vesel sem, da živimo v času, ko sem lahko tisto kar sem, pa čeprou nimam enakih možnosti. Ko so naši starši prišli sem to ni bilo tako, v prejšnjem sistemu ni blo vse dovoljeno. Ustvarili so si nekakšen 'delavski geto' in se družili med sabo, stran od Slovencev. Mi, ki smo druga generacija, pa smo se že pomešal s folkom in smo bolj v stiku s Slovenci, kar je dobro, saj je to edini način, da se razbijejo stereotipi.

Čeprou poznam ene par Slovencev, ki so muslimani. Ena punca, ki je mela fanta v Egiptu, pa zdej ni več z njim, pa en fant, po moje da mu je Rok ime. Tko da, kaj pa več... Jest verjamem da ma islam prihodnost. A si slišala, zdej v novicah, da so končno priznali, da je več muslimanov, kot katoličanov na svetu? Pritrdim. No vidiš, ziher je nekej na tem, pa kako lahko verjameš v papeža, to mi nikoli ni blo jasno. Se ni on bog. Našemu načinu verovanja je precej bližja pravoslavna vera kot katoliška, taksno je vsaj moje mnenje, saj je bila pravoslavna veja deležna manj sprememb.

13. Ali meniš da lahko Islamska mladina Slovenije pripomore k rušenju negativnih stereotipov o muslimanih v Sloveniji in morda tudi v EU? Zakaj in na kakšen način?

Seveda da lahko. Najpomembneje bi bilo približat islam mladim. Mi mam vedno kakšne projekte. Na primer pred kratkim smo bli na okrogli mizi na Ptuju, ki ga je organizirala Draga mladih. Prišli so še protestanti in katoliki, pravoslavci so bili povabljeni, pa niso pršli. Tema je bla, kako vidimo sebe v odnosu do drugih ver. Dostkrat smo povabil študente na izlet v Sarajevo. Zadnjič smo imeli v skupnosti dogodek: Povabi prijatelja, ki ni musliman na pizzo, potem smo imel pa tam vprašanja in odgovore. Pa seveda še drugi dogodki v 'džamiji'. Z muslimani iz drugih držav EU osebno ne sodelujem, mam pa prijatelje iz skupnosti, ki vema da sodelujejo z njimi.

15. Ali meniš da ste mladi muslimani oz. mlajši člani islamske skupnosti v Sloveniji integrirani v slovensko družbo? Zakaj?

Kako to misliš? Aha socialno integrirani, ja kaj bi rekla a jest sem? (odgovorim da ja, ker govori perfektno slovensko, zaradi službe se je odpovedal molenju 5 krat na dan, sprijaznjen je s tem da ni halal prehrane pri nas, njegova punca in njegova mati se ne pokrivata in njega to ne moti, žurat ga gre tudi v Franci na Blanci, v šali povem, da je morda celo preveč integriran, da meji na asimilacijo). Ja glej, a je lahko Janez Novak popolnoma integriran, če sprejme islam? To je vse kar ti lahko rečem.

Jaz pač ne proslavljam Božiča ali pa novega leta, grem sicer ven, zato ker grejo vsi, ampak to ni moj praznik. Mi mamó ramadan. A si opazla, da se je pred petimi, šestimi leti v medijih uporabljal izraz ramadan. Mi Bosanci pa pravimo ramazan. No zdej je pa še v medijih ramazan. Kar je dobro, pomeni da se pogovarjamo, povečala se je komunikacija. Pravilni izraz je ramadan in izvira iz arabščine. Pri nas je leto 1429, ampak za nas novo leto sploh ni praznik, nič takega.

16. Kateri veji muslimanov pripadate? razlika med šiiti in suniti?

Mi smo suniti. Pripadamo točno določeni veji sunitov, vendar mislim, da bo Nermin več vedel o tem, ali pa Nevzet, ker on se je prav šolal v tej srednji šoli in potem na fakulteti za islamske vede v Sarajevu. Razlika med suniti in šiiti pa je ogromna, preber si kakšno knjigo. Drgač je pa v Sloveniji zelo malo šiitov, po mojem samo kakšen procent.

17. Se ti zdi da v Sloveniji obstaja neka čisto posebna različica islama, ki ni enaka nobeni drugi? Je to islam, ki se ga prakticira tudi v BiH?

Ne. Ni posebne različice, je popolnoma isti islam, kot se prakticira v BiH. Mislim da je islam, ki ga prakticiramo muslimani v Sloveniji zelo umirjen in prijazen do verujočih, najlepše ga opiše tale stavek: «nema prisile u vjeru». To so samo tri besed, pa povejo vse. Muslimana ne moreš naredit večjega vernika kot to želi sam!

18. Želje bivšega muftije g. Đogića so bile, da bi se islam v Sloveniji osamosvojil in tako ne bi bil več odvisen od direktiv iz BiH, pa njegova ideja ni padla na plodna tla. To je načelo določena razhajanja znotraj islamske skupnosti. Zdaj je mufti g. Grabus, ki je državlján BiH. Se vam zdi da je to dobro, ali bi bilo morda bolje, da bi bil mufti v Sloveniji Slovenec?

Zdi se mi, da je g. Đogić omajal neko trdnost, ki jo je skupnost prej imela, a hkrati prispeval k večjemu povezovanju med muslimani v Slo.. On je bil med vojno v Avstraliji in potem so ga iz

Sarajeva povabili, da prevzame funkcijo muftije v Sloveniji. Ker ni dobro opravljal svojega dela, so ga ti isti ljudje odstavili. Potem pa tega ni mogel prenesti. Ne vem, če si gledala Trenja o džamiji, takrat je izjavil, da bi morali zgraditi 13 džamij v Sloveniji, v vseh mestih kjer je mešihat. Men se to ne zdi u redu. Sej tolk nas pa spet ni! Prav je da dobimo džamijo v Ljubljani. Đogić je ustanovil tudi Slovenski Islamsko Skupnost, ker se večina ljudi iz Islamske Skupnosti Slovenije ni strinjalo njegovim delom. Prav to pa okrepi našo skupnost.

19. Misliš, da bo kdaj v prihodnosti verouk islama v Sloveniji lahko potekal v slovenščini?
Mislim, da že zdaj poteka v slovenščini.

20. Si želite izgradnjo džamije? Bi morda prav mladi lahko naredili kaj več, da bi se džamija končno zgradila?

Seveda. Mladi lahko pripomorejo s tem, da se trudijo čim več ljudem odgovarjati na vprašanja. Potrebujemo čim več pozitivnih izkušenj z nemuslimani.

21. Kaj je najboljšega pri tem da si musliman/muslimanka?

Čista izpolnjenost. To je enako kot če si kristjan ali pa katere koli druge veroizpovedi.

Verjamem da verjamem v pravo stvar. Verjetno bi ti to rekel katerikoli drugi vernik. Jaz pač vem da se moja knjiga ne spreminja in da moj Bog res obstaja.

Drugi sklop vprašanj - bolj osebna in individualna:

1. Vem kakšen je položaj žensk v islamu, kaj pa dekleta? Obstajajo kakšna pravila kdaj se začnejo pokrivat? Je pokrivanje prostovoljno? Ali se ženska zanj sama odloči, ali pa je to tradicija v družini? Mi lahko pojasniš?

Ja, pokrivat naj bi se začela ko postanejo »polnoletna«, to je ko dobijo prvo menstruacijo, je pa to lastna izbira.

2. Kako si muslimanke v Sloveniji izberejo partnerja? Mora biti musliman? Je zaželeno da je musliman? Je sramotno če je njen partner ateist?

Tako kot vse ostale punce. Ja. Mora biti musliman, saj v drugih verah ni pravila, da moški mora žensko pospremiti na molitev. In tudi otroci prevzemajo vero po očetu.

3. Kaj meniš o obrezovanju moških in žensk? Se pri nas to prakticira?

Obrezovanje moških odobravam. Dokazali so da je zdravo in ga prakticirajo tudi moški, ki niso muslimani. Obrezovanje žensk ne odobravam. To je afriška zadeva in sploh ne izvira iz islama.

4. Velikokrat sem v svojih pogovorih o diskriminaciji žensk v islamskem svetu slišala, da je ženska sveta? Zakaj je sveta? Kaj je svetega v tem da ima toliko prepovedi?

Zato ker je mati. Veš kaj piše v koranu. Dženet je pod majčinim nogama – raj je pod materinimi nogami. Ženska ima to prednost da lahko rojeva, ženske imate veliko več kot mi moški, vi imate sposobnost čustvovanja, mi pa vidimo samo dejstva, smo veliko bolj racionalni.

5. Pojavljanje žensk v javnosti brez spremstva moškega s katerim je v sorodu - je to res tudi za slovensko različico islama?

Ne seveda da ne, to se tudi v BiH ne prakticira.

6. Ali tudi ženske hodijo na HADŽ? Bi ti šal če bi imela priložnost? Poznaš kakšno prijateljico, ki bi šla?

Seveda da hodijo. Ne poznam nobene.

7. Kaj si misliš o slovenski mentaliteti? Se ti zdijo ksenofobni in nestrpni do muslimanov, do drugačnih na splošno?

Mislim da se stvari izboljšujejo. Z vsako generacijo pa bo samo bolje in bolje. Ljudje se bojijo nepoznanega, zato je pomembno približati našo kulturo t.i. malemu človeku.

8. Imaš brata/sestro? So ga/jo starši obravnavali drugače?

Imam sestro. Ni bila obravnavana drugače.

9. Se ti zdi sramotno da moraš moliti v športnih dvoranah v času svojih največjih praznikov? Ali je v EU še kakšna država ki nima džamije razen Slovenije?

Ja. Ampak dokler ni drugega, nam nič drugega ne preostane. Upam da bo kmalu drugače. V EU ni nobene druge države, ki nima džamije.

10. Kaj bi sporočil/a vsem prebivalcem Slovenije, ki obsojajo islam in muslimane, ki živite tukaj in ste državljani RS, ki že od leta 1969 prosite za izgradnjo džamije, pa vas država, ki je

sicer sprejela vaše starše da bi delali tukaj in plačevali davke, ne sprejemajo pa vas in vaše kulture ki ste jo prinesli?

Islam je tako kompleksen in hkrati tako preprost, da ga ne moreš obnovit v enem stavku.

Islam je tudi zelo socialna vera, podpora revnim je dolžnost vsakega vernika. Ljudje morajo nekaj spoznati preden obsodijo. Vse tiste, ki so proti gradnji džamije bi najprej peljal v džamijo, da vidijo, da se nimajo česa bati.

Priloga Č: Intervju z Elo

1. Si rojen/a v Sloveniji? Kaj pa tvoji starši? Od kod so?

Da. Starši so rojeni v Bosni. Mati je iz Velike Kladuše, oče pa iz Maglaja. Prišli so leta 1983.

2. V katerem jeziku se doma pogovarjate?

Odvisno , a veš. Včasih je slovenščina, včasih bosanski jezik. En in drug. Odlično znam oba jezika. Oče še danes ne zna zelo dobro slovenskega jezika, mami pa zelo dobro. Z možem in hčerkico se pogovarjamo v obeh jezikih, hčerka razume oboje (stara je 20 mesecev). Moj mlajši brat pa govori zelo dobro slovensko, bosansko pa že ne več, včasih slovensko besedo pove z bosanskim naglasom in misli da je bosanska, to me zelo moti, včasih mu zato rečem naj raje govori po slovensko, saj se mi zdi mešanica, ki jo govorijo mladi nekako popačena in neprijetna za uho, sploh pa to ni noben jezik, ni ne slovenščina in ne bosanščina.

3. Kaj pa v Islamski skupnosti?

V bosanskem jeziku. Moram pa podariti, da vse več v slovenščini, je veliko besed, ki jih mlajša generacija ne zna in potem nastane neka mešanica bosanskega in slovenskega jezika, kar se mi zdi škoda. Vendar načeloma se res pogovarjamo v bosanskem jeziku.

4. Kaj pa v javnosti, ko so prisotni tudi drugi, ki niso člani vaše skupnosti?

V slovenščini, na žalost... Lahko bi ohranjali svoj jezik, saj smo skupaj odraščali. Načeloma je res slovenščina naš pogovorni jezik. Tudi verouk za otroke je v slovenščini.

5. Kdaj si začel/a prakticirati islam? Kdo te je vpeljal vanj?

Jaz sem se rodila v muslimanski družini in moji starši so aktivni verniki. Od nekdanje je bila vera del mojega življenja. Že kot majhna sem hodila k verouku, potem pa sem enkrat, ne vem točno koliko let sem bila stara, mislim da sem morala biti v 4. razredu osnovne šole. Bil je mesec ramadan, a veš to je takrat ko imamo post, zjutraj sem očetu rekla da bom jaz tudi klanjala in on se je strinjal. Jaz sem hotela to naredit pač samo enkrat, tko da vidim kako je, potem pa sem prišla iz šole in me je oče vprašal, če sem tudi opoldan klanjal, pa sem rekla, da ne, da bom jaz to samo čez vikende, oče pa je rekel: »Ne zdaj si začela, zadaj boš pa redno«. Sprva je bilo... ne morem reči da je bilo težko, vendar je bilo treba navadit se. Na začetku je bilo kar težko – ena obveznost, ki je nisem bila od prej navajena, tudi ne morem

reči, da sem bila zelo pridna. Ampak to je podobno kot pranje zob, more ti priti v navado. Tako da lahko rečem, da so me starši vpeljali v islam, čeprav je bil islam pri nas vedno prisoten, pri drugih družinah – pri večini – pa lahko trdim, da tega doma niso imeli.

6. Kako se počutiš kot musliman/ka v Sloveniji?

Super. Za zdaj mi je v redu. Jaz osebno nisem imela še nobenih konfliktov, počutim se domače.

7. Si kdaj doživela kakšno neprijetno izkušnjo zaradi svojega verskega prepričanja ali pa zaradi tega ker si ga kazala navzven - z oblačenjem, govorom, itd.?

Nisem imela nobene. Morda zato ker nisem Slovenka, vendar se ne sramujem tega in to vedno na glas povem. Ko sem se vpisovala na faks smo imeli glasbene preizkuse in profesorica me je vprašala kje sem končala srednjo šolo in sem ji povedala, da sem sodelovala v zboru, kjer smo peli muslimanske verske pesmi – ilahije. Zanimalo jo je kako to zgleda in sem ji zapela. Iz tega je seveda takoj lahko sklepala da sem muslimanka in me je vprašala če nosim ruto in sem ji rekla da jo nosim. Začudila se je ker je ne nosim na faksu. In sem ji razložila, da se mi zdi, da večina profesorjev tega ne bi odobraval, da se mi zdi, da bi bilo vse skupaj dosti težje. Pa je rekla da nje ne bi motilo. Ja, sem rekla vas morda ne bi, bi pa verjetno motilo vse druge. Potem se je za trenutek ustavila, kot da bi razmišljala o vsem kar sem ji rekla in mi odgovorila: «Ja, mogoče imaš pa res prav». Na žalost je tako.

8. Morda poznaš še kakšno podobno zgodbo, ki se je zgodila tvojim prijateljem?

Seveda. Neprijeten pogled, neprijaznost. Jaz sem se pač tukaj rodila, govorim perfektno slovensko in ko se nekje pojavim, na javnem mestu, govorim slovensko in me ljudje takoj drugače obravnavajo, v smislu, aha, saj ona pa zna slovensko. Če pa je nekdo tiho, ali pa ne zna jezika, si pa ljudje mislijo ta pa nima pojma in se takoj vedejo drugače do njega. Vem za primer, ko je bila ena kolegica v trgovini in ni vedela da imajo čitalce kod, ki ti izpišejo ceno izdelka in je pač vprašala prodajalko, ki je bila tako nesramna do nje, da se je uboga ženska počutila čisto manjvredno. Ni pa mogla nič reči nazaj ker ni znala jezika.

9. Kaj si po narodnosti, če bi se morala opredeliti?

Bošnjakinja.

10. Ali se v Sloveniji počutiš doma? In si vesel/a da je tu tvoj dom?

Ja.

11. Ali se boš poročil/a z muslimanom/muslimanko?

Poročena sem z muslimanom. Poročila sem se tradicionalno muslimansko: šeriatsko vjenčanje. Poročila sva se v Škofji Loki. Priče morajo biti razporejene tako, da je več moških kot žensk. Poročil naju je g. Grabus 3. julija 2004. Ker ljudje v takih parih kot sva midva iščejo vzor, sva naredila poroko na kateri ni bilo alkohola. Veselje je seveda prisotno, vendar midva nisva imela glasbe, ker smo bili v dvorišču džamije v Škofji Loki. Ni bilo zabave do njih. Do devetih se je vse končalo in naslednji dan sva šla v Istanbul na poročno potovanje.

12. Ali imaš občutek da se bo islam v Sloveniji razvijal naprej, glede na to, da je po podatkih g. Nevzeta Poriča zelo malo Slovencev, ki je prevzelo to vero in da namen islamske skupnosti Slovenije ni širiti islam, ampak ga prakticirati v krogu tistih s katerimi je bil islam kot vera priseljen v Slovenijo? Zakaj?

Je kar nekaj primerov, ko so Slovenci prevzeli islam. Ampak res je da ne širimo islam, to ni naš namen. Po mojem se bo ohranil. Zelo pomembno je da se glavni elementi vere prenesejo. Žalostno bi bilo, da otroci ne bi znali izvajati dženaze na grobu svojih staršev, so nekatere stvari, ki bodo sigurno ostale. Saj so nekateri ljudje, ki so samo po imenu muslimani, ampak vseeno ohranjajo tradicijo, morda ne v tako velikem obsegu kot mi, ampak sigurno pa v tej meri, da se tradicija ohranja.

13. Ali meniš da lahko Islamska mladina Slovenije pripomore k rušenju negativnih stereotipov o muslimanih v Sloveniji in morda tudi v EU?

Lahko.

14. Zakaj in na kakšen način?

A veš zakaj? Lej, ta druga generacija, ki je zdaj med nami lahko zelo veliko pripomore. Veliko oz. skoraj vsi med njimi so na faksih, imajo visoko izobrazbo in to je največ kar imajo. Počasi se je rušenje stereotipov začelo, ker nikogar več ni sram da pove na glas jaz sem muslimanka ali jaz sem musliman, tudi nikomur izmed njih ni odveč odgovarjati na razna vprašanja in s tem rušijo stereotipe.

15. Ali meniš da ste mladi muslimani oz. mlajši člani islamske skupnosti v Sloveniji integrirani v slovensko družbo? Zakaj?

Druga generacija definitivno. Kar preveč. Se mi zdi, da smo se kar nekaj našim pravilom odpovedali. Že to da ne nosimo rute...

16. Kateri veji muslimanov pripadate? razlika med šiiti in suniti?

Mi smo suniti.

17. Se ti zdi da v Sloveniji obstaja neka čisto posebna različica islama, ki ni enaka nobeni drugi? Je to islam, ki se ga prakticira tudi v BiH?

Islam v Sloveniji je enak islamu v BiH. So nekatere fineše, že to, da je verouk za otroke v slovenskem jeziku, ampak sej veš kako je to: 'sila zakon mijenja', tko da tukej se ne da pomagat.

18. Želje bivšega muftije g. Đogića so bile, da bi se islam v Sloveniji osamosvojil in tako ne bi bil več odvisen od direktiv iz BiH, pa njegova ideja ni padla na plodna tla. To je načelo določena razhajanja znotraj islamske skupnosti. Zdaj je mufti g. Grabus, ki je državljan BiH. Se vam zdi da je to dobro, ali bi bilo morda bolje, da bi bil mufti v Sloveniji Slovenec? Zakaj pa ne bi bil mufti slovenski državljan. Saj se pridobi državljanstvo v petih letih. Da bi bil pa nekdo, ki je rojen v Sloveniji mufti, pa sedaj še ni mogoče, za zadaj take osebe ni, morda pa s časom bo... Saj avtoriteta iz BiH ni tako velika, da bi to predstavljalo problem.

19. Misliš, da bo kdaj v prihodnosti verouk islama v Sloveniji lahko potekal v slovenščini? Verouk že zdaj poteka v slovenščini, čeprav, imamo vse materiale za otroke v bosanskem jeziku. Opažam, da otroci ne razumejo določenih besed. Nekateri poznajo izraze, ker so jih slišali doma, tipičen tak primer je beseda hajvan, ki pomeni žival in starši dostikrat rečejo otrokom, ne obnašaj se kot hajvan, pa sploh ne vejo kaj to pomeni. Na verouku se takih stvari naučimo. Moram pa priznati, da jim gre slovenščina lažje iz ust.

20. Si želite izgradnjo džamije? Bi morda prav mladi lahko naredili kaj več, da bi se džamija končno zgradila?

Naredijo lahko veliko, vendar je še vedno vse v zraku. Mislim pa da ko se bo enkrat začelo, da bodo tudi mladi stopili skupaj in se borili za džamijo. Nihče nič ne dela pri tem vprašanju ker še ni urbanističnega načrta in vsi čakamo na to...

21. Kaj je najboljšega pri tem da si musliman/muslimanka?

Drugi sklop vprašanj - bolj osebna in individualna:

1. Vem kakšen je položaj žensk v islamu, kaj pa dekleta? Obstajajo kakšna pravila kdaj se začnejo pokrivat? Je pokrivanje prostovoljno? Ali se ženska zanj sama odloči, ali pa je to tradicija v družini? Mi lahko pojasniš?

Jaz na faksu nisem pokrita. Usedem se v avto in ko se parkiram si snamem ruto in grem na faks. Ker sem prepričana da bi to vplivalo na moj uspeh na faksu. Ni niti ene ženske, ki bi bila pokrita! (rečem ji da nekdo mora biti prvi, da nekdo mora začeti). Nekako me je strah biti poskusni zajček... A ti misliš da bi jaz dobila službo v Sloveniji, če bi bila pokrita, a misliš da bi vzeli v službo pokrito učiteljico razrednega pouka? (pravim, da kar se mene tiče, da ja! Da ravno na ta način otroci lahko še bolj vidijo, da živijo različne kulture med nami). Tako da jaz zagovarjam to, da je treba ruto nosit čim več je možno... Pač če ne moreš na faksu, al pa v službi pa nosi takrat ko lahko... Jaz sem recimo zadnjič padala na izpitu, ker sem povedala da sem srednjo šolo končala v Zagrebu (končala je Medreso), si potem lahko predstavljaš kaj bi bilo če bi bila še pokrita zraven...

Pokrivati se začneš ko dobiš prvo menstruacijo. Pravila so taka: dolgi rokavi, do gležnjev, dolgi rokavi do zapestja, samo obraz je zunaj, tako kot sem jaz. Obleka naj ne bi bila preveč prozorna, da se ne vidijo deli telesa, in ne preveč ozka, da ne bi bilo telo poudarjeno.

Odločitev za pokrivanje je obvezna. Jaz sem se začela pokrivat po rojstvu hčerke, prejšnje poletje. Moja mami ni pokrita. Ne moreš nikogar prisiliti v to. To moraš začutiti v sebe, kdaj si pripravljen. Moraš se zavedati stvari, ki jih to prinaša, na primer kakšen bo odziv okolice. Jaz sem se veliko ubadala s tem vprašanjem, ali bom dovolj močna, da prenesem nesprejemanje okolice. Na morju pa je tako, da najdemo lokacijo kjer ni nikogar in smo sami na plaži... Šotor imam s sabo in če bi kdo prišel bi šla noter. Lahko pa greš pa na ločeno plažo za ženske...

2. Kako si muslimanke v Sloveniji izberejo partnerja? Mora biti musliman? Je zaželeno da je musliman? Je sramotno če je njen partner ateist?

Ja verjetno je sramotno. Verjetno bi tvoji starši želeli da se poročiš s partnerjem, ki je enake veroizpovedi kot ti. Je pa po islamu tako, da če se ženska poroči z nemuslimanom se odpove

svoji veri. Je pa danes veliko takih situacij, na žalost. Čeprav je danes je toliko muslimanov v Sloveniji, da bi vsak lahko sebi našel partnerja, ki je enake veroizpovedi. Sem mnenja da je najlažje, če se poročiš z osebo, ki izhaja iz enake kulture. Če ne prej se to pokaže potem pri vzgoji otroka, pri nas se lahko zaplete že pri imenu. Če je vsak s svojim stvari najboljše funkcionirajo.

3. Kaj meniš o obrezovanju moških in žensk? Se pri nas to prakticira?

Ne poznam nobenega primera obrezovanja žensk v Sloveniji. Slišala sem pred enim letom, da se je pojavljalo v Sloveniji, da so deklice pošiljali k sorodnikom v muslimanske države in so se vrstile obrezane. Pri moških pa je obvezno. Tudi pri tistih družinah, ki niso zelo verne. Moji starši so ser recimo šele pred desetimi leti versko poročili. So nekatere stvari, ki jih pač narediš šele z leti.

4. Velikokrat sem v svojih pogovorih o diskriminaciji žensk v islamskem svetu slišala, da je ženska sveta? Zakaj je sveta? Kaj je svetega v tem da ima toliko prepovedi?

Jož, teh stereotipov je največ. Mi smo ravno zaradi tega leta 2007 uradno ustanovile združenje islamskih žensk ZEM ZEM. Članice smo vse ženske. In ravno namen tega združenja je bil predstaviti družbi kdo smo muslimanke, kaj počnemo, da nismo noben bav bav.

Organizirali smo dan tradicionalne muslimanske kuhinje. Tukaj so se izkazale predvsem pripadnice prve generacije priseljencev, ki sicer morda ne znajo napisat knjigo, znajo pa ful dobr kuhat. Tudi to poskušamo ohranjat in prenesti na drugo generacijo. Namen združenja je pokazati drugim državljanom kdo smo.

5. Pojavljanje žensk v javnosti brez spremstva moškega s katerim je v sorodu - je to res tudi za slovensko različico islama?

Ne vem, je nekaj žensk, ki so skos pokrite, vendar so take ženske večinoma doma – ne delajo. Take so potem večinom v spremstvu svojih sorodnikov.

6. Ali tudi ženske hodijo na HADŽ? Bi ti šal če bi imela priložnost? Poznaš kakšno prijateljico, ki bi šla?

Seveda si želim iti in bom tudi šla. Treba bo prišparat. Rada bi šla skupaj z možem. Starši niso bili. Bil je mufti Grabus, on je bil tudi vodič.

7. Kaj si misliš o slovenski mentaliteti? Se ti zdijo ksenofobni in nestrpni do muslimanov, do drugačnih na splošno?

Je, obstaja. Ne bom rekla da tega ni. Največkrat se mi zdi povezana s terorizmom, in treba bo prepričati ljudi, ki da islam in terorizem nimata nič skupnega, saj sama beseda islam izvira iz besede mir.

8. Imaš brata/sestro? So ga/jo starši obravnavali drugače?

Imam brata, obravnavali so ga čisto enako.

9. Se ti zdi sramotno da moraš moliti v športnih dvoranah v času svojih največjih praznikov?

Ali je v EU še kakšna država ki nima džamije razen Slovenije?

Ne vem če je sramotno, je pa drugače. Itak pa hodijo smo moški, ženske ne hodimo. Verjetno je čisto drug občutek. Greš ker moraš, ni pa verjetno nek užitek, neko posebno doživetje...

Mislim da v EU ni nobene druge države razen Slovenije, ki nima džamije.

10. Kaj bi sporočil/a vsem prebivalcem Slovenije, ki obsojajo islam in muslimane, ki živite tukaj in ste državljani RS, ki že od leta 1969 prosite za izgradnjo džamije, pa vas država, ki je sicer sprejela vaše starše da bi delali tukaj in plačevali davke, ne sprejemajo pa vas in vaše kulture ki ste jo prinesli?

Toliko je tega kar bi jim lahko povedal... Poudarila bi da nismo popolnoma nič drugačni. Pri moških je drugače, nam ženskam pa se vidi na prvi pogled. Poudarila bi enakost – ne glede na veroizpoved. V družbi v kateri živimo bi morale prevladovati vrednote kot so spoštovanje do drugih, enakopravnost.

Priloga D: Intervju z Nevzetom

Kaj se je zgodilo v sporu s prejšnjim *mufijem*, g. Đogićem?

Zgodilo se je to da delo z njim ni bilo možno, bil je preveč konfliktna oseba, potem, enostavno ni zadovoljil v svojem štiriletnem mandatu tisto kar se je od njega pričakovalo. Povzročil je konflikt med Islamsko skupnostjo in slovensko javnostjo, povzročil je konflikt med islamsko skupnostjo in rimskokatoliško cerkvijo. Enostavno, mi smo ob koncu njegovega mandata enoglasno rekli da mu ne moremo podaljšati mandata in to svoje mnenje smo poslali v Sarajevo, on to ni sprejel, ni sprejel to da se mu ni podaljšal mandat, prišel je v Slovenijo. Najprej je tukaj okupiral te prostore (Bila sva v prostorih *Mešihata* Islamske Skupnosti Slovenije) v katerih se nahajava. Mi smo sprožili sodni postopek in v roku enega meseca dobili prostore nazaj. On je potem registriral svojo skupnost, ki se imenuje Slovenska muslimanska skupnost, ima okoli , ne vem 10 – 15 privržencev. Mi smo z njim končali, njemu je odvzeto dovoljenje za opravljanje *imamskih* dolžnosti, tako da on je za nas popolnoma navaden človek, mi nimamo z njim nobenih kontaktov. Mislim da je tako tudi boljše, Islamska skupnost gre naprej. Vse kar je on naredil, je naredil samo iz lastnih interesov. Hotel je ostati na funkciji in mi to nismo dovolili. Jaz sem bil tukaj na nek način najbolj izpostavljen tudi medijsko in tako naprej, ampak, nisem se dal. Čeprav mlad, neizkušen, ampak, imel sem čist cilj, to je pomembno in imel sam za sabo kompletno Islamsko skupnost in člane skupnosti in zaradi tega smo tudi uspeli. To je stvar, ki je končana.

Ljudje iz SMS so sebi organizirali druge prostore, tipa 3 krat 3 in mi nimamo kontakta z njimi, se sicer poznamo, ampak... Prakticiramo pa isti islam. Srečujemo se samo na nekih nevtralnih terenih, kot je recimo Urad za verske skupnosti, sprejemi, drugače pa ne. Oni so čisto zase, mi pa čisto zase.

In ko bo jutri tukaj stala džamij?

Mislil da bo do takrat ta skupnost ugasnila. Dokler bo on tukaj bo to živelo, ko on gre, bo tega konec.

Ni naredil nobenega projekta v Islamski skupnosti, vse je stalo. Zaprl se je vase, mislil je samo nase, , ni skrbel za organizacijo skupnosti...